

Suzana Tamaro

*Idi kuda
te srce vodi*



Naslov originala

Susanna Tamaro

VA' DOVE TI PORTA IL CUORE

Suzana Tamaro

IDI KUDA TE SRCE VODI

Sa italijanskog prevela
Mirjana Đukić-Vlahović

Pjetru

O Šivo, šta je tvoja stvarnost?

Šta je ovaj svemir pun čuda?

Gde je njegov izvor?

Ko pokreće svemirsko kolo?

Šta je život izvan oblika koji prožima sve oblike?

Kako da u njega uđemo potpuno, izvan prostora i vremena, imena i obeležja?

Razreši moje sumnje!

Iz kašmirskog svetog teksta

Općina, 16. novembar 1992

Prošla su dva meseca otkako si otputovala, a osim jedne razglednice kojom me obavestavaš da si živa, drugih vesti od tebe nemam. Jutros sam u bašti dugo stajala pored tvoje ruže. Uprkos već odmakloj jeseni, ona onako usamljena i nadmena rasipa svoju purpurnu boju na već uvelo rastinje. Da li se sećaš kada smo je zasadile? Imala si deset godina i upravo si bila pročitala *Malog princa*. Bio je to moj poklon za tvoj odličan uspeh. Priča ti se veoma dopala, a od svih likova najviše si volela ružu i lisicu; nisi volela baobabe, zmiju i avijatičara, kao ni sve one prazne i uobražene junake koji su lutali po svetu sedeći na svojim malim planetama. Jednog jutra, za doručkom, saopštila si mi: „Hoću jednu ružu.“ Na moju primedbu da ih već imamo toliko, odgovorila si: „Hoću jednu koja će biti samo moja i o kojoj ću sama brinuti.“ Naravno da si pored ruže htela i lisicu, ali si lukavošću deteta tražila prvo ono što si očekivala da ćeš dobiti. Kako da ti uskratim lisicu kad sam ti dala ružu? O tome smo dugo raspravljale i na kraju se dogovorile da uzmemo psa.

Noć pre nego što smo otišle po njega, nisi ni oka sklopila. Svakih pola sata kucala si na moja vrata, ponavljajući: „Ne mogu da spavam.“ Ujutru u sedam već si bila spremna, umivena i obučena; sedela si u fotelji, u kaputiću, i čekala me. Kada smo u pola devet stigle pred kafileriju, bila je još zatvorena. Vireći kroz rešetke, upitala si me: „Kako ću znati koji je moj?“ Osetila sam uzbuđenje u tvom glasu. Umirivala sam te govoreći da ne brineš i podsećala te kako je mali princ ukrotio lisicu.

U kafileriju smo išle i naredna tri dana. Bilo je više od dvesta kućica, a ti si htela sve da ih vidiš. Zaustavljala si se pred svakim boksom, stajala neko vreme nepomična i zamišljena, naizgled ravnodušna. A oni su se bacali na mrežu, lajali i skakali, pokušavajući da se oslobode lanca. S nama je u obilazak uvek išla i jedna službenica. Verujući da si ti devojčica kao i druge, pokušavala je da te odobrovolji pokazujući ti najlepše među njima: „Pogledaj onog kokera“, govorila ti je. Ili: „Šta kažeš na onu Lesi?“ Ti bi samo nešto promrljala, i ne slušajući je, nastavljala dalje.

Baka smo srele trećeg dana našeg mučnog puta, u jednom od boksova u

kojima su bili smešteni rekonvalescenti. Kada smo se približile boksu, jedino nam on nije potrčao u susret; ostao je da sedi, ne podižući glavu. „Onog!“, uzviknula si pokazujući na Baka. „Hoću onog psa tamo.“ Sećaš se zapanjenog pogleda naše pratilje? Nije mogla da shvati da neko želi to jadno kuće. Bak nije bio samo niskog rasta nego i mešanac svih mogućih rasa: imao je glavu kao vučjak, mekane i spuštene uši poput lovačkog psa, šape jazavičara i rep lisice, a crnu dlaku kao doberman. Dok smo u kancelariji sređivale papire, ispričali su nam njegovu istoriju. Tog leta, neko ga je pri velikoj brzini izbacio iz kola. Bio je teško povređen, što se videlo i po jednoj od zadnjih šapa koja je beživotno visila.

Bak je sada ovde, pored mene. Dok ja pišem, on povremeno uzdiše, prislanjajući vrh njuške uz moju nogu. Njuška i uši su mu skoro beli, a preko očiju se odnedavno navukla ona skrampa koju imaju svi ostareli psi. Kad god ga pogledam, rastužim se. Kao da je ovde, uza me, ostao i deo tebe koji najviše volim, onaj koji je pre mnogo godina između dvesta malih nesrećnika umeo da izabere onog najnesrećnijeg i najružnijeg.

Poslednjih meseci, tumarajući u osami kuće, izgubile su se sve one godine nerazumevanja i zlovolje našeg zajedničkog života. Okružuju me samo sećanja na tebe, ranjivu i zbunjenu devojčicu. Njoj pišem, a ne onoj arogantnoj osobi kakva si u poslednje vreme bila. Jutros kada sam prošla pored ruže, došapnula mi je: „Uzmi papir i napiši joj pismo.“ Znam da je dogovor bio da jedna drugoj nećemo pisati i, mada teška srca, ja to poštujem. Ovo pismo ti neću poslati u Ameriku. Čekaće te ovde, ako mene više ne bude kada se vratiš. Zašto to kažem? Zbog toga što sam se pre nepunih mesec dana prvi put ozbiljno razbolela. Sada znam da postoji i ta mogućnost da za šest ili sedam meseci ne budem ovde da ti otvorim vrata i da te zagrlim. Jedna prijateljica mi je nedavno rekla da se kod ljudi koji nisu ni od čega patili, bolest, kada jednom dođe, manifestuje naglo i žestoko. Upravo to se meni dogodilo: dok sam jednog jutra zalivala ružu, iznenada je sve potonulo u tamu. Da me žena gospodina Racmana nije ugledala preko ograde koja deli naše bašte, skoro je izvesno da bi ti u ovom času bila siročica. Siročica? Da li se tako kaže kad umre baka? Nisam sigurna. Izgleda da se babe i dede doživljavaju kao nešto uzgredno, nešto što ne zahteva čak ni reč kojom bi se označio taj gubitak. Za babom i dedom ne

ostaju ni siročad ni udovci. Prirodno je da ih negde usput ostavimo kao što rasejani usput zaboravljaju kišobrane.

Probudila sam se u bolnici, ne sećajući se apsolutno ničega. Ne otvarajući oči, imala sam osećaj da su mi izrasla dva brka, duga i tanka poput mačjih. Kad sam ih otvorila, ugledala sam plastične cevčice koje su iz nosa išle preko usana. Oko mene, sve neke čudne sprave. Posle nekoliko dana prebacili su me na odeljenje, u sobu s još dve žene. Jednog popodneva posetio me je gospodin Racman sa ženom. „Ostali ste živi“, rekao mi je, „zahvaljujući vašem psu koji je lajao kao lud.“

Počela sam već da ustajem kada je u moju sobu došao jedan mladi lekar koga sam videla u vizitama. Uzeo je stolicu i primakao je mom krevetu. „Budući da nemate rodbinu koja bi se o vama brinula“, rekao mi je, „moraću otvoreno da razgovaram s vama.“ On je govorio i govorio, a ja sam ga više posmatrala nego što sam ga slušala. Imao je tanke usne, a ja, kao što znaš, nikada nisam volela ljude s tankim usnama. Ako je verovati njemu, moje stanje je toliko ozbiljno da više ne bih smela da živim sama u kući. Naveo mi je dva ili tri staračka doma gde bih uz bolničku negu mogla da nastavim život. Videvši moj izraz lica, nešto je ipak shvatio jer je odmah dodao: „Nije to ono što vi mislite. Sada je sve drugačije, to su lepe sobe s velikim vrtovima gde može da se šeta.“ „Da li ste čuli za Eskime, doktore?“, upitala sam ga. „Naravno da jesam“, odgovorio je ustajući. „E, vidite, ja želim da umrem kao oni.“ Učinilo mi se da nije razumeo, pa sam dodala: „Više volim da se srušim među tikve u mojoj bašti nego da živim još godinu dana prikovana za krevet, u jednoj sobi između belih zidova.“ Bio je već na vratima i zlobno mi se osmehnulo: „To mnogi kažu“, dobacio je pre nego što će otići, „ali u poslednjem momentu svi dotrče ovde da ih lečimo, tresući se kao pruće.“

Tri dana kasnije potpisala sam jedan smešan papir gde sam izjavila da će u slučaju moje smrti odgovornost biti samo moja. Predala sam ga mladoj medicinskoj sestri koja je imala sitnu glavu i ogromne zlatne minduše, a zatim sam se, sa ono malo stvari u plastičnoj kesici, uputila prema taksi stanici.

Èim me je ugledao na kapiji, Bak je počeo da trči ukруг kao lud; da bi me uverio u svoju sreću, uništio je, sve vreme lajući, dve ili tri leje. Ovoga

puta nisam imala srca da ga grdim. Kada mi se približio, njuške umazane zemljom, počevala sam ga iza ušiju i rekla: „Vidiš, stari moj, opet smo zajedno.“

Narednih dana radila sam malo ili nimalo. Posle moždanog udara, leva strana tela ne reaguje na komande kao nekad. Najgore je s rukom: postala je veoma spora. Kako ne podnosim da ona bude ta koja pobeđuje, trudim se da je upotrebljavam više nego zdravu. Vezala sam crvenu mašnicu oko ručnog zgloba da bih, svaki put kad hoću da uzmem nešto, učinila to levom a ne desnom rukom. Sve dok nas telo sluša, mi nismo svesni u kakvog neprijatelja može da se izrodi: ako samo za trenutak popusti naša volja da mu se suprotstavimo, izgubili smo bitku.

Imajući u vidu moju ograničenu samostalnost, dala sam, za svaki slučaj, jedan ključ Valterovoj ženi. Ona me svakodnevno posećuje i donosi mi sve što je potrebno.

Dok se vrtim po kući i bašti, misao o tebi postaje sve upornija, gotovo opsesivna. Nekoliko puta sam dolazila do telefona, podizala slušalicu s namerom da ti pošaljem telegram, ali sam odustajala čim dobijem centralu. Kada uveče sednem u fotelju – preda mnom praznina, a oko mena tišina – pitam se šta je bolje. Šta je bolje za tebe, naravno, ne za mene. Ja bih svakako više volela da odem sa ovog sveta imajući te uza se. Sigurna sam da bi ti prekinula svoj boravak u Americi i došla da sam ti javila da sam bolesna. I šta onda? Ja bih možda i poživela tri ili četiri godine – možda u invalidskim kolicima, možda i dementna – a ti bi morala da me neguješ. Činila bi to predano, znam, ali vremenom bi predanost prerasla u gnev i mržnju. Mržnju, jer bi godine prolazile i ti bi proćerdala svoju mladost; moja bi ljubav poput bumeranga saterala tvoj život u ćorsokak. Tako mi je govorio glas koji nije želeo da te pozove. Samo što bih odlučila da mu dam za pravo, pojavljivao bi se onaj drugi i suprotstavljao mu se. Šta bi se dogodilo da umesto mene i Baka, razdraganih, nađeš praznu kuću u kojoj više niko ne stanuje? Ima li nečeg strašnijeg od povratka koji ne ispuni naša očekivanja? Zar telegram kojim te obaveštavaju o mom nestanku ne bi doživela kao izdaju? Kao pakost? Kako si u poslednje vreme bila vrlo neljubazna prema meni, izgledalo bi da sam htela da te kaznim, odlazeći bez opomene. To ne bi bio bumerang nego provalija. Mislim da je tako nešto

teško preživeti. Ono što je trebalo da kažeš nekome ko ti je drag, ostaje u tebi zauvek; on je negde tamo, pod zemljom, i ti ne možeš više da ga pogledaš u oči i da ga zagliš, da mu kažeš sve ono što mu nisi rekla.

Prolazili su dani, a ja nisam donosila nikakvu odluku. Sve do ovoga jutra kada me je ruža podstakla. Napiši joj jedno pismo, rekla mi je, jedan mali dnevnik koji će joj uvek praviti društvo. I, tako, evo me ovde, u kuhinji, s tvojom starom sveskom ispred sebe, kako grickam olovku kao đaćić pred domaćim zadatkom. Oporuka? Pre bih rekla, nešto što ćeš uvek imati uza se, nešto što ćeš moći da čitaš kad god osetiš da sam ti potrebna. Ne boj se, ne želim da ti popujem ni da te rastužujem, želim samo da u razgovoru s tobom pronađem onu bliskost koja nas je godinama vezivala, a koju smo u poslednje vreme izgubile. Živela sam dovoljno dugo i bez mnogih dragih ljudi sam već ostala, i znam da više od njihove odsutnosti boli ono što jedno drugom nismo rekli.

Vidiš, ja sam se našla u situaciji da ti budem majka u godinama kada je trebalo da budem samo baka. To je imalo i mnoge prednosti: za tebe, jer je jedna baka-mama brižnija i popustljivija od one koja je samo mama; za mene, jer mi je dalo mogućnost da se ponovo uključim u životne tokove umesto da se, kao moje vršnjakinje, zaglupljujem partijama kanaste i tračevima u komšiluku. Ali u jednom momentu, nešto je ipak puklo. Krivica nije ni moja ni tvoja, samo su delovali prirodni zakoni.

Detinjstvo i starost su slični. I jedni i drugi, i deca i stari, nenaoružani su iz različitih razloga: jedni još nisu, a drugi nisu više deo aktivnog života, i to im omogućava da svoj senzibilitet izražavaju otvoreno, bez stega. Tek u periodu adolescencije oko našeg tela počinje da se stvara jedan nevidljivi oklop koji nastavlja da se učvršćuje u zrelih godinama. Način na koji se on razvija podseća na onaj kojim školjka štiti biser: što je rana veća i dublja, čvršći je oklop. Ali vremenom, poput iznošene odeće, on počinje da se tanji i providi, i jedan nesmotreni pokret može da ga pokida. U početku, toga uopšte nisi svesna, uverena da te tvoj oklop i dalje štiti, dok se iznenada jednog dana zbog nekakve gluposti ne rasplačeš kao dete.

Kada kažem da su se između tebe i mene isprečile prirodne razlike, hoću da kažem da u vreme kada je tvoj oklop tek počeo da se formira, moj se već raspao. Ti nisi podnosila moje suze, a ja tvoju iznenadnu netrpeljivost.

Iako sam bila pripremljena na to da će sazrevanje uticati na tvoje ponašanje, vrlo sam te teško podnosila. Odjednom je preda mnom bila nepoznata osoba i nisam znala kako da se prema njoj ponašam. Noću, dok sam ležala u krevetu i pribirala svoje misli, bila sam srećna zbog toga što ti se dešava. Ubeđivala sam sebe da bez burne mladosti nema pravog sazrevanja. Ali već sutradan, čim bi ti zalupila vratima, ponovo bih očajavala. Nisam imala snage da se borim s tobom. Ako dočekaš moje godine, shvatićeš da se čovek u tom dobu oseća kao list u septembru. Dnevna svetlost sve je kraća i drvo polako počinje da zadržava hranljive sokove. Azot, hlorofil i proteine isisa stablo, i s njima odlaze svežina i elastičnost. List je i dalje na grani, ali zna da je to samo pitanje dana. Jedan za drugim otpadaju listovi oko tebe, gledaš ih kako padaju i živiš u strahu da će dunuti vetar. Za mene si vetar bila ti i svadljiva snaga tvoje mladosti. Da li si toga ikada bila svesna, zlato? Živele smo na istom drvetu, ali u različitim godišnjim dobima.

Setih se onog dana kada si otputovala. Kako smo bile nervozne! Nisi želela da idem s tobom na aerodrom, a svaki put kada sam te podsećala da poneseš ovo ili ono, odgovarala si: „Idem u Ameriku, a ne u pustinju“. Na vratima sam ti doviknula, ovim mojim kreštavim glasom: „Čuvaj se!“ „Čuvaj Baka i ružu“, odvratila si, ne okrećući se.

Za trenutak sam ostala pomalo razočarana takvim pozdravom. Sentimentalna kakva jesam, očekivala sam nešto drugačije i banalnije, kao poljubac ili nežnu reč. Tek te večeri, dok sam se u kućnom ogrtaču vrtela po praznoj kući ne uspevajući da zaspim, shvatila sam da brinuti o Baku i ruži znači brinuti o delu tebe koji nastavlja da živi sa mnom, onom delu tebe koji je bio srećan. A shvatila sam i da tvoja suvoparna naredba ne znači neosetljivost već krajnju napetost nekoga ko je bio na ivici suza. To je onaj oklop koji sam ti pominjala. Tvoj je još toliko tvrd da jedva dišeš. Sećaš li se šta sam ti govorila u poslednje vreme? Neisplakane suze se talože na našem srcu i vremenom oko njega naprave koru i parališu ga, kao što nataloženi kamenac parališe zupčanike u veš mašini.

Znam da će te moji primeri jedne domaćice pre iritirati nego nasmejati. Pomiri se s tim da svako traži inspiraciju u svetu koji najbolje poznaje.

Moram da te napustim. Bak se već oglašava i preklinje me pogledom. I kod njega deluju zakoni prirode. S preciznošću švajcarskog sata, u svim

godišnjim dobima zna kada je vreme jelu.

18. novembar

Noćas je pljuštala kiša. U nekoliko navrata budilo me je njeno silovito udaranje u prozorska okna. Jutros kada sam se probudila, dugo sam još ostala pod pokrivačem, ubeđena da je vreme i dalje ružno. Kako se stvari vremenom menjaju! U tvojim godinama bila sam kao puh: ako me niko nije uznemiravao, mogla sam da spavam do ručka. Sada se obično budim pre nego što svane. Dani tako postaju beskonačno dugi. Okrutno je sve to, zar ne? Jutarnji sati su i najstrašniji: ništa ne može da ti odagna misli, a znaš da mogu samo da te vrate u prošlost. Misli starca nemaju budućnost, one su najčešće tužne, melanholične. Često razmišljam o tome koliko je priroda čudnovata. Pre neki dan sam na televiziji gledala jedan dokumentarni film, koji me je naterao na razmišljanje. Govorio je o tome kako sanjaju životinje. Od ptica pa nadalje, sve životinje puno sanjaju. Sanjaju senice i golubovi, veverice i zečevi, sanjaju psi i krave na livadi. Sanjaju, ali ne svi na isti način. Životinje koje su po prirodi pre svega plen većih životinja sanjaju kratke snove, pre bi se reklo da imaju priviđenja. Nasuprot njima, životinje lovci sanjaju složene i duge snove. Za životinje, rečeno je u filmu, onirička aktivnost je način da pripreme strategiju preživljavanja: onaj koji lovi mora da smišlja stalno nove načine za pribavljanje hrane, a onaj koga love – hranu inače lako nalazi jer se hrani biljem – misli samo na to kako da umakne. Antilopa, na primer, dok spava, vidi pred sobom nepreglednu savanu; lav, naprotiv, u neprestanom variranju i ponavljanju scena vidi sve ono što će morati da uradi da bi ulovio antilopu. Mora da je tako, rekla sam sebi: dok smo mladi, mi smo mesojedi; kad ostarimo, postajemo biljojedi. Kad čovek ostari, ne samo što malo spava već skoro i da ne sanja, a ako i sanja, malo čega se seća. Deca i mladi sanjaju više, i snovi imaju tu moć da utiču na njihovo raspoloženje. Sećaš li se koliko si puta poslednjih meseci plakala kada se probudiš? Sedela si nad šoljom kafe dok su ti se suze slivale niz obraze. „Zašto plačeš?“, upitala bih te, a ti bi, neutešna ili ljuta, odgovarala: „Ne znam.“ U tvojim godinama toliko je stvari koje moraš postaviti na pravo mesto; toliko je planova, a u njima i nesigurnost. U našem nesvesnom nema nekog reda ni precizne logike; sa ostacima dana,

nakaznim i iskrivljenim, pomešane su najdublje i najskrivenije čežnje, a sa najdubljim čežnjama prohtevi našeg tela. Tako onaj ko je gladan sanja da sedi za stolom, ali ne uspeva da jede; onaj kome je hladno ide na Severni pol bez kaputa, dok se žrtva nečije neljubaznosti pretvara u krvavog osvetnika.

Volela bih da znam šta sanjaš tamo u svetu kaktusa i kauboja? Da li u svemu tome iskrsnem i ja ponekad, odevena kao Indijanac? Da li se ispod kože kakvog kojota krije Bak? Osećaš li nostalgiju? Misliš li na nas?

Sinoć dok sam čitala sedeći u fotelji, trgao me je čudan zvuk koji se ritmično ponavljao. Podigla sam glavu i ugledala Baka kako u snu udara repom o pod. Iz njegovog blaženog izraza shvatila sam da te sanja: možda kako se vraćaš a on ti priređuje doček, a možda se sećao jedne vaše, posebno lepe zajedničke šetnje. Psi su tako prijemčivi za ljudska osećanja. Živeći zajedno od najdavnijih vremena, postali smo veoma slični. Zbog toga ljudi često preziru pse. Suviše mnogo svojih osobina prepoznaju u njihovim blagopreplašenim pogledima, uglavnom one koje bi najradije zaboravili. Bak te često sanja u ovom periodu. Meni to ne polazi za rukom, a i kada sanjam, ništa ne zapamtim.

Dok sam još bila devojčica, neko vreme je s nama u kući živela sestra mog oca, koja je nedugo pre toga ostala udovica. Posebno je bila sklona prema svemu spiritualnom, i čim bismo umakle mojim roditeljima, u skrivenim i mračnim budžacima, upućivala me je u tajne i moć ljudskog uma. „Ako želiš da ostvariš vezu s nekim ko je daleko“, govorila mi je, „treba da stegneš u ruci njegovu sliku, napraviš krst u tri koraka i kažeš: 'Evo me, ovde sam'. Na taj način možeš telepatski da komuniciraš s kim god hoćeš.“

Danas posle podne, pre nego što sam počela da pišem, upravo tako sam postupila. Bilo je negde oko pet sati; kod tebe je moralo biti jutro. Da li si me videla? Osetila? Pratila sam te u jedan od onih veoma osvetljenih barova u kojima se jedu sendviči s mesom; odmah sam te prepoznala u onoj šarenolikoj gomili jer si na sebi imala džemper koji sam ti poslednji isplela, onaj sa crvenim i plavim jelenima. Slika je trajala tako kratko i bila je sladunjava poput onih scena iz sapunskih opera, pa nisam uspela da vidim izraz tvog lica. Da li si srećna? Do toga mi je stalo više nego do bilo čega

drugog.

Pamtiš li koliko smo raspravljale o tome da li ja treba da finansiram tvoj boravak u inostranstvu? Ti si tvrdila da je to apsolutno neophodno: da bi odrasla i otvorila put svom duhu, imala si potrebu da nekuda odeš, da napustiš teskobni ambijent u kojem si odrasla. Bila si upravo završila gimnaziju i što se tiče tvojih planova za budućnost, još si tumarala u potpunom mraku. Kao mala, imala si razne sklonosti: htela si da postaneš veterinar, istraživač, pa lekar za siromašnu decu. Od tih želja nije ostao ni trag. Otvorenost koju si u početku pokazivala prema svojoj okolini, vremenom je nestala; tvoja ljubav prema drugima i želja za druženjem pretvorili su se ubrzo u ciničnost, usamljenost i opsesivnu usredsređenost na sopstvenu nesrećnu sudbinu. Ako su na televiziji izveštavali o nekom okrutnom događaju, ismevala si moje sažaljive komentare, govoreći mi: „Čemu se još čudiš u tim godinama? Zar još nisi shvatila da zakon prirodne selekcije vlada svetom?“

U početku sam ostajala bez daha na takve tvoje opaske; činilo mi se da imam monstruma pored sebe. Posmatrajući te krajičkom oka, pitala sam se odakle si došla i da li je to bilo ono čemu sam te svojim primerom učila. Nisam ti nikada odgovarala, ali sam naslućivala da je vreme dijaloga prošlo. Šta god da sam rekla, došle bismo u sukob. S jedne strane, bojala sam se svoje slabosti i nepotrebnog rasipanja snage, a s druge, osećala sam da je otvoreni sukob ono čemu si težila i da bi posle prvog, usledili još veći i žešći. Ispod tvojih reči ključala je snaga, arogantna energija spremna da eksplodira i s mukom suzdržavana. To što sam ublažavala tvoje oštrice i bila naizgled ravnodušna prema tvojim napadima, nateralo te je da potražiš druge puteve.

Počela si da mi pretiš da ćeš otići, da ćeš nestati iz mog života i da mi se više nećeš javiti. Očekivala si možda očajanje i ponizno moljakanje jedne starice. Kada sam ti odgovorila da je to dobra ideja, počela si da gubiš ravnotežu. Ličila si na zmiju koja iznenada diže glavu, otvorenih čeljusti, spremna za napad, ali pred sobom više ne vidi ono na šta se ustremila. Pokušavala si da se sa mnom nagodiš, davala različite i neodređene predloge, sve do dana kada si s novom sigurnošću, uz kafu objavila: „Idem u Ameriku.“

Prihvatila sam ovu odluku kao i sve ostale, pokazujući umerenu zainteresovanost. Nisam želela da te svojim odobravanjem podstaknem da na brzinu doneseš odluku u koju u dubini duše nisi verovala. Nastavila si da mi pričaš o Americi i sledećih nekoliko nedelja. „Ako odem tamo na godinu dana“, uporno si ponavljala, „bar ću naučiti jedan jezik i neću izgubiti vreme.“ Nervirala te je moja primedba da gubljenje vremena nije najveći problem. A najviše te je razgnevilo kada sam ti kazala da život nije trka nego pogodak u metu: nije ušteda vremena ono što je bitno, već je bitna sposobnost da se pronade cilj. Gurnula si rukom dve šolje koje su poletele sa stola i briznula u plač. „Glupa si!“, rekla si skrivajući lice rukama. „Glupa si! Kako ne razumeš da upravo to hoću.“ Nedeljama posle toga bile smo kao dva vojnika koja, nakon što su zakopala minu, paze da na nju ne stanu. Znale smo gde se ona nalazi, obilazile oko nje, pretvarajući se da to nije ono od čega strahujemo. Kada je mina na kraju eksplodirala i kada si me jecajući optužila da ništa ne razumem i da nikada neću ni razumeti, stalo me je mnogo napora da od tebe sakrijem svoju pometenost. O tvojoj majci, o tome kako je zatrudnela, o njenoj smrti – o svemu tome nisam ti nikada govorila i ti si poverovala da to za mene i ne postoji ili da mi malo znači. Ali tvoja majka je bila moja kći, a toga kao da nisi bila svesna. Ili možda jesi, ali umesto da o tome progovoriš, pustila si da to tinja u tebi; kako drugačije da objasnim poneki tvoj pogled ili reči pune mržnje. Ti nju ne pamtiš, bila si suviše mala kada je umrla. Ja je u svom sećanju čuvam trideset tri godine, trideset tri godine i još devet meseci dok je bila u meni.

Kako možeš da pomisliš da sam ravnodušna?

Da o tome ranije progovorim, sprečila me je stidljivost ali i sebičnost. Stidljivost, jer je govoriti o njoj značilo govoriti i o meni, o mojim krivicama, stvarnim ili pretpostavljenim, ali i sebičnost, jer sam se nadala da će moja ljubav biti toliko snažna da nadomesti njenu, da ti neće nedostajati i da nećeš jednog dana doći da me upitaš: „Ko je bila moja majka i zašto je nema?“

Dok si bila dete, bile smo srećne zajedno. Bila si puna radosti, ali ničeg površnog u tome nije bilo. Tu radost uvek je pratilo razmišljanje, i ti si sa zapanjujućom lakoćom iz neobuzdanog smeha prelazila u zamišljenost i

ćutanje. „Šta je bilo, o čemu razmišljaš?“, upitala sam te jednom, a ti si mi, kao da razgovaramo o užini, odgovorila: „Razmišljam da li nebo ima kraj.“ Ponosila sam se tobom, a tvoj senzibilitet mi je bio blizak. Nisam se osećala ni odraslom ni dalekom, bila sam ti nežni saveznik. Zavaravala sam se da će uvek biti tako. Nažalost, nismo bića koja lebde u mehurima od sapunice, srećne lutalice u vazduhu: postoji jedno pre i posle u našim životima, i to pre i posle jeste klopka u koju smo uhvaćeni kao plen u mreži. Kažu da krivicu očeva ispaštaju sinovi. To je sasvim tačno: krivicu očeva ispaštaju sinovi, krivica dedova pada na unuke, a ona pradedovska na praunuke. Ima nekih istina koje nas oslobađaju i onih drugih koje nas užasavaju. Ova moja pripada drugoj kategoriji. Gde započinje taj lanac krivice? Kod Kaina? Mora li da se ide tako daleko? Šta se krije iza toga? U jednoj indijskoj knjizi sam pročitala da je sve u moći sudbine, dok je snaga volje samo privid. To me je umirilo, ali listajući dalje pronašla sam da naša sudbina nije ništa drugo do rezultat naših prošlih radnji, što znači da, ipak, sami određujemo svoju sudbinu. Opet sam bila na početku. Gde je rešenje?, pitala sam se. Koju nit treba razmrsiti? I da li je u pitanju nit ili niz? Može li ona da se preseče, da se prekine, ili smo zarobljeni zauvek?

U međuvremenu, prekidam ja. Glava me ne služi kao nekad; ideje su tu, i dalje mislim na isti način, ali više nisam sposobna za duži napor. Sada sam umorna i vrti mi se u glavi kao kad sam kao devojka pokušavala da čitam neku knjigu iz filozofije. Biti, ne biti, imanentnost... Posle nekoliko stranica osećala sam istu onu vrtoglavicu koju imam kad autobus ulazi u krivinu. Ostavljam te i idem malo da se zaglupljujem ispred one voljene i omražene kutije u salonu.

20. novembar

Evo me opet, već treći dan se družimo. Tačnije, četvrti je dan, a treći susret. Juče sam bila toliko umorna da nisam uspela ništa da napišem, a ni da pročitam. Bila sam uznemirena pa ne znajući šta da radim, vrtela sam se po čitav dan između kuće i bašte. Napolju je bilo prijatno, na momente dovoljno toplo da sam mogla da sedim na klupi pored forsitije¹. Gledajući u zapušten travnjak i leje oko sebe, setila sam se naše svađe zbog opalog lišća. Kada je to bilo? Prošle godine? Pre dve godine? Imala sam bronhitis koji nikako nije prolazio. Lišće je već bilo opalo i vetar ga je raznosio po travi, poigravajući se njime. Pogledala sam kroz prozor i veoma se rastužila: nebo je bilo tamno i sve je odjednom poprimilo izgled zapuštenosti. Došla sam u tvoju sobu i našla te opruženu na krevetu, sa slušalicama u ušima. Zamolila sam te da pokupiš lišće. Da bi me čula, morala sam nekoliko puta da ponovim rečenicu, svaki put sve glasnije. Slegla si ramenima i rekla: „A zašto? U prirodi ga niko ne skuplja. Ostaje gde jeste dok ne istrune, i tako treba da bude.“ Priroda je u to vreme bila tvoj veliki saveznik i uspevala si sve da objasniš i opravdaš njenim neoborivim zakonima. Umesto da ti objasnim da je i bašta, poput psa, pripitomljena priroda koja svake godine sve više liči na gospodara i da kao i on ima potrebu za stalnom negom – ja sam se povukla bez reči. Nešto kasnije, prošla si pored mene da bi iz frižidera uzela nešto da pojedeš i videla si da plačem, ali nisi obratila pažnju. Tek uveče, kada si se ponovo pojavila i upitala: „Šta ima da se jede?“, primetila si da još stojim pored prozora i da i dalje plačem. Tada si otišla u kuhinju i tobože nešto poslovala oko šporeta. „Šta ćeš ti?“, vikala si iz kuhinje. „Puding od čokolade ili kajganu?“ Shvatila si da je moja patnja bila iskrena i pokušavala si da budeš pažljiva prema meni. Sutradan ujutru, čim sam otvorila prozorske kapke, ugledala sam te u žutoj kabanici, jer je pljuštala kiša, kako čistiš lišće ispred kuće. Kada si oko devet ušla unutra, pravila sam se da ništa nisam videla; znala sam da više od svega prezireš onaj deo sebe koji te primorava da budeš dobra.

Posmatrajući s tugom baštenske leje, pomislila sam jutros da moram da

pozovem nekoga da sredi ono što sam za vreme bolesti i posle nje zapustila. Mislim na to otkako sam izašla iz bolnice, ali nikako da nešto učinim. S godinama sam postala ljubomorna na svoju baštu i nizašta na svetu ne bih se odrekla zadovoljstva da zalivam dalije ili da s grane otkinem uveli list. Čudno, ali dok sam bila mlada, bilo mi je dosadno da se time bavim: smatrala sam da je imati baštu više gnjavaža nego zadovoljstvo. Bilo je dovoljno da joj dan ili dva ne posvetim dovoljno pažnje i da se onaj red koji sam s naporom postigla pretvori u nered, a ništa mi nije smetalo više od nereda. U meni samoj bio je nered i zato nisam mogla da podnesem da ono što sam već nosila u sebi gledam i oko sebe. Trebalo je da se toga setim kada sam tražila od tebe da pokupiš lišće.

Ima stvari koje se mogu razumeti tek u određenim godinama, ne ranije: jedna od njih je i odnos prema kući i svemu što je s njom u vezi. Posle šezdesete odjednom postaneš svesna da bašta nije više neka bašta i da kuća nije više neka kuća u kojoj živiš slučajno ili zato što je ona udobna i lepa: to su tvoja bašta i tvoja kuća, i one ti pripadaju kao što pužu pripada njegova kućica. Napravila si školjku svojim lučenjima, tvoja je istorija urezana u njene nabore, ta kuća-oklop te obavija, ona je iznad i oko tebe, i možda je ni tvoja smrt neće osloboditi tvog prisustva, radosti i patnji koje si u njoj proživela.

Sinoć mi se nije čitalo pa sam gledala televiziju. Istini za volju, više sam slušala nego gledala, jer sam posle nepunih pola sata zadremala. Povremeno bih čula neku reč, kao kada u vozu utoneš u polusan, a razgovori ostalih putnika dopiru do tebe s prekidima i bez ikakvog smisla. Na televiziji su komentarisali jedno novinarsko istraživanje o religioznim sektama na kraju milenijuma. Intervjuisani su čudotvorci, pravi i lažni, i više puta je reč karma doprla do moje svesti. Čim sam je čula, setila sam se profesora filozofije iz gimnazije.

Bio je mlad i za ono vreme prilično antikonformističkih pogleda. Objašnjavajući Šopenhauera, govorio je i o orijentalnim filozofijama, i u tom kontekstu uveo je i pojam karme. Tada nisam obratila naročitu pažnju jer su mi i reč i njeno značenje na jedno uvo ušli a na drugo izašli. Godinama sam, u stvari, imala utisak da je reč o jednoj vrsti zakona odmazde, nešto poput načela „oko za oko, zub za zub“, ili one narodne

„kako radiš, tako će ti biti“. Tek kad me je direktorka vrtića pozvala da me obavesti o tvom čudnom ponašanju, setila sam se karme i svega što je bilo s njom u vezi. Bila si uzbunila celo obdanište: kada je trebalo da na času ispričaš jednu priču, odjednom si počela da opisuješ svoj prethodni život. Vaspitačice su u prvom trenutku pomislile da je reč o dečjoj egocentričnosti. Pokušale su da umanje značaj tvoje priče i da te uhvate u kontradiktornosti, ali im to nije pošlo za rukom. Tom prilikom si izgovorila i neke reči na jeziku koji niko nije razumeo. Kada se stvar ponovila i treći put, pozvala me je direktorka vrtića. Za tvoje dobro, savetovala mi je da te odvedem kod psihologa. „S obzirom na traumu koju je doživela“, rekla mi je, „normalno je što se tako ponaša i što pokušava da pobjegne od stvarnosti.“ Kod psihologa te, naravno, nikada nisam odvela. Meni je izgledalo da si ti srećna devojčica i bila sam sklona da tvoju fantaziju pripišem jednom drugačijem sledu događaja, a ne neugodnoj sadašnjosti. Nisam te nikada podsticala da mi o tome pričaš, niti si ti ikada pokazala da to želiš. A možda si sve zaboravila još onog dana kada si svoje vaspitačice ostavila zapanjene.

Imam utisak da je u poslednje vreme postalo moderno da se o tome govori. Nekada je to bio argument za malobrojne, odabrane, a danas o tome svi pričaju. Pre izvesnog vremena pročitala sam u novinama da se u Americi osnivaju grupe onih koji imaju svest o sopstvenoj reinkarnaciji. Oni se sastaju i pričaju o svojim prošlim životima. Tako, na primer, neka domaćica kaže: „U sedamnaestom veku sam bila uličarka u Nju Orleansu i zato sada ne mogu da budem verna svom mužu“, dok rasista sa benzinske pumpe nalazi opravdanje za svoju mržnju u činjenici da ga je za vreme jedne ekspedicije u šesnaestom veku pojeo bantu crnac. Tužnih li budalaština! Zbog izgubljene veze s korenima sopstvene kulture, pokušavaju da prošlim životima kompenzuju sivilo i nesigurnost sadašnjice. Ako životni ciklus ima neki smisao, verujem da je on sasvim drugačiji.

Posle događaja u obdaništu, nabavila sam neke knjige: želela sam da saznam što više, da bih te bolje razumela. U jednoj od tih studija, pročitala sam da su deca koja su se do detalja sećala prošlih života, umrla rano ili nasilnom smrću. Zbog nekih vizija koje su te opsedale, neobjašnjivih ako se ima u vidu tvoje iskustvo deteta (npr., gas koji ističe iz cevi ili strah da bi u

bilo kom momentu sve moglo da eksplodira), postala sam sklona takvom objašnjenju. Kada si bila umorna ili nervozna, ili već klonula u san, obuzimali su te nerazumljivi strahovi. Nije te plašio crni čovek ni veštice ili vukodlaci, već misao da bi ceo univerzum mogao sagoreti u ognju. Kada si onako uplašena počela usred noći da dolaziš u moju sobu, ustajala sam i uz nekoliko nežnih reči vraćala te u krevet. Ti bi me držala za ruku i tražila da ti pričam priču koja će se lepo završiti. Da ti ne bih rekla nešto što će te uznemiriti, ti bi mi sama do tančina ispričala priču, a moje je bilo samo da je ponovim, od reči do reči. Ponavljala bih priču više puta, a kada bih konačno ustala da se vratim u svoju sobu, ubeđena da sam te umirila, na vratima me je sustizao tvoj plačljivi glas: „Stvarno se uvek tako završava?“ Vraćala sam se, ljubila ti čelo, uveravajući te: „Ne može nikako drugačije da se završi. Veruj mi, dušo.“ Iako sam bila protiv toga da spavaš sa mnom – nije dobro da deca i stari spavaju zajedno – bilo je noći kada nisam imala srca da te vratim u tvoj krevet. Čim bih osetila da si pored mog noćnog ormarića, umirivala bih te ne okrećući se: „Sve je pod kontrolom, ništa neće eksplodirati, vrati se u svoju sobu.“ A onda bih se pretvarala da sam istog momenta utonula u dubok san. Čula bih tvoje lagano, na momente zaustavljeno disanje, a posle nekoliko sekundi lako bi zaškripala ivica kreveta i ti bi oprezno skliznula pored mene i zaspala iscrpljena kao uplašeni mišić koji se konačno dočepao svoje rupe. Prihvatajući igru, negde pred zoru bih te uzimala u naručje, toplu i klonulu, i odnosila te da dosanjaš san u svom krevetu. Budna si se retko ičega sećala; bila si najčešće ubeđena da si celu noć prespavala u svom krevetu.

Kada bi se ovi napadi panike dešavali danju, nežno sam te umirivala: „Zar ne vidiš kako je jaka naša kuća. Pogledaj kako su debeli zidovi, kako misliš da mogu da eksplodiraju?“ Uzaludna su bila moja nastojanja da te umirim. Razrogačenih očiju si nastavljala da zuriš u prazno, ponavljajući: „Sve može da eksplodira.“ Nikada nisam prestala da razmišljam o tom tvom strahu. Šta je bila eksplozija? Da li sećanje na tvoju majku i njen iznenadan i tragičan kraj? Možda je ona pripadala onom životu o kojem si sa urođenom ležernošću pričala vaspitačicama u vrtiću? A možda su se oba iskustva pomešala u nekoj nedostižnoj tački tvog pamćenja? Ko zna. Uprkos onome što se govori, verujem da je u čovekovom umu i dalje više

senki nego svetlosti. U onoj knjizi koju sam kupila, kažu da su slučajevi dece koja se sećaju prošlih života mnogo češći u Indiji i na Istoku, u zemljama gde je ideja reinkarnacije tradicionalno prihvaćena. Teško mi je da u to poverujem. Zamisli da sam jednog dana otišla kod moje majke i bez upozorenja počela da govorim drugim jezikom ili da sam joj jednostavno rekla: „Ne podnosim te, bilo mi je mnogo bolje s mojom mamom iz prošlog života.“ Budi sigurna da ne bi ni na trenutak oklevala da me smesti u ludnicu.

Da li postoji način da se čovek oslobodi sudbine nametnute poreklom, onoga što je nasledio od predaka? Ko zna. Možda u klaustrofobičnom sustizanju generacija u jednom momentu nekome pođe za rukom da nasluti da postoji jedan viši stepenik i svim snagama pokuša da ga dosegne. Pokidati jednu kariku i pustiti da uđe nešto novo i drugačije, malena je tajna životnog ciklusa. Mala ali najteža, zastrašujuća zbog svoje neizvesnosti.

Moja majka se udala u šesnaestoj a mene rodila u sedamnaestoj. Ni u mom detinjstvu a ni kasnije, ne pamtim da je prema nekome bila nežna. Njen brak nije bio brak iz ljubavi. Niko je nije primorao, primorala je ona samu sebe: bogata ali pokrštena Jevrejka, više od svega želela je plemićku titulu. Moj otac, stariji od nje, baron i veliki ljubitelj muzike, bio je očaran njenim glasom. Pošto su obezbedili naslednika, kako je tradicija zahtevala, živeli su inateći se i prkoseći jedno drugom do poslednjeg dana. Moja majka je umrla gnevna i nezadovoljna, a da nikada nije posumnjala da je za to i sama bila kriva; ne, okrutan je bio svet jer joj nije ponudio više. Ja sam bila sasvim drugačija i već u sedmoj godini, posle perioda potpune zavisnosti od majke, počela sam da je ne podnosim.

Mnogo sam propatila zbog nje. Bila je stalno zbog nečega uzrujana, i to uvek i isključivo zbog nebitnih stvari. Zbog njene navodne perfekcije ja sam se osećala kao nevaljalica, i usamljenost je bila cena koju sam za to morala da platim. U početku sam još i pokušavala da budem kao ona, ali su moji pokušaji bili osuđeni na propast. Što sam se više trudila, sve sam se neugodnije osećala. Samoporicanje vodi u prezir, a od prezira do gneva samo je jedan korak. Kada sam shvatila da je ljubav moje majke zavisila od toga kako sam se ponašala, a ne kakva sam zaista bila, u najskrivenijem

delu svoje sobe i svoga srca počela sam da je mrzim.

Da bih pobegla od tog osećanja, povukla sam se u svoj svet. Noću sam u krevetu čitala avanturističke romane, pokrivajući lampu krpom. Volela sam da maštam. Jedno vreme sam zamišljala da sam gusar i to vrlo neobičan, jer nisam otimala za sebe nego da bih dala onima koji nemaju. Ubrzo sam gusarske fantazije zamenila filantropskim: planirala sam da posle dobijanja lekarske diplome odem u Afriku i da lečim male crnce. U četrnaestoj sam pročitala Šlimanovu biografiju i shvatila da nikad ne bih mogla nikoga da lečim jer je moja prava i jedina strast bila arheologija. Od bezbroj drugih poslova kojima sam zamišljala da ću se baviti, samo ovo poslednje je, verujem, bilo ono što sam zaista želela.

Da bih ostvarila ovaj san, upustila sam se u prvu i jedinu bitku s mojim ocem: tražila sam da mi dopusti da se upišem u klasičnu gimnaziju. Nije hteo ni da čuje; rekao mi je da to ne služi ničemu i da bi, ako baš hoću da učim, bilo bolje da učim jezike. Na kraju je ipak popustio. U momentu kad sam prekoračila prag gimnazije, bila sam sigurna da sam pobedila, ali sam se prevarila. Kada sam mu posle završene mature saopštila da želim da studiram u Rimu, njegov odgovor je bio konačan: „To ne dolazi u obzir.“ Čutke sam ga poslušala, takva su vremena bila. Pogrešno je verovati da dobiti bitku znači i dobiti rat. To je mladalačka zabluda. Danas kada o tome razmišljam, čini mi se da bi on na kraju popustio da sam se tada borila, da sam se zainatila i uporno ostala pri svome. Njegovo kategorično odbijanje bilo je deo ondašnjeg načina vaspitanja. U suštini, nije se verovalo da su mladi u stanju da odlučuju o sebi. Ako bi, ipak, pokazali da imaju svoju volju, stavljali su ih na probu. Pošto sam ja kapitulirala kod prve prepreke, za njih je bilo više nego očigledno da je posredi bila prolazna želja, a ne čvrsta odluka.

Za mog oca, kao i za moju majku, deca su bila pre svega mondenska obaveza. Koliko su zapostavljali naš duhovni razvoj, toliko su se s krajnjom rigidnošću bavili najbanalnijim aspektima našeg vaspitanja. Za stolom sam morala da sedim pravo, a laktove da držim uz telo. Ako sam istovremeno razmišljala kako najlakše da se ubijem, to za moje roditelje nije imalo nikakav značaj. Za njih je bilo važno samo ono što se vidi, a izvan toga postojale su samo nepravilike.

Odrastala sam sa osećanjem da sam nešto poput majmuna koga treba dobro obučiti, a ne ljudsko biće koje ima svoje trenutke radosti i malodušnosti, a pre svega potrebu da bude voljeno. Iz ovih muka proistekla je moja usamljenost koja je s godinama samo rasla; bila je kao jedna vrsta vakuuma u kojem sam se kretala sporo i nezgrapno kao gnjurac. Usamljenost je bila i posledica mnogih pitanja koja sam sebi postavljala, a na koja nisam imala odgovore. Već u četvrtoj ili petoj godini posmatrala sam svet oko sebe i pitala se: „Otkud ja ovde? Odakle sam došla ja i sve što me okružuje? Da li je sve već postojalo i ranije, dok mene nije bilo, i da li će uvek postojati?“ Postavljala sam sebi pitanja koja postavljaju sva osetljiva deca u susretu sa složenošću ovog sveta. Bila sam sigurna da i odrasli sebi postavljaju ista pitanja i da su u stanju da na njih daju odgovore. Posle dva ili tri pokušaja da ih doznam od majke i guvernante naslutila sam da ne samo da ne znaju odgovore nego da slična pitanja sebi nikada nisu postavljale.

Tako se moje osećanje usamljenosti samo uvećavalo jer sam bila prinuđena da svaku zagonetku rešavam sama. Kako je vreme prolazilo, imala sam sve više pitanja i ona su bila sve značajnija, gotovo užasavajuća, i sama pomisao na njih ulivala mi je strah.

Prvi susret sa smrću doživela sam u šestoj godini. Moj otac je imao lovačkog psa koji se zvao Argo; onako umiljat i nežan bio je moj omiljeni drug u igri. Provodila sam popodneva hraneći ga kolačićima od blata i trave ili primoravajući ga da bude mušterija u mom frizerskom salonu, a on je poslušno jurio po bašti sa ukosnicama na ušima. Ali jednog dana, dok sam mu probala novu frizuru, primetila sam da pod grlom ima otok. Već nedeljama nije pokazivao volju da trči i skače kao obično, niti se bacao ispred mene uzdišući pun nade dok sam u nekom ćošku jela svoju užinu.

Jednog prepodneva, kada sam se vratila iz škole, nije ga bilo da me dočeka. Najpre sam pomislila da ga je otac poveo negde sa sobom. Ali kada sam ugledala oca kako mirno sedi u radnoj sobi i da Argo nije kraj njegovih nogu, uspaničila sam se. Izašla sam u baštu i počela da ga dozivam, vičući da mi se grlo cepalo. Dva ili tri puta sam se vraćala u kuću i pretraživala je od podruma do tavana. Te večeri, kada je trebalo da svojim roditeljima dam obavezni poljubac za laku noć, skupila sam hrabrost i

upitala oca: „Gde je Argo?“ „Argo?“, odgovorio je ne dižući pogled s novina. „Argo je otišao.“ „Zašto?“, upitala sam. „Zato što su mu dosadile tvoje pakosti.“

Neosetljivost? Površnost? Sadizam? Šta je bilo u tom odgovoru? Kada je to izgovorio, nešto se u meni slomilo. Prestala sam noću da spavam, a danju bih se rasplakala za svaku sitnicu. Niko me nije upitao zašto ne spavam i zašto idem okolo ne odvajajući se od Argove izgrickane loptice. Posle mesec ili dva, doveli su lekara da me pregleda. „Devojčica je iscrpljena“, rekao je i prepisao riblje ulje.

Tu epizodu smatram početkom svog odrastanja. U šestoj godini? Da, upravo tada. Argo je otišao jer sam ja bila nevaljala; moje ponašanje je, znači, uticalo na moju okolinu uništavajući je ili udaljavajući od mene.

Od tada, moji postupci više nisu bili sami sebi cilj. U strahu da ne pogrešim, postepeno sam ih svela na minimum. Postala sam apatična i neodlučna. Noću sam stezala lopticu u ruci i govorila, plačući: „Argo, molim te vrati se. Ako sam i pogrešila, ja te ipak volim više nego drugi.“ Kada je moj otac doneo u kuću drugog psa, nisam htela ni da ga pogledam. Za mene je on bio potpuni stranac i morao je to i da ostane.

U vaspitanju dece vladala je hipokrizija. Sećam se dobro kako sam jednom pored ograde, dok sam šetala sa ocem, našla mrtvog crvendaća. Bez zazora sam ga uzela u ruku i pokazala ocu. „Ostavi ga, zar ne vidiš da spava!“, odmah je povikao. O smrti, kao ni o ljubavi, nije se razgovaralo. Zar ne bi bilo hiljadu puta bolje da su mi rekli da je Argo mrtav. Moj otac je mogao da me uzme u naručje i da mi kaže: „Morao sam da ga ubijem jer je bio bolestan i mnogo je patio. Tamo gde je sada mnogo je srećniji.“ Ja bih bila očajna i sigurno je da bih više plakala; mesecima bih odlazila na mesto gde je sahranjen i dugo mu pričala. Zatim bih postepeno počela da zaboravljam. Neke druge stvari bi privukle moju pažnju i Arga bih potisnula duboko u moje misli, kao lepu uspomenu iz detinjstva. Ovako, Argo je postao jedna mala smrt koju sam nosila u sebi.

Zato kažem da sam već u šestoj godini odrasla, jer sam umesto radosti nosila nemir, umesto radoznalosti – ravnodušnost. Da li su moj otac i moja majka bili monstrumi? Nipošto: za ono vreme bili su savršeno normalne osobe.

Tek kada je ostarila, majka je počela da mi priča o svom detinjstvu. Njena majka umrla je još dok je ona bila devojčica. Pre nje rodila je sina koji je umro od zapaljenja pluća u trećoj godini. Moja majka je začeta neposredno nakon njegove smrti i imala je tu nesreću da se rodi kao žensko, i to na godišnjicu njegove smrti. Da se ne zaboravi ova tužna podudarnost, od prvog dana su je oblačili u crno. Nad njenom kolenkom visio je njegov portret u ulju, koji je trebalo da je, kad god otvori oči, podseti da je samo zamena, bleđa kopija nekoga ko je bio bolji. Da li razumeš? Kako da je osudim zbog nedostatka nežnosti, zbog pogrešnih odluka i distanciranosti od svega? Čak i majmuni, ako su odgajani u aseptičnoj atmosferi laboratorije umesto pored majke, postaju tužni i neretko umiru. Ako bismo se sada vratili unazad, do njene majke ili majke njene majke, ko zna šta bismo sve otkrili.

Nesreća obično prati žene. Poput nekih genetskih anomalija, prenosi se s majke na kćer. Umesto da oslabi, vremenom postaje sve izraženija i dublja, gotovo neiskorenjiva. Za muškarce je u to doba sve bilo mnogo drugačije: imali su svoju profesiju, politiku i rat; imali su na šta da utroše svoju energiju. Mi nismo. Generacijama smo boravile samo u spavaćoj sobi, kuhinji i kupatilu; napravile smo na hiljade koraka i pokreta, noseći u sebi uvek isti gnev, isto nezadovoljstvo. Misliš li da sam postala feministkinja? Ne brini, samo pokušavam da osvetlim prošlost.

Sećaš li se one avgustovske noći kada smo išle do rta da gledamo vatromet s mora. Dešavalo se da se poneka iskra rasprsne pre nego što dosegne nebo. Eto, kad pomislim na život moje majke i moje bake, na živote mnogih osoba koje poznajem, imam upravo tu sliku pred očima: iskra koja se rasprsne umesto da se vine u nebo.

21. novembar

Negde sam pročitala da je Manconi, dok je pisao svoje *Verenike*, svako jutro ustajao zadovoljan što će naći sve svoje junake na okupu. Ne mogu to reći i za sebe. Iako su prošle tolike godine, ne pričinjava mi nikakvo zadovoljstvo da govorim o mojoj porodici. Majka mi je ostala u sećanju kruta i neprijateljska kao janičar. Da bih se udaljila od nje i od uspomena, izašla sam jutros u baštu da se prošetam. Prošle noći je padala kiša; prema zapadu nebo je bilo vedro, dok su se iza kuće preteći gomilali tamni oblaci. Vratila sam se u kuću pre novog pljuska. Ubrzo je naišla oluja i unutra je postalo tako mračno da sam morala da upalim svetlo. Isključila sam televizor i frižider da ih ne ošteti grom, a zatim sam uzela sveću, stavila je u džep i došla u kuhinju na naš dnevni sastanak.

Ali čim sam sela, shvatila sam da još nisam spremna, možda i zbog toga što je vazduh bio previše naelektrisan i moje su misli letele poput varnica. Ustala sam i s neustrašivim Bakom, koji me je pratio, besciljno sam se vrtela po kući. Otišla sam u sobu u kojoj sam spavala s tvojim dedom, pa u moju sadašnju – nekada je pripadala tvojoj majci – zatim u trpezariju koju već duže vreme ne koristimo i, na kraju, u tvoju. Idući iz sobe u sobu, setila sam se kakav sam utisak imala kada sam prvi put ušla u ovu kuću: nije mi se uopšte dopala. Nisam je izabrala ja, već moj muž, Avgusto. Bio nam je potreban krov nad glavom i nismo mogli da čekamo. S obzirom na to da je bila prostrana i da je imala baštu, činilo mu se da će zadovoljiti sve naše potrebe. U momentu kada sam je ugledala, odavala mi je samo rđav ukus, štaviše neukus; nije bilo ni jednog jedinog dela koji bi se, po boji ili obliku, slagao sa ostalima. S jedne strane, podsećala je na alpsku kuću, a zbog velikog centralnog okna i pročelja sa stepenastim krovom, ličila je na jednu od onih holandskih kuća koje izlaze na kanal. Posmatrana iz daljine, sa onih sedam različitih dimnjaka, činilo se kao da je iz bajke. Izgraćena je dvadesetih godina, ali ni po jednom detalju se ne bi mogla svrstati u taj period. Ispunjavalo me je nemirom to što je bila bez identiteta. Pokušavala sam godinama da se priviknem na ideju da je moja i da se istorija moje porodice podudara s njenom.

Dok sam bila u tvojoj sobi, jedan grom je udario u blizini i ostala sam bez svetla. Umesto da upalim sveću, ispružila sam se na krevetu. Napolju je pljuštala kiša i šibao je vetar, a kuću su ispunjavali različiti zvuci, škripa i krckanje drveta. Zatvorivši oči, najednom mi se učinilo da se kuća pretvorila u brod, u veliki jedrenjak koji odmiče livadom. Nevreme se stišalo tek u podne. S prozora tvoje sobe videla sam da su se sa oraha odlomile dve velike grane.

Ponovo sam u kuhinji, na svom bojnom polju; ručala sam i oprala nekoliko tanjira. Bak spava kraj mojih nogu, potpuno savladan uzbuđenjem zbog jutrošnjeg nevremena. Kako godine prolaze, sve više se plaši oluje.

U knjigama koje sam kupila dok si išla u obdanište, pročitala sam i to da je životnim ciklusom određeno u kojoj će se porodici neko roditi. Mi dobijamo određenog oca i određenu majku jer nam samo taj otac i ta majka omogućavaju da saznamo nešto više, da se pomerimo za jedan mali, veoma mali korak. Ako je tako, pitala sam se, zašto tolike generacije tapkaju u mestu? Zašto se čovek vraća unazad umesto da ide napred?

Nedavno sam pročitala u naučnom dodatku nekih novina da se evolucija možda i ne odvija onako kako se do sada mislilo. Prema najnovijim teorijama, promene koje se dešavaju nisu postepene. Dužina šapa ili drugačiji kljun ne formiraju se postepeno, milimetar po milimetar, generacijama. Naprotiv, one se pojavljuju iznenada: od majke do deteta sve se promeni, sve je drugačije. Ovo potvrđuju ostaci skeleta, čeljusti, kopitâ i lobanje s različitim zubima. Između mnogih vrsta nije bilo prelaznih oblika. Deda je bio ovakav, a unuk onakav: između jedne i druge generacije došlo je do skoka. Kad bi tako bilo i s našim duhovnim životom!

Promene se odvijaju gotovo nevidljivo, a onda jednog trenutka dolazi do eksplozije. Iznenada neko pokida lanac i odluči da bude drugačiji. Je l' na to uticala sudbina, ili nasleđe i obrazovanje? Gde se završava jedno, a počinje drugo? Ako zastaneš i za trenutak razmisliš, uplašiće te velika tajna koja se u tome krije.

Neposredno pre moje udaje, sestra mog oca – ona koja je drugovala s duhovima – dala je svom prijatelju astrologu da napravi moju natalnu kartu. Jednog dana se pojavila s papirom u ruci i saopštila: „Evo, ovo je tvoja budućnost.“ Bio je to jedan geometrijski crtež: linije koje su spajale jednu

planetu s drugom formirale su brojne uglove. Čim sam videla taj crtež, sećam se da sam pomislila: ovde nema sklada, nema kontinuiteta, samo skokovi koji se sustižu i nagli preokreti koji liče na padove. Na poledini crteža, astrolog je napisao: „Jedan težak put. Moraćeš dobro da se naoružaš svim mogućim vrlinama da bi ga prešla do kraja.“

Bila sam nemalo iznenađena: moj život mi se do tog momenta činio tako običnim. Bilo je teškoća, ali su mi one izgledale zanemarljive; nisam ih doživljavala kao ponore, već kao mladalačke ožiljke. I kasnije, kada sam odrasla i postala žena i majka, udovica i baka, zadržala sam tu prividnu normalnost. Jedini izuzetan događaj, ako tako mogu da kažem, bila je tragična smrt tvoje majke. Danas, kad bolje razmislim, vidim da ona zvezdana slika nije lagala: ispod solidne i pravolinijske površine moje monotone građanske svakodnevice, odvijalo se i jedno neprekidno kretanje, sačinjeno od malih uspona, razdiranja, iznenadnih tmina i dubokih provalija. U mom životu često bi prevladao očaj, i tada sam se osećala kao oni vojnici koji koračaju u mestu. Menjala su se vremena i ljudi, menjalo se sve oko mene, a ja sam imala utisak da stalno stojim u mestu.

Ovaj monotoni hod prekinut je smrću tvoje majke. Srušila se i ona skromna predstava koju sam o sebi imala. Ako sam do tada i uveravala sebe da sam ipak načinila korak ili dva, sada sam neočekivano vraćena unazad, na najnižu tačku svog puta. Tih dana sam se bojala da neću izdržati; i ono malo stvari koje sam do tada uspela da razumem, zbrisano je jednim udarcem. Srećom, nisam mogla da se prepustim očaju, život je morao da se nastavi.

A život si bila ti: mala i nezaštićena, nikoga na svetu nisi imala osim mene. Ispunila si ovu tihu i tužnu kuću svojim smehom i svojim plačem. Gledajući tvoju glavicu kako promiče između stola i kauča, sećam se da sam pomislila da ipak nije sve završeno. Igrom slučaja, velikodušno sam dobila još jednu priliku.

Igrom slučaja? Jednom mi je muž gospođe Morpurgo rekao da u hebrejskom jeziku ne postoji reč slučaj i da Jevreji, da bi ukazali na takav sticaj okolnosti, koriste arapsku reč *hazard*. Smešno, zar ne? Smešno ali i umirujuće: gde ima Boga, nema mesta za slučaj niti za bezazlenu reč koja ga označava. Sve je uređeno prema božanskim zakonima, sve što ti se

dešava ima nekog smisla. Uvek sam zavidela onima koji su prihvatili bez oklevanja takvu viziju sveta jer su izabrali lakši put. Što se mene tiče, i pored najbolje volje nikad nisam uspela da u to verujem duže od dva dana: pred strahotama i nepravdama uvek sam uzimala. Umesto da ih skrušeno opravdam, u meni se rađao bunt.

Sada ću dozvoliti sebi da ti pošaljem poljubac. Kako to prezireš, zar ne? Odbija se o tvoj oklop kao teniska loptica. Ali nije važno da li ti se dopada ili ne; ionako ne možeš više ništa da učiniš jer u ovom momentu, nevidljiv i lak, već leti preko okeana.

Umorna sam. Pročitala sam sa zebnjom ovo što sam do sada napisala. Da li ćeš nešto razumeti? Toliko misli mi prolazi kroz glavu i da bi izašle, guraju se kao one žene na sezonskim rasprodajama. U razmišljanju nikada nisam bila metodična, nisam sledila jednu logičnu nit od početka do kraja. Ponekad mislim da je to zato što nisam završila fakultet. Pročitala sam toliko knjiga i interesovala sam se za mnoge stvari, ali je jedna misao uvek ostajala uz šporet, druga uz pelene, a treća uz moje emocije. Ako se jedan botaničar nađe na livadi, biraće cveće određenim redom jer tačno zna šta ga interesuje a šta ne; on bira i odbacuje po određenim kriterijumima. Ali ako se na istoj livadi nađe običan izletnik, biraće cvetove na drugi način: jedan zato što je žut, drugi jer je plav, treći zato što lepo miriše, a četvrti jer se našao na putu. Mislim da je moj odnos prema saznanju bio upravo takav. Tvoja majka mi je to stalno prebacivala. Ako smo o nečemu raspravljale, bivala sam uvek pobeđena. „Ne umeš dijalektički da razmišljaš“, govorila mi je. „Kao i svi buržuji, ne umeš ozbiljno da braniš svoje mišljenje.“

Koliko si ti obuzeta divljim nemirom, toliko je tvoja majka bila obuzeta ideologijom. Dovoljan razlog za prebacivanje bila je i sama činjenica da sam se bavila malim i običnim temama a ne onim velikim. Nazivala me je reakcionarkom i tvrdila da patim od buržujskih fantazija. S njene tačke gledišta, bila sam bogata i kao takva sklona površnosti i luksuzu, odnosno svemu što je negativno.

Po tome kako me je ponekad gledala, zaključila sam da bi me neki narodni sud, na čijem bi čelu ona bila, svakako osudio na smrt. Bila sam

kriva što živim u kući s baštom, a ne u baraci ili u stanu na periferiji. U greh mi je pripisala i malu rentu koju sam nasledila i od koje smo obe živele. Da ne bih ponovila grešku svojih roditelja, interesovala sam se za sve o čemu je govorila tvoja majka ili sam se bar trudila da to činim. Nikada joj se nisam podsmevala, niti sam joj stavljala do znanja koliko mi je strana svaka totalitarna ideja, ali je ona svakako primetila da sam podozriva prema njenim frazama.

Ilarija je studirala u Padovi. Mogla je to isto da radi i u Trstu, ali bila je suviše nestrpljiva da se što pre odvoji od mene. Kad god sam joj predlagala da dođem da je vidim, odgovarala mi je ćutanjem punim netrpeljivosti. Studije su joj išle dosta traljavo. Nisam znala s kim stanuje, niti je to ikada htela da mi kaže. Znajući koliko je nestabilna, bila sam zabrinuta. Bilo je to vreme majskih studentskih protesta u Francuskoj, vreme nemira i okupiranih univerziteta. Slušajući njene retke telefonske izveštaje, postalo mi je jasno da više ne mogu da je pratim. Stalno je nečim bila zanesena, ali to nešto se neprestano menjalo. Kao majka, pokušavala sam da je razumem, ali to je bilo izuzetno teško: sve je bilo u grču, nekako neuhvatljivo; suviše novih ideja i suviše kategoričnih sudova. Umesto da se služi svojim rečima, Ilarija je ređala slogan za sloganom. Strahovala sam za njenu psihičku ravnotežu: taj osećaj da je deo grupe s kojom je delila iste ideje, iste principe, samo je podsticao njenu urođenu aroganciju.

Na šestoj godini studija, uznemirena njenim ćutanjem dužim nego obično, sela sam u voz i otišla da je posetim, prvi put od njenog odlaska u Padovu. Otvorila mi je vrata, zapanjena. Umesto pozdrava, napala me je: „Ko te je pozvao?“ Pre nego što sam uspela bilo šta da kažem, dodala je: „Trebalo je da me obavestiš, upravo sam htela da izađem. Danas imam važan ispit.“ Bila je još u spavaćici i bilo je očigledno da laže. Pravila sam se da to ne primećujem. „Nema problema, sačekaću te pa ćemo zajedno proslaviti.“ Ubrzo je zaista izašla. Toliko se žurila da je knjige zaboravila na stolu.

Ostavši sama u stanu, uradila sam ono što bi uradila svaka majka na mom mestu: preturala sam po njenim fiokama tražeći bilo šta što bi mi pomoglo da shvatim šta se s njom dešava. Nisam imala nameru da je uhodim niti da je ispitujem, jer je to bilo strano mojoj prirodi. Bila sam

samo veoma zabrinuta i pokušala sam da joj se na neki način približim. Ali osim letaka i brošura revolucionarne sadržine, nisam našla ništa drugo, ni neko pismo ni dnevnik. Na zidu u spavaćoj sobi visio je plakat na kojem je pisalo: *Porodica je kao gasna komora: destimulativna i zagušljiva*. To je na svoj način bilo indikativno.

Ilarija se vratila rano popodne, isto onako užurbana kao i kada je izašla. „Kako je bilo na ispitu?“, upitala sam. Slegla je ramenima. „Kao i obično... Zato si došla, da me kontroliš“, dodala je posle kraće pauze. Da bih izbegla sukob, smireno i strpljivo sam joj objasnila da želim samo da razgovaramo.

„Da razgovaramo?“, ponovila je s nevericom. „A o čemu? O tvojim mističnim sklonostima?“

„O tebi, Ilarija“, rekla sam tiho, pokušavajući da uhvatim njen pogled. Približila se prozoru, netremice gledajući u jednu vrbu, već pomalo uvelu. „Nemam šta da kažem, naročito ne tebi. Neću da gubim vreme u intimističkom i malograđanskom ćaskanju.“ Prešavši pogledom s vrbe na ručni sat, uzviknula je: „Kasno je, imam jedan važan sastanak! Moraš da ideš.“ Nisam je poslušala. Ustala sam, ali umesto da izađem, prišla sam i uzela njene ruke u svoje. „Šta se događa?“, upitala sam. „Šta te muči?“ Disala je sve ubrzanije. „Teško mi je da te gledam u takvom stanju“, dodala sam. „Iako me ti odbacuješ kao majku, ja tebe ne odbacujem kao kćer. Htela bih da ti pomognem, ali ne mogu ako ti to ne želiš.“ U tom trenutku sam videla kako joj podrhtava brada, kao kada se kao mala spremala da zaplače. Istrgla je ruke i naglo se okrenula. Njeno mršavo i zgrčeno telo potresali su duboki jecaji. Pomilovala sam je po kosi; ruke su joj bile ledene, a glava vrela. Naglo se okrenula, zagrlila me, uronivši lice u moje rame. „Mama, ja... ja...“

Tog trenutka je zazvonio telefon.

„Pusti ga da zvoni“, prošaputala sam.

„Ne mogu“, odgovorila je, brišući suze.

Kada je podigla slušalicu, njen glas je opet bio hladan i tuđ. Iz kratkog razgovora sam shvatila da se dogodilo nešto ozbiljno. I zaista, čim je završila razgovor, saopštila je: „Žao mi je, ali sada stvarno moraš da ideš.“ Izašle smo zajedno i na vratima je dozvolila sebi da me nakratko,

pokajnički zagrla. „Niko mi ne može pomoći“, promrmljala je dok me je grlila. Otpratila sam je do bicikla koji je nedaleko bio privezan uz jedan stub. Sela je na bicikl i uhvatila moju ogrlicu s dva prsta. „E ti tvoji biseri, dođu ti kao propusnica. Otkako si se rodila, nisi napravila nijedan korak bez njih.“

I danas posle toliko godina, kad pomislim na nju, setim se uvek te scene. Kako je moguće, pitam se, da se od svega onoga što smo zajedno preživele, uvek prvo toga setim? Sada kada se to isto pitam po ko zna koji put, pade mi na pamet jedna izreka: „Jezik udara gde zub boli.“ Kakve to sad veze ima, zapitaćeš se. Naravno da ima, i to mnogo. Taj dan mi se često vraća u misli jer sam samo tada imala priliku da nešto promenim. Tvoja majka se rasplakala i zagrlila me: na njenom oklopu se u tom trenu pojavio jedan otvor, malena pukotina kroz koju sam mogla da prođem. A onda bih, poput klina, širila tu pukotinu i malo-pomalo osvajala sve više prostora. Postala bih joj pouzdan oslonac u životu, ali za to je trebalo imati odlučnosti. Kada mi je rekla da moram da odem, morala sam ostati. Trebalo je da uzmem sobu u obližnjem hotelu i da joj svaki dan kucam na vrata: da insistiram dok se ona pukotina ne proširi i postane prolaz. A malo je nedostajalo, osetila sam to.

Pokorila sam se njenoj volji iz kukavičluka, lenjosti i lažnog stida. Nisam podnosila nametljivost svoje majke i želela sam da budem drugačija, da poštujem njeno pravo da slobodno odlučuje o svom životu. Sloboda je često samo paravan za nemarnost i bojazan da se ne izgubi sopstveni mir. U pitanju je jedna suptilna granica: preći je ili ostati na njoj pitanje je trenutne odluke čijeg značaja postajemo svesni tek kad trenutak prođe. Tada se kaješ i shvataš da je u tom momentu od slobode bilo važnije nametnuti se: bila sam prisutna, bila sam svesna i ta svest me je obavezivala da nešto učinim. Ljubav i lenjost ne idu zajedno. Da bi opstala, ljubav ponekad zahteva odlučnost i sigurnost u postupcima. Shvataš? A ja sam slobodom pokušala da prikrijem svoj kukavičluk i svoju lenjost.

Ideja da nam je sudbina unapred određena, dolazi s godinama. U tvojim godinama se obično tako ne razmišlja, a sve što ti se događa tumačiš kao izraz svoje volje. Osećaš se kao radnik koji kamen po kamen gradi put koji će morati da pređe. Tek mnogo kasnije, postaješ svestan da je put postojao

i ranije, da ga je neko drugi već trasirao za tebe, a da tebi ostaje samo da njime kreneš. To se obično otkriva oko četrdesete, kada počinješ da naslućuješ da ne zavisi sve od tebe. Taj trenutak je opasan jer se neretko upada u potpuni fatalizam. Da bi se sudbina objektivno sagledala, treba pustiti da protekne vreme. U šezdesetim, kada je put iza tebe duži od puta koji je pred tobom, spoznaš nešto što ti je ranije bilo nepoznato: put koji si prešla nije prav već pun raskršća. Na svakom koraku bio je po jedan putokaz koji je označavao različite pravce; na jednu stranu vodi puteljak, na drugu travnata staza koja se gubi u šumi. Jedan od tih puteva izabrala si nasumice, neke druge nisi ni videla. Ne znaš kuda bi te odveli oni kojima si okrenula leđa, da li na neko bolje ili gore mesto: ne znaš, ali u svakom slučaju se kaješ. Mogla si nešto da učiniš a nisi, vratila si se umesto da kreneš napred. Sećaš li se igre „ne ljuti se čoveče“? Život se manje-više odvija na isti način.

Na svakom tom raskršću pred tobom je drugačiji put: da li ćeš krenuti njime i ostati na njemu do kraja, ili ćeš ga napustiti, zavisi samo od odluke koju moraš doneti u trenutku. I mada to tada ne znaš, od toga da li ćeš nastaviti pravo ili negde skrenuti, zavisi često i tvoj život, kao i životi tvojih najbližih.

22. novembar

U toku noći vreme se promenilo. Sa istoka je stigao vetar i razvejavao sve oblake. Pre nego što sam sela da pišem, prošetala sam baštom. Još je duvala jaka bura, koja mi je prodirala do kostiju. Bak je bio razdragan, hteo je da se igra i sa šiškarkom u ustima skakao je oko mene. Sa ovo malo snage uspela sam da mu je bacim samo jedanput, i to ne baš daleko, ali on je i time bio zadovoljan. Pošto sam proverila u kakvom je stanju tvoja ruža, pozdravila sam orah i trešnju, moje omiljeno drveće.

Sećaš se kako si mi se podsmevala kada bi me videla da grlim drvo? „Šta to radiš?“, govorila si mi. „Pa nije ti to konj.“ Objašnjavala sam ti da je dodirivati drvo kao dodirivati bilo koje živo biće, čak i lepše od toga, ali ti bi slegala ramenima i odlazila srdita. Zašto je lepše? Vidiš, kad počšem Baka po glavi, ja osetim neku toplinu i strujanje, ali u isti mah i blagu uznemirenost: ili mu je vreme da jede ili je upravo jeo, a možda čezne za tobom ili se seća ružnog sna. Shvataš? Pas, kao i čovek, razmišlja o mnogo čemu i ima previše zahteva. Postizanje mira i sreće nikada ne zavisi samo od njega.

S drvetom je drugačije, jer ono ostaje na istom mestu dok ne istrune. Svojim korenom najbliže je srcu zemlje, svojom krošnjom najbliže je nebu. Kroz njega protiče limfa, odozgo nadole i odozdo nagore. Ono se širi i povlači u zavisnosti od dnevnog svetla. Čeka kišu, čeka sunce, čeka jedno godišnje doba pa drugo, čeka smrt. Od njega ne zavisi nijedna od stvari koje mu omogućavaju da živi. Ono postoji, i to je sve. Da li sada razumeš zašto je lepo zagrliti ga? Zbog njegove postojanosti, zbog njegovog disanja, tako dugog, tako spokojnog i tako dubokog. Negde u Bibliji je rečeno da Bog ima široke nozdrve. Možda je neprilično, ali kad god sam pokušala da zamislim njegov lik, on je uvek ličio na hrast.

Ispred kuće u kojoj sam odrasla bio je jedan hrast, toliko veliki da su tek dve osobe mogle da mu obgrle stablo. Kada sam počela redovno da ga obilazim, imala sam samo četiri ili pet godina. Sedela bih kraj njega osećajući vlažnu travu pod sobom i svežinu vetra u kosi i na licu. Disala sam i postajala svesna jednog složenijeg poretka u kosmosu, čiji sam deo i

sama bila, zajedno sa svim onim što sam videla i što me je okruživalo. Iako nisam ništa znala o muzici, osećala sam pesmu u sebi. Ne mogu da ti kažem kakva je to muzika bila jer nije imala ni određeni refren ni melodiju. Više je ličila na duvanje u meh koje se u pravilnom ritmu ponavlja, negde u blizini mog srca; taj zvuk se razlivaao mojim telom i mojom dušom kao velika svetlost koja je imala dve prirode: svoju, svetlosnu, i onu muzičku. Bila sam srećna što postojim i izvan toga za mene nije postojalo ništa drugo.

Može ti izgledati neobično ili preterano da jedna devojčica naslućuje takve stvari. Naviknuti smo, nažalost, da na detinjstvo gledamo kao na period slepila i neznanja, a ne kao na doba najvećeg bogatstva. A dovoljno je pažljivo posmatrati oči novorođenčeta i uveriti se da je upravo tako. Da li si ikada to učinila? Pokušaj! Naravno, kad ti se ukaže prilika. Posmatraj ga bez predrasuda. Kakav mu je pogled? Prazan i nesvestan, ili mudar, dalek, znalački? Deca imaju bolju dušu od nas; mi odrasli smo ti koji smo je izgubili, ali teško to prihvatamo. U četvrtoj ili petoj godini nisam još ništa znala o religiji i o Bogu, o zamešateljstvu koje su ljudi napravili raspravljajući o tome.

Kada je trebalo da odlučim da li ćeš pohađati časove veronauke u školi, dugo nisam znala kako da postupim. S jedne strane, pamtila sam kako je bilo kobno moje iskustvo sa crkvenim dogmama, a s druge, bila sam potpuno sigurna da uz obrazovanje uma, treba misliti i na obrazovanje duha. Rešenje se nametnulo samo, onog dana kada je uginuo tvoj prvi hrčak. Držala si ga u ruci i gledala me zbunjeno. „Gde je sada?“, upitala si me. Odgovorila sam ti ponavljajući tvoje pitanje: „A šta ti misliš gde je on sada?“ Sećaš se šta si mi odgovorila? „On je na dva mesta. Malo je ovde, malo među oblacima.“ Isto popodne smo ga sahranile uz mali obred. Klečeći pred njegovom humkom, izgovorila si svoju molitvu: „Budi srećan Toni. Videćemo se jednog dana.“

Ne znam da li sam ti pričala da sam do pete godine pohađala školu koju su držale časne sestre, internat „Sakro kuore“. Veruj mi da je to prilično nautilo mom ionako smušenom mozgu. Na ulazu u internat opatice su tokom cele godine držale božićne jaslice. Bio je tu Isus u kolibi sa ocem, majkom, govečetom i magarcem, bila su tu i sva ona brda i vrleti od presovane hartije, i stado ovaca. Svaka ovčica je predstavljala jednu

učenicu, od čijeg je ponašanja u toku dana zavisilo koliko će se ovčica približiti Isusovim jaslama ili udaljiti od njih. Svakog jutra, pre nego što uđemo u učionicu, prolazile smo pored jaslaca i bile smo prinuđene da pogledamo kakve su nam pozicije. Na suprotnoj strani od Isusovih jaslaca bila je duboka provalija, nad kojom su preteći visile najneposlušnije među ovčicama. Od šeste do desete godine živela sam uslovljena koracima moje životinjice. A ne treba ni da ti kažem da je ona uvek bila na rubu provalije.

Svim srcem sam se trudila da poštujem pravila kojima su me mučili. Činila sam to iz konformizma koji je svojstven deci, ali to nije bio jedini razlog: zaista sam bila uverena da treba biti dobar, da ne treba lagati ni biti tašt. Uprkos svemu tome, bila sam stalno na ivici ponora. Zbog čega? Kad bolje razmislim, ni zbog čega. Kada sam u suzama odlazila kod nadzornice da saznam zašto me po ko zna koji put vraćaju pred provaliju, odgovarala bi mi: „Zato što te je, kada si izlazila iz škole, jedna učenica čula da pevušiš...“; „Zato što si juče imala u kosi suviše veliku mašnu...“; „Zato što nisi oprala ruke pre jela.“ Da li shvataš? Opet su me optuživali za grehe za koje me je optuživala i moja majka. Ono čemu su nas učili nije bila doslednost već konformizam. Kada sam jednog dana stigla na samu ivicu ponora, rekla sam jecajući: „Ali ja volim Isusa.“ Znaš li šta mi je na to kazala opatica koja se tu našla? „A, tako! Ne samo što si neuredna nego si i lažljivica. Da zaista voliš Isusa, tvoje sveske bi bile urednije.“ I gurnula je kažiprstom moju ovcu u provaliju.

Posle tog događaja mislim da puna dva meseca nisam spavala. Čim bih zatvorila oči, osećala sam kako se čaršav podla mnom pretvara u plamen, a neki strašni glasovi su mi se rugali: „Čekaj nas, dolazimo po tebe.“ Naravno da svojim roditeljima nisam nikada o tome pričala. Videvši da sam nervozna i bleđa, moja majka je zaključivala: „Dete je iscrpljeno“, i ja bih, ne protiveći se, gutala kašike i kašike sirupa za jačanje.

Ko zna koliko se senzibilnih i inteligentnih ljudi zauvek udaljilo od duhovne sfere zbog događaja poput ovog. Svaki put kada mi neko kaže kako je bilo lepo školsko doba i kako mu ono nedostaje, ja zanemim. Za mene je taj period bio jedan od najružnijih u životu, u stvari, apsolutno najružniji, upravo zbog tog sveprisutnog osećanja nemoći. Do kraja osnovne škole u meni su se sve vreme sukobljavale dve stvari: potreba da ostanem

verna onome što je postojalo duboko u meni i želja da prihvatim ono u šta su verovali drugi, mada sam slutila da je to pogrešno.

Èudno, ali prisećajući se ponovo osećanja iz onog vremena, imam utisak da moja velika kriza odrastanja nije počela u pubertetu, kao što to obično biva, već upravo u tim danima detinjstva. Do četrnaeste godine već sam bila stekla neko tužno postojanje. Velika metafizička pitanja su se polako udaljavala i ostavljala prostor novim i bezopasnim fantazijama. Odlazila sam na nedeljne mise i obavezne svetkovine s majkom, skrušeno klečala i primala pričest, a za to vreme mislila o drugim stvarima. To je bila samo jedna od malih predstava koje sam morala da izvodim da bih živela u miru. Zbog toga te nisam upisala na časove veronauke i nikada se zbog toga nisam pokajala. Kada si mi, s dečjom znatiželjom, postavljala pitanja o tim stvarima, trudila sam se da odgovorim smireno i otvoreno, poštujući tajnu koju svako od nas nosi u sebi. A kada si neosetno prestala da postavljaš takva pitanja, i ja sam začutala. U tim stvarima ne može se ništa postići na silu, inače biva kao sa uličnim prodavcima: što glasnije reklamiraju svoju robu, više se sumnja u prevaru. Kad je o tebi reč, samo sam se trudila da ne ugasim ono što si nosila u sebi. Za sve drugo je bilo vremena.

Nemoj misliti da je moj put bio tako jednostavan; iako sam već u četvrtoj godini naslutila da postoji duh koji sve prožima, u sedmoj sam na to već zaboravila. Izvesno vreme sam uspevala da čujem onu melodiju: bila je udaljena, ali je i dalje postojala. Bila je kao bujica u planinskom klancu: ako bih zastala i oslušnula, s ruba ponora do mene je dopirao njen šum. Onda se bujica pretvorila u stari radio, jedan radio koji samo što se nije raspao. Na momente bi se melodija začula suviše glasno, a u sledećem je više ne bi bilo.

Ni otac ni majka nisu propuštali priliku da me prekore zbog moje navike da pevušim. Jednom prilikom sam čak dobila i šamar – moj prvi šamar – jer mi je za vreme ručka izletelo jedno „tra-la-la“. „Za stolom se ne peva!“, zagrmio je otac. „Ne peva se ako nisi pevač“, požurila je da doda moja majka. Ja sam plakala i kroz suze ponavljala: „Ali to peva u meni.“ Sve ono što je postojalo van konkretnog, materijalnog sveta, mojim roditeljima je bilo potpuno neshvatljivo. Kako sam onda mogla da sačuvam svoju muziku? Za to si morao biti svetac, a moja sudbina je bila okrutno obična.

Malo-pomalo, nestajala je moja muzika, a s njom i ono duboko osećanje radosti koje me je pratilo u prvim godinama. Ta radost je ono za čim najviše žalim. Kasnije sam, naravno, bivala i srećna, ali sreća je u odnosu na radost kao sijalica u odnosu na sunce. Sreća uvek ima objekat: srećni smo zbog nečega. To osećanje je uslovljeno nečim što dolazi spolja. Radost nema predmet. Obuzme te bez nekog vidljivog razloga. U suštini, ona je slična suncu: grejući nas, ono sagoreva sopstveno srce. Vremenom sam zanemarila ono što sam zaista bila da bih postala ono što su moji roditelji od mene očekivali. Izgubila sam ličnost da bih stekla karakter. Uverićeš se i sama da se u ovom svetu mnogo više ceni karakter nego ličnost.

Suprotno opštem uverenju, ličnost i karakter ne idu uvek zajedno; naprotiv, oni se često međusobno isključuju. Moja majka je, na primer, imala snažan karakter i bila sigurna u svaki svoj postupak. Nije bilo ničega, apsolutno ničega što je moglo da je pokoleba. Ja sam bila njena suprotnost. U svakodnevnom životu nije bilo te stvari koja bi u meni izazvala oduševljenje. Pred svakim izborom toliko sam oklevala i odugovlačila da su drugi, izgubivši strpljenje, na kraju odlučivali umesto mene.

Nemoj misliti da je odreći se svoje ličnosti i glumiti karakter bio prirodan proces. Nešto je u meni nastavljalo da se buni: jedan deo mene hteo je i dalje da bude ono što jeste, ali je drugi, da bi bio prihvaćen, želeo da se prilagodi zahtevima sredine. Kakva teška borba! Prezerala sam svoju majku zato što je bila površna i prazna. Prezerala sam je, ali sam polako i protiv svoje volje počinjala da ličim na nju. To je bila ta velika i strašna cena vaspitanja koja se skoro uvek plaća. Nijedno dete ne može da živi bez ljubavi i zato se prilagođava onom traženom modelu bez obzira da li mu se on dopada i da li ga smatra ispravnim. Takav obrazac ne gubi se ni u zrelim godinama. Čim postaneš majka, to će uticati na sve što budeš činila, a da toga nećeš biti svesna niti ćeš to želeti. Kada se rodila tvoja majka, bila sam sigurna da ću se ponašati drugačije. U stvari, ja jesam bila drugačija, ali samo prividno i vrlo površno. Da tvojoj majci ne bih nametnula svoj model, onako kako su to svojevremeno učinili sa mnom, davala sam joj slobodu da sama odlučuje. Želela sam da oseti da ima podršku u svemu što čini i neprestano sam joj ponavljala: „Mi smo različite i moramo međusobno uvažavati te razlike.“

U svemu tome bila je jedna greška, velika greška. Znaš li koja? Nedostatak identiteta. Iako sam već bila odrasla, nisam bila ni u šta sigurna. Nisam volela ni poštovala samu sebe. Zahvaljujući tananom ali oportunističkom senzibilitetu kojim se odlikuju deca, tvoja majka je brzo shvatila da sam nesposobna i slaba, i da me je lako savladati. Kada razmišljam o našem odnosu, pred očima mi je slika jednog drveta i parazitske biljke koja na njemu živi. Drvo je starije i veće od biljke, dugo je već na tom mestu i ima dublji koren. Parazit se pojavljuje u njegovom podnožju, i pre bi se moglo reći da ima vlakna, a ne korenje. Ispod svakog vlakna ima male sisaljke i njima puže uz drvo. Posle godinu-dve već je na vrhu krošnje. I dok njen domaćin gubi lišće, biljka je i dalje zelena. Nastavlja da se širi i ukorenjuje, celog ga pokriva, tako da i svetlost i vodu dobija samo ona. U tom trenutku drvo počinje da se suši i umire, i ostaje samo stablo kao bedni oslonac ovoj puzavici.

Posle Ilarijine tragične smrti, godinama nisam razmišljala o njoj. Kada bih postajala svesna da sam je zaboravila, optuživala sam sebe za okrutnost. Morala sam da brinem o tebi, ali to nije bio pravi razlog ili ne bar jedini. Nisam mogla da priznam tako veliki poraz. Tek poslednjih godina, kada si počela da se udaljavaš od mene i tražiš svoj put, misao o njoj je stala da me opседа. Pekla me je savest što nikada nisam imala hrabrosti da joj se suprotstavim, što joj nikada nisam rekla: „Na pogrešnom si putu, praviš gluposti.“ Za njeno dobro, morala sam oštro da reagujem na one opasne revolucionarne parole i sve to odmah okončam, a ipak nisam. Nisam smela da budem ravnodušna, jer je u pitanju bilo ono najvažnije. Reagovala sam tako – ili tačnije, nisam reagovala uopšte – jer sam to naučila od svoje majke. Da bih bila voljena, izbegavala sam sukobe pretvarajući se da sam ono što nisam. Ilarija je bila po prirodi drska. Imala je snažniji karakter od mene i zato sam se bojala otvorenog sukoba, bojala sam se da joj se suprotstavim. Ako sam je zaista volela, morala sam da reagujem i da budem oštra prema njoj; trebalo je da je nateram da učini neke stvari ili da je u nečemu sprečim. Možda je upravo to bilo ono što je želela i za čim je imala potrebu.

Ko zna zašto je najteže razumeti neke najjednostavnije istine. Da sam tada shvatila da je snaga osnovni kvalitet ljubavi, događaji bi verovatno

krenuli drugim tokom. Ali da bismo bili jaki, moramo najpre voleti sebe, a to znači da moramo saznati sve o sebi, uključujući i ono najskrivenije, ono što nam je najteže da prihvatimo. Kako u tome uspeti dok te život svojim tokom vuče napred? To polazi za rukom samo izuzetnima. Običnim smrtnicima poput mene ili tvoje majke namenjena je sudbina grane ili plastične boce: neko te iznenada baci, ili te vetar donese u rečnu struju, a ti se, zahvaljujući materijalu od koga si sačinjen, održavaš na površini umesto da potoneš. Već to ti izgleda kao pobeda i zato odmah počinješ da juriš u pravcu kojim te nosi struja. S vremena na vreme te neki kamen ili korenje koje se zaplelo oko tebe nateraju da se zaustaviš; ostaneš tu neko vreme, a onda se voda podigne i ti si slobodan da ponovo kreneš napred. Dok je reka mirna, ti si na površini, a kada naiđe na brzake, ona te potopi; ne znaš kuda ideš niti se to pitaš; samo u najmirnijim trenucima možeš da posmatraš predele, nasipe i šikare. Više od pojedinosti zapažaš oblike i boje: ploviš suviše brzo da bi videla ostalo. Sa odmicanjem vremena i kilometara nasipi se spuštaju, a reka se širi; i dalje vidiš obale, ali ne zadugo. „Kuda idem?“, upitaš se konačno, ali u tom trenutku pred tobom se otvara more.

Veliki deo mog života je protekao tako. Više sam mlatarala rukama nego što sam plivala. Nesigurnim i zbunjenim pokretima, bez elegancije i radosti, uspevala sam samo da se održim na površini.

Zašto ti sve ovo govorim? Šta predstavljaju ove duge i suviše intimne ispovesti? Do sada si možda već izgubila strpljenje, nervozno prelistavajući stranice. Šta hoće da kaže, kuda ovo vodi?, pitaš se. U pravu si, pravim digresije i umesto da idem glavnim putem često i rado se zaputim običnim puteljcima. Stiče se utisak da sam se izgubila, a možda to i nije samo utisak: zaista sam se izgubila. Ali to je put koji moraš preći da bi našla ono što tražiš – smisao.

Da li se sećaš kad sam te učila da praviš palačinke? U momentu kada je bacaš uvis, rekla sam ti, moraš da misliš na bilo šta drugo samo ne na to da ona treba da padne pravo u tiganj. Ako se usredsrediš na nju, budi sigurna da će se ona preklopiti ili pasti razdrobljena na plotnu. Čudno, ali te upravo udaljavanje od stvari vodi pravo ka cilju, ka njihovom srcu.

Umesto srca oglašava se moj stomak. Gunda, a ima i pravo jer je između jedne palačinke i duge plovidbe rekom došlo vreme za večeru.

Moram da te ostavim, ali pre nego što to učinim, šaljem ti još jedan omraženi poljubac.

29. novembar

Jutros dok sam išla u svoju uobičajenu šetnju, pronašla sam u bašti jednu žrtvu jučerašnjeg vetra. Kao da mi je moj anđeo čuvar došapnuo da umesto uobičajenog kruga oko kuće, odem do mesta gde je nekada bio kokošarnik, a gde sada držimo đubrivo. Upravo dok sam koračala uz ogradu koja nas deli od Valterove porodice, ugledala sam na zemlji nešto tamno. Mogla je da bude šiškarka, ali sam shvatila da to nije jer se ravnomerno micalo. Izašla sam napolje bez naočara i tek kada sam prišla sasvim blizu, videla sam da je u pitanju mlada ženka kosa. Da bih je dohvatila, rizikovala sam da slomim kuk. Čim bih pokušala da je uhvatim, ona bi mi pobegla. Da sam mlađa, uhvatila bih je za tren, ali već sam postala isuviše spora za tako nešto. Na kraju mi je sinula sjajna ideja: skinula sam maramu s glave i bacila je preko nje. Tako uvijenu sam je unela u kuću i smestila u jednu staru kutiju od cipela; dno sam obložila starim krpama, a na poklopcu sam probušila rupe, od kojih je jedna bila dovoljno velika da ženka može da provuče glavu.

Dok ovo pišem, ona je na stolu ispred mene. Nisam je još nahranila jer je suviše uznemirena. Dok je gledam takvu, i ja se uznemirim, a od njenog uplašenog pogleda mi je nelagodno. Ako bi se u ovom trenu, između frižidera i šporeta, pojavila jedna vila i ako bi me zaslepila svojim sjajem – znaš šta bih od nje tražila? Tražila bih prsten kralja Solomona, tog čudesnog tumača koji bi mi omogućio da razgovaram sa svim životinjama na svetu. Onda bih mogla da joj kažem: „Ne brini, mila moja, ja jesam ljudsko biće, ali imam najbolje namere. Lečiću te i hraniti, a kada ozdraviš, pustiću te da odletiš.“

Ali vratimo se nama. Rastale smo se juče u kuhinji, mojom prozaičnom pričom o palačinkama. Sigurna sam da te je iznervirala. Dok je čovek mlad, obično misli da su potrebne velike i zvučne reči da bi se progovorilo o važnim stvarima. Pre nego što si otišla, ostavila si mi pod jastukom pismo u kojem si pokušala da mi objasniš šta te muči. Sada kada si daleko, mogu da ti kažem da ništa drugo nisam razumela osim da te nešto muči. Sve je bilo tako usiljeno i nejasno. Ja sam jednostavna osoba i vreme kojem

pripadam razlikuje se od onoga kojem pripadaš ti; ako je nešto belo – belo je, a ako je crno, onda je crno. Rešenje problema pronalazimo u svakodnevnom iskustvu, u sagledavanju stvari kakve one jesu, a ne kakve bi nekome odgovaralo da budu. U momentu kad počinjemo da se oslobađamo tereta i kad počnemo da odbacujemo ono što nam ne pripada a što dolazi spolja, već smo na dobrom putu. Često imam utisak da te sva ta literatura koju čitaš zbunjuje umesto da ti pomogne, da te ostavlja u mraku, kao što sipe bežeći ostavljaju za sobom crni trag.

Pre nego što si odlučila da odeš, rekla si mi da se opredelim između dve mogućnosti. Ili ćeš otići na godinu dana u inostranstvo ili ćeš krenuti na psihoanalizu. Moja reakcija je bila oštra, sećaš se? Rekla sam ti da u inostranstvo možeš da odeš i na tri godine, ali da kod psihijatra nećeš otići nikada: ne bih ti dozvolila da ideš, niti da sama plaćaš. Bila si zapanjena mojom reakcijom i takvom isključivošću. Kada si predložila psihoanalizu, verovala si da mi predlažeš manje zlo. I mada nisi uopšte protestovala, verovatno si pomislila da sam suviše staromodna ili nedovoljno informisana da bih razumela neke stvari. Grešiš. Za Frojda sam čula još kao devojčica. Jedan očev brat je bio lekar, i pošto je studirao u Beču, bio je upoznat s Frojdovim teorijama. Bio je oduševljen njima i svaki put kada je dolazio na ručak, pokušavao je da ubedi moje roditelje u njihovu opravdanost. „Nikada me nećeš ubediti da to što sanjam špagete znači da se bojim smrti!“, zagrmela je moja majka. „Ako sanjam špagete, znači da sam gladna.“ Moj stric je uzaludno pokušavao da joj objasni da njena tvrdoglavost ima prenosno značenje, da je očigledno da se boji smrti i da špageti nisu ništa drugo do crvi koji će nas jednog dana jesti. Znaš šta je tada uradila moja majka? Posle kraćeg ćutanja, uzviknula je svojim sopranom: „A ako sanjam makarone?!“

Moj kontakt sa psihoanalizom ne završava se ovom anegdotom iz detinjstva. Tvoja majka je skoro deset godina odlazila kod jednog psihijatra ili nekog ko je trebalo to da bude. Išla je kod njega sve do svoje smrti, tako da sam, mada posredno, imala mogućnost da iz dana u dan pratim taj odnos. Na početku, da budem iskrena, nije mi ništa govorila, kao čuvala je profesionalnu tajnu. Ali ono što me je odmah iznenadilo bilo je njeno trenutno i potpuno osećanje zavisnosti. Posle samo mesec dana, sav njen

život vrteo se oko tih seansi i onoga što se na njima dešavalo između nje i tog gospodina. Ljubomora, reći ćeš. Možda, ali to nije bilo presudno. Bilo mi je mučno da je gledam kako postaje žrtva jedne nove zavisnosti: prvo je to bila politika, a sad odnos s njim. Ilarija je tog psihijatra upoznala u toku poslednje godine boravka u Padovi i nastavila da odlazi kod njega jednom nedeljno. Kada me je obavestila o toj svojoj novoj aktivnosti, bila sam malo iznenađena. „Misliš li da je neophodno da ideš čak tamo da bi našla dobrog lekara?“, primetila sam.

Zbog te njene odluke da uz pomoć lekara pokuša da izađe iz neprekidne krize, mogla sam s jedne strane da odahnem. U suštini, govorila sam sebi, ako je Ilarija odlučila da se nekom obrati za pomoć, onda je to korak napred. S druge strane pak, znajući koliko je krhka, brinula sam jer nisam znala u čijim je rukama. Ući u nečiju glavu je izuzetno delikatna stvar. „Kako si došla do njega?“, upitala sam je. „Da li ti ga je neko preporučio?“ Samo je slegla ramenima. „Šta želiš da znaš?“, rekla je odsečno i začutala.

Budući da u Trstu nismo stanovale zajedno, imale smo običaj da bar jednom nedeljno zajedno ručamo. Od početka terapije naši razgovori u tim okolnostima bili su smišljeno površni. Razgovarale smo o onome što se dešavalo u gradu ili o vremenu. Ako je vreme bilo lepo a u gradu se nije ništa dešavalo, skoro sve vreme smo ćutale.

Ali posle njenog trećeg ili četvrtog odlaska u Padovu, primetila sam promenu. Umesto da razgovaramo o neobaveznim stvarima, ona je bila ta koja je postavljala pitanja: htela je da zna sve o prošlosti, o meni, o svom ocu, o našim odnosima. U njenim pitanjima nije bilo ni emocija ni radoznalosti, a njen ton bio je ispitivački. Ponavljala je pitanje i po nekoliko puta, insistirajući na najsitnijim pojedinostima, pokazujući sumnjičavost u odnosu na neke događaje u kojima je i sama učestvovala i koje je dobro pamtila. U tim trenucima nije mi izgledalo da razgovaram sa svojom kćerkom nego s policijskim inspektorom koji po svaku cenu hoće da me natera da priznam zločin. Na kraju sam izgubila strpljenje: „Budi jasna i reci mi kuda ovo vodi“, kazala sam joj. Pogledala me je pomalo ironično i udarila viljuškom o čašu. „Vodi na početak. Želim da znam kada i zašto ste mi ti i tvoj muž podrezali krila.“

Taj ručak je bio poslednji na kojem sam joj dopustila da me bombarduje

pitanjima; već sledeće nedelje, u telefonskom razgovoru sam je upozorila da možemo da se nađemo, ali pod uslovom da umesto isleđivanja uspostavimo dijalog.

Savest mi nije bila čista? Naravno da nije; postojalo je mnogo toga o čemu je trebalo da razgovaram sa Ilarijom, ali mi nije izgledalo ni razumno ni korisno da joj o tako delikatnim stvarima govorim pod pritiskom. Da sam prihvatila igru, ona bi uvek bila žrtva, a ja krivac koji nema mogućnost da se iskupi: ovako sam uspostavila jedan novi odnos između dve odrasle osobe.

Nekoliko meseci kasnije, razgovarale smo ponovo o njenoj terapiji. Sa svojim doktorom provodila je već čitave vikende. Bila je izuzetno oslabila i počela je da govori besmislice koje ranije nisam čula. Pričala sam joj o bratu njenog dede i njegovom iskustvu sa psihoanalizom i, kao usput, upitala: „Kojoj školi pripada tvoj psihijatar?“ „Nijednoj“, odgovorila je. „U stvari, jednoj koju je sam stvorio.“

Ako sam do tada bila samo uznemirena, od tog trenutka sam se ozbiljno zabrinula. Uspela sam da saznam njegovo ime i posle kraćeg raspitivanja otkrila da uopšte nije bio lekar. Nestale su nade koje sam na početku terapije gajila u pogledu mogućeg efekta terapije. Ali nije samo nedostatak diplome bio razlog da posumnjam u njega, već Ilarijino stanje koje se stalno pogoršavalo. Da je lečenje bilo adekvatno, mislila sam, već bi joj moralo biti bolje; postepeno bi, između sumnji i novih padova, počela da izlazi iz tunela. Umesto toga, Ilarija je polako prestajala da se interesuje za svet oko sebe. Prošlo je nekoliko godina otkako je diplomirala, a nije ništa radila. Udaljila se od malobrojnih prijatelja koje je imala, a njena jedina aktivnost bila je da sa opsesivnošću jednog entomologa² osluškuje ono što se u njoj zbiva. Svet se okretao oko onoga što je prethodne noći sanjala ili rečenice koju smo njen otac ili ja izgovorili pre dvadeset godina. Pred ovakvim propadanjem njenog života osećala sam se potpuno nemoćnom.

Prošla su još tri leta, a onda se ukazao tračak nade, koji je trajao svega nekoliko nedelja. Odmah posle Uskrsa predložila sam joj da otputujemo nekud zajedno. Na moje veliko iznenađenje, umesto da apriori odbaci tu zamisao, odvojila je pogled od tanjira i upitala: „A kuda bismo mogle da odemo?“ „Ne znam“, odgovorila sam, „kuda god hoćeš.“

Istog popodneva s nestrpljenjem smo čekale da se otvore turističke agencije. Nedeljama smo obijale pragove u potrazi za nečim što bi nam se dopalo. Na kraju smo odlučile da pred kraj maja otputujemo u Grčku, na Krit i na Santorini. Praktične stvari koje je trebalo obaviti pre polaska, stvorile su savezništvo kakvo nismo poznavale. Ona je bila zaokupljena pakovanjem i strahom da će zaboraviti ono najvažnije. Da bih je umirila, kupila sam joj mali notes. „Napravi spisak stvari koje su ti potrebne“, rekla sam joj, „i čim jednu spakuješ, precrtaj je.“

Te večeri, dok sam se spremala za spavanje, prebacivala sam sebi što se ranije nisam setila da je zajedničko putovanje možda način da pokušamo da „zakrpimo“ naš odnos. U petak, nedelju dana pre polaska, Ilarija mi se javila, onim svojim metalnim glasom. Mislim da je bila u telefonskoj govornici. „Moram da idem u Padovu“, rekla je. „Vratiću se u utorak, kasno uveče.“ „Zar baš moraš da ideš?“, upitala sam, ali ona je već bila prekinula vezu.

Nisam je čula do sledećeg četvrtka. Javila se telefonom u dva ujutru. „Žao mi je, ali ja ne idem u Grčku“, saopštila mi je glasom u kome je bilo i strogosti i žaljenja. Čekala je moju reakciju, a i ja sam je čekala. „I meni je veoma žao, ali ja ću u svakom slučaju ići“, rekla sam posle nekoliko sekundi. Osetila je da sam razočarana i pokušala je da se opravda: „Ako otputujem, pobeći ću od same sebe“, prošaputala je.

Kao što pretpostavljaš, bio je to moj najtužniji odmor. Primoravala sam sebe da pratim vodiča, da se interesujem za nove predele, za arheologiju, a u stvari, mislila sam sve vreme na tvoju majku i na to šta se dešavalo s njom i pitala sam se u kom pravcu ide njen život.

Ilarija me je podsećala na onog seljaka koji se, pošto je zasadio vrt i video kako niču prvi plodovi, uplašio da bi im nešto moglo naškoditi. Da bi ih zaštitio od nevremena, kupio je dobar komad plastične folije otporne na vetar i vodu, i njome ga prekrio. Da bi ih zaštitio od vaši i larvi, nije štedeo insekticide. Radio je bez odmora i nije bilo nijednog trena, ni noću ni danju, da nije mislio na svoj vrt i na to kako da ga zaštititi. Kada je konačno jedno jutro podigao plastični pokrivač, čekalo ga je neprijatno iznenađenje: sve njegove biljke su istrulile. Da ih je ostavio da slobodno rastu, neke od njih bi svakako istrunule, ali bi ostale preživele. Pored onih koje je sam zasadio,

vetar i insekti doneli bi i neke druge: bilo bi tu i korova koji bi on počupao, ali bilo bi i novih cvetova koji bi svojom bojom razbili monotoniju vrta. Da li razumeš? U životu treba biti velikodušan: usredsrediti se samo na sebe i ne videti ništa drugo, znači i dalje disati ali biti mrtav.

Nametnuvši sebi preteranu mentalnu rigidnost, Ilarija je potisnula glas srca. U našim razgovorima i ja sam se bojala da izgovorim reč srce. Jednom dok je još bila adolescent, kazala sam joj: „Srce je središte našeg duha.“ Sutradan ujutru, na kuhinjskom stolu sam našla otvoren rečnik i crvenom olovkom podvučeno značenje reči *duh*.

Srce nas odmah asocira na nešto naivno i manje vredno. Dok sam ja bila mlada, i dalje je bilo moguće pomenuti tu reč bez nelagodnosti, a danas je više niko ne upotrebljava. Ako se u retkim prilikama ona i pomene, onda je to u vezi s nekim zdravstvenim problemima: ne govori se o srcu, tj. o njegovoj suštini, već samo o srčanoj ishemiji ili proširenju njegove pretkomore – ni reči o tome da je ono središte ljudske duše. Toliko puta sam se pitala zašto su ga prognali. „Ko veruje svom srcu, taj je lud“, govorio je često Avgusto, navodeći citat iz Biblije. Zašto bi bio lud? Možda zato što srce liči na komoru za sagorevanje? Zato što u njemu ima tame – tame i vatre? Um je savremen a srce je starinsko. Ko sluša srce, blizak je životinjskom svetu i svemu što je nekontrolisano; ko sluša razum, sklon je dubokom razmišljanju. A šta ako stvari ne stoje tako, ako je upravo suprotno? Ako je preterano razmišljanje ono što nam osiromašuje život?

Vraćajući se brodom iz Grčke, imala sam običaj da svakog jutra odem do komandnog mosta. Dopadalo mi se da zavirujem unutra, da posmatram radar i sve one komplikovane sprave koje su pokazivale u kom pravcu idemo. Gledajući jednog dana u razne antene kako lekulaju na vetru, pomislila sam da čovek sve više liči na radio-aparat koji može da se podesi samo na jednu frekvenciju. Ista je stvar i s reklamnim tranzistorima koji se poklanjaju uz vreću deterdženta: iako te uveravaju da on hvata sve moguće stanice, možeš da ga podesiš na jednu, najviše dve – na svim ostalim čuje se samo krčanje. Imam utisak da preterana upotreba uma proizvodi manje-više isti efekat: od stvarnosti koja nas okružuje uspevamo da uhvatimo samo jedan deo. A i u njemu često vlada pometnja jer je prepun reči koje nas često zbunjuju umesto da nam otvaraju nove horizonte.

Razumevanje zahteva tišinu. Kao mlada to nisam znala, ali shvatam to sada dok se vrtim po kući usamljena kao riba u svojoj kugli od kristala. To je kao čišćenje prljavog poda metlom ili vlažnom krpom: ako upotrebiš metlu, veći deo prašine se raznese po vazduhu i padne na okolne predmete; ako uzmeš vlažnu krpu, pod će biti uglačan i sjajan. Tišina je kao ta vlažna krpa jer zauvek otklanja čestice prašine. Um je zarobljenik reči i njemu najviše odgovara neujednačeni ritam naših misli. Za razliku od uma, srce diše, i ono je jedini organ koji pulsira i koji može da se uskladi s pulsiranjem kosmosa. Dogodi mi se ponekad da zbog rasejanosti ostavim uključen televizor čitavo poslepodne; ništa ne gledam, ali me taj zvuk prati kroz kuću. Kad uveče legnem u krevet, nervoznija sam nego obično i dugo ne mogu da zaspim. Neprekidna buka i galama su jedna vrsta droge, i ako se na nju navikneš, više ne možeš bez nje.

Neću da nastavljam, bar ne sada. Stranice koje sam danas napisala jesu kao torta pripremljena po različitim receptima – ima tu badema i sira, suvog grožđa i ruma, keksa i marcipana, čokolade i jagoda – sve u svemu, jedna od onih užasnih stvari koju si me jednom naterala da probam i rekla da se zove „nova kuhinja“. Prava zbrka? Možda. Da ovo pročita jedan filozof, pretpostavljam da se ne bi uzdržao da sve ne precrta crvenom olovkom kao nekada učiteljice. „Protivurečno“, napisao bi. „Promašena tema, dijalektički neodrživo.“

A zamisli tek da dođe u ruke nekom psihologu! Mogao bi da napiše čitavu studiju o mom neuspešnom odnosu sa kćerkom, o svemu što potiskujem. Ako sam nešto i potisnula, od kakvog je to značaja sada? Imala sam kćer i izgubila je. Poginula je vozeći svoja kola onog istog dana kada sam joj otkrila da čovek koga je smatrala ocem i uzrokom mnogih svojih nevolja, nije bio njen pravi otac. Taj dan se i dalje odvija preda mnom kao na filmskoj traci koju ne pokreće projektor nego se odmotava sama od sebe. Pamtim do detalja svaku reč, svaku scenu. Ništa mi nije promaklo, sve je ostalo u meni: pulsira u mojim mislima kada sam budna i dok spavam. Pulsiraće i posle moje smrti.

Ptica se probudila i u pravilnim razmacima pomalja glavu kroz otvor na kutiji, ispuštajući jedno odlučno „piju“. Kao da kaže: „Gladna sam, šta čekaš, što me ne nahraniš?“ Ustala sam i otvorila frižider da vidim imam li

nešto za nju. Pošto nije bilo ničega, pozvala sam telefonom gospodina Valtera da pitam da li ima crve. Dok sam birala brojeve, rekla sam joj: „Blago tebi, malena, što si rođena iz jajeta i što si posle prvog leta zaboravila kako izgledaju tvoji roditelji.“

30. novembar

Jutros pre devet došao je Valter sa ženom i doneo kesicu sa crvima. Nabavio ih je od svog rođaka kome je ribolov hobi. Bile su to larve iz brašna. Uz njegovu pomoć sam izvadila pažljivo ptičicu iz kutije; pod mekim perjem koje joj je pokrivalo prsa, njeno srce je udaralo kao ludo. Metalnom pincetom uzela sam crve s tanjirića i ponudila joj ih. Mahala sam joj njima ispred samog kljuna ali nije htela ni da ga otvori. „Otvorite joj ga čačkalicom“, savetovao mi je gospodin Valter. „Pritisnite ga prstima“, ali ja, naravno, nisam imala hrabrosti da to učinim. Tada sam se iznenada setila, zahvaljujući svim onim pticama koje smo zajedno gajile, da je treba češkati po kljunu, i tako sam i učinila. I stvarno, kao da je unutra bila opruga, odmah je otvorila kljun. Pojela je tri larve i bila sita. Gospođa Racman je skuvala kafu – ja zbog ove nepokretne ruke to više ne mogu da radim – i onda smo razgovarali o svemu i svačemu. Bez njihove ljubaznosti i predusretljivosti, moj život bi bio mnogo teži. Ovih dana će ići u rasadnik da kupe lukovice i seme za naredno proleće. Pozvali su me da idem s njima. Nisam ni pristala ni odbila poziv, pa smo se dogovorili da se čujemo sutra ujutru u devet.

Bio je osmi maj. Provela sam jutro radeći u bašti; bile su procvetale kandilice, a trešnja je bila sva u pupoljcima. U vreme ručka, nenajavljena, pojavila se tvoja majka. „Iznenadenje!“, uzviknula je, i ja sam onako uplašena ispustila grabulje. Izraz njenog lica bio je u suprotnosti s lažnom razdraganošću u njenom glasu. Usne su joj bile stegnute, a lice blede. Dok je govorila, neprestano je prolazila rukom kroz kosu, sklanjala je s lica, izvlačila pramen i stavljala ga u usta.

U poslednje vreme to je bilo njeno prirodno stanje. Videći je takvu, nisam se zabrinula, bar ne više nego obično. Upitala sam je gde si ti. Ostavila te je, reče, kod jedne drugarice da se igraš. Dok smo išle prema kući, izvadila je iz džepa jedan buketić nezaboravka, sav spljošten. „Danas je dan majki“, rekla je i ostala nepomična, držeći cveće u rukama i

gledajući u mene, ne odlučujući se da mi priđe. Prišla sam ja njoj, zagrlila je nežno i zahvalila. Osetila sam njeno telo uz svoje i to me je ispunilo nemirom: bila je tako kruta, a kada sam je zagrlila, još se više stegla. Imala sam utisak da je njeno telo bilo potpuno šuplje iznutra; iz nje se širio hladan vazduh kao iz pećine. Sećam se dobro da sam u tom momentu pomislila na tebe. Šta će biti s detetom, zapitala sam se, pored majke koja je u ovakvom stanju? Kako je vreme odmicalo, situacija je postajala sve gora. Bila sam zabrinuta za tebe i tvoju budućnost. Tvoja majka je bila veoma ljubomorna i gledala je da te što ređe dovodi kod mene. Htela je da te sačuva od mog negativnog uticaja: ako sam već upropastila nju, neću imati priliku da upropastim i tebe.

Bilo je vreme ručka i ja sam otišla u kuhinju da nešto priprelim. Vreme je bilo lepo i postavile smo sto napolju, ispod glicinije. Stavila sam na sto karirani zeleno-beli stolnjak, a u sredini vazicu s nezaboravkom. Vidiš da se svega sećam s neverovatnom preciznošću. Da li sam naslućivala da je više neću videti živu ili sam, posle tragedije, veštački produžavala vreme koje smo provele zajedno? Ko zna. Ko to može da kaže?

Pošto nisam imala ništa za ručak, napravila sam umak od paradajza. Dok sam ga pripremala, upitala sam Ilariju koju vrstu testa želi. „Svejedno mi je!“, doviknula je iz bašte. Kada smo sele za sto, nastavila sam da se raspitujem za tebe, a ona je uglavnom izbegavala da odgovori. Nad našim glavama su neprestano leteli insekti. Uletali su i izletali iz cveća, i od njihovog zujanja jedva da smo čule jedna drugu. U jednom momentu, nešto tamno je uletelo u njen tanjir. „To je osa, ubij je, ubij je!“, vikala je i, odskočivši sa stolice, prevrnula tanjir. Nagla sam se preko stola da vidim šta je posredi i shvatila sam da je u pitanju bumbar: „Nije osa, bumbar je, a on ne može da ti naškodi“, rekla sam. Pošto sam ga izvadila iz njenog tanjira, ponovo sam joj sipala jelo. I dalje potresena, ona je sela ponovo na svoje mesto i uzela viljušku. Igrajući se njome i prebacujući je iz ruke u ruku, nalaktila se na sto i izjavila: „Treba mi novac.“ Na mestu gde se prosulo testo ostala je velika crvena fleka.

Problem s novcem trajao je već nekoliko meseci. Pre prošlog Božića, Ilarija mi je priznala da je potpisala neke papire u korist svog psihijatra. Tražila sam da mi to detaljnije objasni, ali ona je kao i obično to izbegla.

„U pitanju su samo garancije, čista formalnost.“ To je bio njen način da me maltretira: kada je trebalo da mi nešto saopšti, činila je to uvek polovično. Na taj način je svoju uznemirenost prenosila na mene, a nije mi davala dovoljno podataka da bih mogla da joj pomognem. Bilo je suptilnog sadizma u svemu tome, ali i nezadržive potrebe da mi uvek da razlog za brigu. Njeni ispadi su često bili samo neslane šale.

„Imam tumor na jajnicima“, rekla mi je jednom. Posle kraćeg i mučnog raspitivanja, otkrila sam je da je išla na uobičajenu kontrolu, na test kojem se podvrgavaju sve žene. Shvataš? Kao u priči o pastiru koji je stalno vikao „vuk, vuk!“, a vuka niotkuda. Poslednjih godina najavila je toliko tragedija da sam na kraju prestala da joj verujem, ili sam joj verovala manje. Tako, kada mi je rekla da je potpisala nekakve papire, nisam obraćala pažnju, niti sam insistirala na pojedinostima. Više od svega drugog, umarala me je ta igra nerava. Ne bi bilo nikakve koristi ni da sam insistirala i saznala ranije o čemu je reč: ona je svoj potpis već bila stavila, ne pitajući me ništa.

Do pravog loma je došlo krajem februara kada sam napokon saznala da je svojim potpisom Ilarija bila garant svom psihijatru za posao vredan trista miliona lira. Firma u čiju je korist potpisala garanciju propala je uz gubitak od skoro dve milijarde i banke su počele da potražuju novac. Tek tada je tvoja majka plačući došla kod mene da me pita šta da radi. Kao garanciju je založila svoj stan u kojem je živela s tobom i na koji je banka sada polagala pravo. Možeš da zamisliš kako sam bila besna. Iako je imala punih trideset godina, tvoja majka ne samo da nije bila u stanju da sebe izdržava nego je stavila na kocku jedino što je posedovala – stan koji sam joj prepisala kada si se ti rodila. Bila sam van sebe, ali to nisam pokazivala. Da ne bih dolivala ulje na vatru, mirno sam rekla: „Videćemo šta može da se učini.“

Pošto je ona zapala u potpunu apatiju, angažovala sam jednog dobrog advokata. Preuzela sam ulogu detektiva i prikupila sve informacije koje su nam bile potrebne da dobijemo parnicu protiv banke. Tako sam saznala da joj je njen navodni doktor godinama davao jake lekove, a ako je za vreme seansi bila neraspoložena, davao joj je i viski. Stalno je ponavljao da je ona njegova omiljena i najnadarenija učenica i da će uskoro moći da se osamostali, da otvori svoju ordinaciju i ima svoje pacijente. Naježim se samo od ponavljanja tih njegovih reči. To bi se i dogodilo da nije došlo do

finansijskog kraha: ona bi počela da se bavi istom umetnošću kao i njen čudotvorac.

Nikada se, naravno, nije usudila da mi priča o tom svom planu. Kada sam je pitala zašto na neki način ne upotrebi svoju diplomu profesora književnosti, odgovorila mi je, lukavo se osmehujući: „Upotrebiću je, ne brini.“

Sve je to veoma bolno, a kada se o tome progovori, postaje još mučnije. U tim teškim mesecima došla sam do jednog saznanja o Ilariji: nametnulo mi se iznenada i nisam sigurna da treba da ti to kažem, ali već sam odlučila da neću ništa od tebe sakriti i da ću ti reći sve što mi leži na srcu. Shvatila sam, eto, da tvoja majka nije bila inteligentna osoba. Teško sam to prihvatila: prvo, jer se u proceni sopstvenog deteta najlakše varamo, a drugo, jer je sa svom tom prividnom učenošću i svim tim stavovima uspeła da me zbuni. Da sam imala hrabrosti da se s tim suočim ranije, više bih je štitila i volela bih je na jedan drugačiji, odlučniji način. Da sam je zaštitila, možda bih uspeła da je spasem.

To je bilo najvažnije ali sam to kasno shvatila, kada je malo toga moglo da se učini. S obzirom na celokupnu situaciju, jedino moguće rešenje je bilo da je proglasimo neuračunljivom i podnesemo tužbu zbog zloupotrebe. Kada sam joj saopštila šta smo advokat i ja odlučili, dobila je pravi napad histerije. „Namerno to radiš!“, vikala je. „Sve si to isplanirala da bi mi oduzela dete.“ Uverena sam, međutim, da je u pitanju bilo nešto drugo: plašila se da neće moći da postane psihijatar u slučaju da je proglase neuračunljivom. Koračala je vezanih očiju ivicom ponora, a ponašala se kao da je na livadi, na izletu. Posle te krize naredila mi je da isplatim advokata i da zaboravim celu stvar. Samoinicijativno je konsultovala još jednog advokata, i do dana kada se pojavila s nezaboravkom nije mi više o tome govorila.

Onda znaš kako sam se osećala kada je stavila laktove na sto i tražila od mene novac. Znam da govorim o tvojoj majci i da moje reči zvuče okrutno. Verovatno misliš da je imala razloga da me mrzi. Ali ne zaboravi ono što sam ti na početku rekla: tvoja majka je bila moja kćer i ja sam izgubila mnogo više nego ti. Ti ne snosiš nikakvu krivicu zbog toga što je nema, što se za mene ne može reći. Ako ti se ponekad i učini da sam

ravnodušna kad o tome govorim, pokušaj da zamisliš koliki je moj bol i da shvatiš da se on ne može iskazati rečima. Moja ravnodušnost je samo privid koji mi omogućava da nastavim priču.

Kada je zatražila od mene da platim njene dugove, prvi put u životu sam joj rekla ne, apsolutno ne. „Nisam švajcarska banka“, odgovorila sam, „nemam toliko novaca. I da imam, ne bih ti dala. Dovoljno si odrasla da budeš odgovorna za svoje postupke. Ta kuća je bila sve što sam imala, i ja sam ti je poklonila. Ako si je izgubila, to je tvoj problem.“ Tada je počela da cmizdri, da priča o jednom, prekida napola, započinje drugo; ni u sadržaju ni u redosledu njenih misli nije bilo nikakvog smisla ni logike. Posle desetak minuta jadanja i žalbi, stigla je i do svoje fiks-ideje, odnosno do oca i njegove navodne krivice, od kojih je najveća bila ta što joj nije posvećivao dovoljno pažnje. „To treba da se plati, shvataš li ti to ili ne!“, vikala je dok su joj oči gorele čudnim sjajem. Tada sam, ne znam kako, ja eksplodirala. Zaklela sam se da ću svoju tajnu poneti u grob, a dopustila sam da mi ona jednostavno izleti. Odmah sam se pokajala, htela sam nekako da povučem te reči i sve bih učinila da sam mogla to da učinim, ali već je bilo kasno. „Tvoj otac nije tvoj pravi otac“, te reči su već stigle do nje. Lice joj je poprimilo boju zemlje. Polako je ustala, fiksirajući me pogledom: „Šta si rekla?“ Njen glas je bio jedva čujan. Uspela sam, nekim čudom, da povratim mir. „Dobro si razumela“, odgovorila sam. „Rekla sam ti da moj muž nije bio tvoj otac.“

Šta je uradila Ilarija? Jednostavno je otišla. Okrenula se, i poput robota se uputila prema izlazu. „Sačekaj da porazgovaramo!“, doviknula sam za njom, ovim piskavim glasom.

Zašto nisam ustala, zašto nisam potrčala za njom, zašto nešto nisam učinila da je zaustavim? Zato što sam i sama ostala skamenjena onim što sam izgovorila. Pokušaj da me razumeš: odjednom je izašlo na videlo sve ono što sam čuvala tolike godine i s toliko istrajnosti. Sve se dogodilo za manje od jedne sekunde: poput kanarinca koji je iznenada pronašao otvor na kavezu, provukao se i odleteo tamo gde nikako nije smeo.

Istog dana, oko šest po podne, dok sam još smetena zalivala hortenzije, ulična policijska patrola je došla i obavestila me o nesreći.

Već je veoma kasno. Morala sam da napravim pauzu. Nahranila sam Baka i pticu, večerala i malo gledala televiziju. Moj oklop se istanjio i više nije u stanju da dugo podnosi tako snažna osećanja. Da bih mogla da nastavim, morala sam da predahnem i usmerim pažnju na nešto drugo.

Kao što znaš, tvoja majka nije odmah umrla: lebdela je između života i smrti narednih nekoliko dana. Sve vreme sam bila uz nju, u nadi da će bar na trenutak otvoriti oči i dati mi poslednju mogućnost da je zamolim za oprostaj. Bile smo same u maloj prostoriji punoj aparata: jedan mali ekran pokazivao je da njeno srce još kuca, a jedan drugi da je njen mozak bezmalo mrtav. Lekar koji je brinuo o njoj rekao mi je da nekim pacijentima može pomoći muzika koju su voleli. Odmah sam nabavila njenu omiljenu pesmu i jedan mali kasetofon. Satima sam joj puštala muziku i sigurna sam da je nešto od toga dopiralo do nje, jer je, već posle prvih nota, izraz njenog lica počeo da se menja: lice se polako opuštalo, a usnama je pravila pokrete kao odojčice posle sisanja. Činilo mi se da vidim osmeh zadovoljstva na njenom licu. Ko zna, možda je u jednom delu svog mozga, još uvek aktivnom, čuvala uspomenu na jedno vreme spokoja i možda se u tom trenutku upravo tamo bila povukla. Ta mala promena ispunjavala me je radošću. U takvim trenucima čovek se hvata za slamku; nisam prestajala da je milujem po glavi i da joj ponavljam: „Moraš uspeti, dušo, čitav život je pred nama, počecemo sve iz početka ali drukčije.“ Dok sam joj se obraćala, stalno mi se vraćala jedna slika: imala je četiri ili pet godina, gledala sam je kako šeta po bašti držeći za ruku svoju omiljenu lutku s kojom nije prestajala da razgovara. S vremena na vreme bi do mene dopirao njen smeh, glasan i radostan. Ako je ikada bila srećna, govorila sam sebi, to je moralo biti tada. Da bi se vratila u život, morala je poći odatle, od te devojčice kakva je bila.

Odmah posle nesreće lekari su mi saopštili da, u slučaju da preživi, njene sposobnosti više neće biti kao nekad, da će biti paralizovana ili samo delimično svesna. U svom majčinskom egoizmu želela sam jedino da oстане živa. Na koji način, nije bilo važno: da je guram u kolicima, da je hranim i umivam, da briga o njoj postane jedini smisao mog života, bio je to najbolji način da okajem svoj greh. Da je moja ljubav bila prava, molila bih Boga za

njenu smrt. Na kraju je, ipak, neko pokazao da je voli više od mene: devetog dana kasno popodne, s njenog lica nestao je onaj neodređeni osmeh – umrla je. Bila sam pored nje i odmah sam shvatila šta se dogodilo, ali nisam pozvala dežurnu bolničarku jer sam želela da ostanem još malo s njom. Milovala sam je po licu, stezala njene ruke u svojim kao kad je bila mala. „Dušo, dušo“, ponavljala sam neprekidno. Ne ispuštajući njenu ruku, klekla sam pored kreveta i počela da se molim. Tek tada sam zaplakala.

Kada se pojavila bolničarka i stavila mi ruku na rame, ja sam i dalje plakala. „Dođite“, rekla je, „daću vam nešto za smirenje.“ Nisam želela ništa što bi mi ublažilo bol. Ostala sam tamo dok je nisu odneli u mrtvačnicu. Onda sam uzela taksu i došla po tebe kod drugarice s kojom si se igrala. Iste večeri dovela sam te svojoj kući. „Gde je mama?“, upitala si me za večerom. „Mama je otišla“, objasnila sam ti tada. „Otišla je na dug put, do neba.“ Gledala sam u tvoju plavu glavicu, a ti si nastavila da jedeš ćuteći. Čim si završila, ozbiljnim glasom si me upitala: „Bako, možemo li da je pozdravimo?“ „Naravno, mila“, odgovorila sam ti, uzela te u naručje i odvela u baštu. Dugo smo stajale tamo, dok si ti ručicom slala svoje „ćao“ put zvezda.

1. decembar

Ovih dana sam se, povrhom svega, veoma loše osećala. Nije to bilo izazvano nečim konkretnim – naš organizam ima svoju unutrašnju ravnotežu i dovoljna je sitnica da je poremeti. Kada je juče ujutru došla gospođa Racman iz kupovine i videla kako izgledam, objasnila mi je da je to zbog meseca. Noć pre toga je bio pun mesec, a ako je mesec u stanju da pokreće mora i utiče na brzi rast salate u bašti, zašto ne bi mogao da utiče i na naše raspoloženje? Od čega smo mi sastavljeni? Od vode, od gasova, od minerala. Od čega još? Gospođa Racman mi je ostavila jedan poveći paket ženskih revija, tako da sam provela ceo dan zaglupljujući se. Svaki put se upecam! Kad god mi dođu pod ruku, zareknem se da ću ih samo prelistati, ne duže od pola sata, a da ću potom da se bavim nečim ozbiljnijim i važnijim. A, u stvari, ne zaustavljam se dok ne pročitam i poslednju reč. Rastuži me nesrećna sudbina princeze od Monaka, razljutim se na proletherske ljubavi njene sestre, uzdrma me svaka srceparajuća vest koju mi serviraju uz mnoštvo pojedinosti. A tek pisma! Ne prestajem da se čudim ljudima koji imaju hrabrosti da pišu onakve stvari. Nisam stara licemerka, ili bar verujem da nisam, ali moram da priznam da me neke slobode zbunjuju.

Temperatura je danas osetno pala. Nisam izlazila u baštu da se prošetam jer sam se bojala da bi tako oštar vazduh u kombinaciji s ledom koji nosim u sebi mogao da me slomi kao staru zaleđenu granu. Ko zna da li još čitaš ove redove ili te je, sada kada si me bolje upoznala, odbojnost sprečila da nastaviš. Ja se u ovom momentu suviše žurim da bih mogla da odustanem: ne mogu da se zaustavljam niti naglo da skrećem. Iako sam tvoju tajnu čuvala tolike godine, sada to više nije moguće. Već sam ti kazala da me je to što nisi znala šta želiš, što nisi imala određeni cilj u životu, brinulo koliko i tebe, ako ne i više; znala sam da je to zato što nikada nisi saznala ko ti je otac. Koliko mi je bilo tužno ali i prirodno da ti objasnim kuda je otišla tvoja majka, toliko mi je bilo nemoguće da odgovorim na pitanje ko ti je otac. A i kako bih mogla? Nisam mogla ni da pretpostavim ko je on. Jednog leta Ilarija je otišla sama na letovanje u

Tursku i s tog putovanja se vratila trudna. Bila je već prešla tridesetu, a u tim godinama žene koje još nemaju decu počinje da hvata panika: žele ga po svaku cenu, ne mareći s kim i na koji način.

U to vreme skoro sve žene su bile feministkinje, a tvoja majka je s grupom svojih prijateljica formirala jedan takav kružok. U mnogim stvarima davala sam im za pravo, ali bilo je tu i dosta usiljenosti, nezrelih i pogrešnih ideja. Jedna od njih bila je i ta da je žena potpuni gospodar svog tela i da isključivo sama odlučuje o tome da li će imati dete: muškarac je samo biološka neophodnost i kao takav biva upotrebljen. Tvoja majka nije bila jedina koja se tako ponašala. Dve ili tri njene prijateljice su začele decu na isti način. Nije to ni sasvim neshvatljivo: sposobnost da se podari život daje osećaj svemoći. Smrt, tama i prolaznost se udaljuju, donosiš na svet jedan deo tebe i pred tim čudom sve nestaje.

Tvoja majka i njene prijateljice našle su podršku za svoju tezu u životinjskom svetu. „Ženke“, govore su, „susreću mužjake samo u trenutku parenja, a posle toga svako nastavlja svojim putem. Mladunčad, naravno, ostaju s majkom.“ Da li je to tačno ili nije, ne mogu da tvrdim. Ali znam da smo mi ljudska bića i da se svako od nas rađa s licem koje je različito od svih drugih i da to lice nosimo do kraja života. Jedna antilopa se rađa s njuškom antilope, lav ima lavlju, istu kao i svi ostali primerci njegove vrste. U prirodi, izgled se ne menja, a lice ima samo čovek i niko drugi. Lice, razumeš? Na licu je sve: tvoje poreklo, tvoja majka i tvoj otac, tvoji dedovi i pradedovi, možda i neki daleki stric koga više niko ne pamti. Tvoje lice je tvoja ličnost, dobre i manje dobre osobine koje si nasledila od svojih predaka. Lice je naš pravi identitet, ono što nam omogućava da u životu pronademo svoje mesto i kažemo: evo, tu sam. Kada si u trinaestoj i četrnaestoj godini provodila sate pred ogledalom, shvatila sam da si upravo za tim tragala. Zaglédala si, naravno, bubuljice i crne tačke ili nos koji je odjednom bio prevelik, ali tražila si i nešto drugo. Ostavljajući po strani majčine crte lica, pokušavala si da zamisliš lice onoga ko te je stvorio. Ima ljudi koji čitav život tragaju za licem sopstvene majke ili oca.

Ilarija je bila uverena da je genetski faktor u razvoju čoveka ravan nuli. Za nju su presudni bili vaspitanje, sredina i način života. Nisam delila njeno mišljenje: za mene su sredina i ono što smo stekli rođenjem dva podjednako

važna činioca.

Dok nisi pošla u školu, nije bilo tih problema: nisi postavljala pitanja o svom ocu, a i ja sam izbegavala da o tome govorim. S polaskom u školu, zahvaljujući ostaloj deci i onim nesrećnim temama koje su učiteljice davale, postala si svesna da u tvom svakodnevnom životu nešto nedostaje. U tvom odeljenju bilo je i dece razvedenih roditelja, raznih tragičnih sudbina, ali niko nije osećao tu potpunu prazninu kao ti. Kako sam mogla da ti objasnim, tebi sedmogodišnjakinji, ono šta je uradila tvoja majka? Ja nisam ništa ni znala osim da si začeta u Turskoj. Da bih smislila iole uverljivu priču, iskoristila sam jedini siguran podatak: zemlju porekla. Kupila sam knjigu orijentalnih bajki i svake večeri ti čitala po jednu. Na osnovu njih izmislila sam jednu za tebe. Da li je još pamtiš? Tvoja majka je bila princeza a tvoj otac princ od Polumeseca. Kao i svi prinčevi i princeze, toliko su se voleli da su bili spremni da umru jedno za drugo. Na tu ljubav mnogi na dvoru su bili ljubomorni. Najzavidljiviji je bio veliki vezir, jedan vrlo moćan i zao čovek. On je bacio strašne čini na princezu i dete koje je trebalo da rodi. Srećom, princa je o tome na vreme obavestio jedan verni sluga i tvoja majka se noću iskrala iz zamka obučena kao seljanka: došla je ovde u grad i rodila tebe.

„Ja sam kćer jednog princa?“, upitala si me tada, a oči su ti blistale. „Naravno“, odgovorila sam ti, „ali to je najveća tajna koju ne smeš nikome odati.“ Čemu sam se nadala smišljajući ovakvu bizarnu laž? Ničemu, samo sam želela da ti poklonim još koju godinu spokojstva. Znala sam da ćeš jednoga dana prestati da veruješ u moju glupu bajku. A znala sam i da ćeš tada, vrlo verovatno, početi da me prezireš. Pa ipak, nisam mogla a da ti je ne ispričam. Ni da sam skupila ono malo hrabrosti što sam imala, ne bih nikada uspela da izgovorim: „Ne znam ko je tvoj otac, a možda nije znala ni tvoja majka.“

Bilo je to doba seksualne revolucije i polni odnosi su smatrani prirodnom telesnom funkcijom: upražnjavali su ih kad god bi im se prohtelo, jedan dan s jednim, drugi dan s drugim partnerom. Viđala sam tvoju majku s mnogo mladića, ali se ne sećam da je i s jednim bila duže od jednog meseca. Ova emotivna nestalnost uzdrmala je Ilariju, nestabilnu kakva je bila, više nego druge. Iako joj nikada ništa nisam zabranjivala niti

joj na bilo koji način prebacivala, bila sam veoma zbunjena ovom naglom promenom ponašanja. Nisam bila toliko pogođena promiskuitetnim ponašanjem, koliko velikim emotivnim osiromašenjem. Pošto su nestale zabrane, kao i ideja o jedinstvu duha i tela, nestalo je i strasti. Ilarija i njene prijateljice delovale su mi kao gošće koje su došle na prijem s jakom prehladom, pa su iz pristojnosti jele sve što im je bilo ponuđeno, ne znajući šta jedu: šargarepa, pečenje i krempita imali su za njih isti ukus.

Na izbor tvoje majke svakako je uticalo i slobodnije ponašanje, ali bilo je tu još nečega. Koliko uopšte znamo o funkcionisanju našeg uma? Mnogo toga, ali ne sve. Ko može da tvrdi da ona nije negde u svojoj podsvesti naslutila da čovek pored kojeg je živela nije bio njen otac? Možda su odatle proizilazili njeni nemiri i nestabilnosti? Dok je bila devojčica, zatim adolescentkinja pa devojka, nisam sebi postavljala to pitanje – privid u kome je odrasla bio je savršen, ali kada se vratila s tog puta u trećem mesecu trudnoće, sve mi se vratilo u sećanje. Ne može se ni od čega pobeći prevarama i lažima. Ili, tačnije, može se pobeći privremeno, a onda se one vraćaju kada to najmanje očekujemo i ne zvuče više ni naivno ni bezopasno kao u trenutku kada su izrečene. Naprotiv, pretvorile su se u međuvremenu u strašne monstrume, u nemani koje sve proždiru. Kada jednom izađu na videlo, progutaće tebe i sve što je u tvojoj blizini, s neverovatnom pohlepom. Jednoga dana, imala si tada deset godina, vratila si se iz škole plačući. „Lažljivice!“, dobacila si mi i odmah se zatvorila u svoju sobu. Otkrila si da je moja bajka bila laž.

Lažljivica bi mogao biti naziv moje autobiografije. U svom životu izrekla sam samo jednu laž i njome uništila tri života.

4. decembar

Ptičica je na stolu ispred mene. Ima nešto slabiji apetit nego prethodnih dana. Ne zove me više bez prestanka i ne proviruje kroz otvor na kutiji, samo povremeno ugledam perje otpalo iz njene ćube. Uprkos hladnoći, jutros sam išla u rasadnik s Racmanovima. Bila sam neodlučna do poslednjeg trenutka; temperatura je bila tako niska da bi obeshrabrila i medveda, a i moj unutrašnji glas mi je govorio: zašto da sadiš još cveća? Ali dok sam okretala broj Racmanovih da otkažem dogovor, s prozora sam videla ugašene boje moje bašte i pokajala se zbog svoje sebičnosti. Možda ja i neću videti još jedno proleće, ali ti svakako hoćeš.

Kako su mi teški ovi dani! Kad ne pišem, lutam po sobama ne pronalazeći nigde mira. Nema ničega, nijedne aktivnosti (od malobrojnih za koje sam još sposobna) koja bi mi donela mir i bar na trenutak odvušla misli od tužnih sećanja. Imam utisak da je naše pamćenje poput zamrzivača. Znaš kako izgleda kad izvadiš hranu koja je bila dugo zaleđena? Na početku je ona tvrda kao cigla, bez mirisa i ukusa, pokrivena belom skramom; čim je staviš na vatru, počinje polako da dobija boju i ispunjava kuhinju svojim mirisom. Tako i tužne uspomene dremaju godinama, decenijama, čitavog života u nekoj od bezbrojnih ostava naše memorije. Onda jednog lepog dana one izbiju na površinu i bol koji ih je pratio pre toliko godina ponovo se javi, snažan i oštar kao prvog dana.

Pričala sam ti o sebi i o svojoj tajni. Ali priču treba početi od početka, a početak je u mojoj mladosti i neprirodnoj izolovanosti u kojoj sam odrasla i kasnije nastavila da živim. U moje vreme, inteligencija je za jednu ženu bila negativna preporuka za brak; u skladu sa običajima koji su tada vladali, udata žena je trebalo da bude samo supruga i majka. Ženu koja bi postavljala pitanja, radoznanu i nemirnog duha, niko nije želeo. Zbog toga sam u mladosti bila veoma usamljena. Istini za volju, oko osamnaeste sam, budući da sam bila zgodna i prilično bogata, imala mnoštvo udvarača. Ali čim bih pokazala da umem i da mislim, čim bih otvorila svoje srce i dušu, ostajala sam sama. Naravno da sam mogla i da ćutim i da se pretvaram da sam ono što nisam, ali nažalost (ili na sreću) jedan deo mene je uprkos

vaspitanju bio i dalje živ i odbijao je da se lažno predstavlja.

Posle gimnazije nisam se upisala na fakultet, kao što znaš, jer je tako odlučio moj otac. Bila sam veoma nesrećna i verovatno da sam upravo zbog toga silno želela da saznam što više. Čim bi neko od momaka izjavio da studira medicinu, bombardovala bih ga pitanjima u želji da sve saznam. Isto sam se ponašala i s budućim inženjerima i advokatima. To ih je zbunjivalo jer im se činilo da se više interesujem za ono čime se bave nego za njih same, a tako je, u stvari, i bilo. U razgovoru s mojim prijateljicama ili drugaricama iz škole, imala sam utisak da pripadamo različitim svetovima i da nas dele svetlosne godine. A ono što nas je delilo bila je, pre svega, ženska lukavost. Meni je ona bila potpuno strana, a one su je razvile do savršenstva. Skrivajući se iza arogantnog nastupa i prividne sigurnosti, muškarci su, u stvari, slabi i naivni; oni funkcionišu poput vrlo jednostavnih poluga: dovoljno je pritisnuti jednu i sve padaju kao domine. Shvatila sam to prilično kasno, ali su moje prijateljice to znale još u petnaestoj.

One su sa urođenim šarmom primale ili vraćale pisamca udvarača, pisale su ih ponekad i same, u ovom ili onom tonu, zakazivale sastanke na koje nisu odlazile ili su odlazile s velikim zakašnjenjem. Igrale su priljubljene uz partnera, znajući tačno koji deo tela treba da istaknu, a gledale su ga pravo u oči pogledom laneta. To je ta ženska lukavost na koju padaju muškarci. A ja sam bila smotana i nisam uopšte shvatala šta se oko mene dešava. Izgledaće ti možda čudno, ali imala sam duboko usađeno osećanje odanosti, koje mi je govorilo da nikada, ama baš nikada ne bih mogla da prevarim muškarca. Zamišljala sam da ću jednoga dana naći nekoga s kim ću moći da razgovaram čitavu noć a da ne osetim umor, i da ćemo oboje u tim razgovorima otkriti da imamo iste misli i ista osećanja. Rodila bi se ljubav, zasnovana na prijateljstvu i poštovanju, a ne na olakom zavodjenju.

Želela sam ljubav i prijateljstvo, i u tome sam bila odlučna kao muškarac. Mislim da je moje udvarače najviše plašila ta moja želja za ravnopravnošću, pa sam tako postepeno prihvatila ulogu namenjenu ružnim devojkama. Imala sam puno muškaraca prijatelja, ali se ni iz jednog tog prijateljstva nije izrodila ljubav: svi oni su dolazili kod mene samo da bi mi

poverili svoje ljubavne jade. Moje drugarice su se udavale jedna za drugom, pa mi se u jednom periodu činilo da ne radim ništa drugo osim što idem na venčanja. Moje vršnjakinje su dobijale decu, a za mene je bila rezervisana uloga neudate tetke. Živela sam u kući s roditeljima koji su se već bili pomirili s tim da ću ostati usedelica. „Šta je u toj tvojoj glavi“, govorila je moja majka, „zar je moguće da ti se baš niko ne dopada?“ Za njih je bilo očigledno da su moji problemi sa suprotnim polom nastajali zbog mog nastranog karaktera. Da li mi je to smetalo? Ne znam.

Da budem iskrena, nisam gorela od želje da zasnujem porodicu. Bila sam podozriva prema ideji da rodim dete. Suviše sam patila kao dete i bojala sam se da i sama ne budem uzrok patnji jednog nevinog bića. Najzad, iako sam ostala u roditeljskoj kući, bila sam potpuno samostalna i raspolagala sam svakim trenutkom svog vremena. Da bih zaradila nešto novca, davala sam časove grčkog i latinskog. Nisam imala drugih obaveza i mogla sam da provodim čitava popodneva u grčkoj biblioteci a da nikome ne polažem račune, ili da idem na izlete u planinu kad god mi se prohte.

U odnosu na to kako su živele moje prijateljice, ja sam imala punu slobodu i bojala sam se da je ne izgubim. A ipak, svu tu slobodu, tu prividnu sreću, počela sam da doživljavam kao nešto lažno i nametnuto. Usamljenost koju sam nekada smatrala privilegijom sada mi je postajala teret. Moji roditelji su starili. Moj otac se posle jednog apoplektičkog udara otežano kretao. Svaki dan sam ga uzimala pod ruku i vodila do kioska da kupi novine. Imala sam tada dvadeset sedam ili dvadeset osam godina. Pogledavši se u izlogu dok sam koračala kraj njega, i sama sam se osetila starom i shvatila sam kako će izgledati moj život: otac će uskoro otići, za njim će otići i moja majka, a ja ću ostati sama u onoj velikoj kući punoj knjiga. Počeću da vezem ili da slikam akvarele da bi mi prošlo vreme, a godine će proleteti jedna za drugom. Sve dok jednog jutra neko, zabrinut što me danima ne viđa, ne bude pozvao vatrogasce koji će provaliti vrata i pronaći moje telo na podu. Biću mrtva i to što bude ostalo od mene neće se mnogo razlikovati od osušenih ostataka kakvog insekta. Osećala sam da je moja ženstvenost precvala a da je nisam ni proživela, i to me je ispunjavalo tugom. A bila sam i veoma, veoma usamljena. Od najranijeg detinjstva nisam imala nikoga s kim bih mogla da razgovaram, u pravom smislu te

reči. Bila sam veoma inteligentna i mnogo sam čitala, što je moj otac, ne bez ponosa, na kraju priznao: „Olga se nikada neće udati, suviše je pametna.“ Ali sva ta inteligencija nije bila svrsishodna: nisam bila u stanju da, na primer, krenem na jedan veliki put ili da nešto temeljno naučim. To što nisam studirala kao da mi je potkresalo krila, mada danas znam da to nije bio pravi razlog zašto nisam bila sposobna da iskoristim svoje mogućnosti. Na kraju krajeva, Šliman je otkrio Troju a bio je samouk, zar ne? Nešto drugo je mene kočilo: ono nešto odavno mrtvo u meni, sećaš se? To me je zaustavljalo i sprečavalo da idem napred. Stajala sam nepomično i čekala. Šta? To uopšte nisam znala.

Kada je Avgusto prvi put došao u našu kuću, padao je sneg. Pamtim to jer u ovim krajevima sneg retko pada i jer je tog dana naš gost zbog snega zakasnio na ručak. Avgusto se, kao i moj otac, bavio uvozom kafe. Došao je u Trst da sa ocem razgovara o prodaji naše firme. Posle onog moždanog udara, moj otac je odlučio da se oslobodi obaveza i da, kad već nema muških naslednika, poslednje godine života provede u miru. Na prvi pogled Avgusto mi je bio vrlo nesimpatičan. Dolazio je iz Italije, kako se onda kod nas govorilo, i kao svi Italijani bio je pomalo izveštačen, a to me je nerviralo. Čudno je to kako nam se osobe koje će nam najviše značiti u životu na prvi pogled uopšte ne dopadaju. Moj otac se posle ručka povukao, a ja sam ostala u salonu da gostu pravim društvo dok ne pođe na stanicu. Užasno sam se dosađivala. Tih nešto više od sat vremena, koliko smo proveli zajedno, bila sam veoma neljubazna. Na svako njegovo pitanje odgovarala sam sa da i ne, a ako je on ćutao, ćutala sam i ja. Kada mi je na vratima rekao: „Dobro, gospođice, ja vas pozdravljam“, odsutno sam mu dala ruku, onako kako je daju plemkinje nekome ko je nižeg ranga.

„Za jednog Italijana, gospodin Avgusto je prilično simpatičan“, rekla je moja majka za večerom. „Pošten čovek“, dodao je moj otac. „I sposoban za posao.“ Pogadaš šta je usledilo? Moj jezik se sam odvezao: „I nema burmu!“, uzviknula sam iznenadno razdragano. Kada je moj otac potvrdio: „Tačno, udovac je, jadnik“, ja sam već bila crvena kao paprika i užasno zbunjena svojom reakcijom.

Dva dana kasnije, po povratku sa časa, zatekla sam u svojoj sobi jedan paketić uvijen u srebrnasti ukrasni papir. Prvi put u životu sam dobila poklon. Nije mi padalo na pamet ko je mogao da ga pošalje dok ispod ukrasne hartije nisam ugledala cedulju. „Da li ste probali ove bombone?“ U potpisu, Avgusto.

Te večeri, držeći bombone na noćnom ormariću pored sebe, nisam uspevala da zaspim. Poslao ih je samo iz učtivosti prema mom ocu, govorila sam sebi, istovremeno uzimajući bombone od marcipana, jednu za drugom. Tri nedelje kasnije, vratio se „poslovno“ u Trst, ali nije odmah otputovao kao prošli put. Pre nego što se oprostio s mojim ocem, tražio je od njega dozvolu da me povede u šetnju kolima, na šta je ovaj odmah pristao i ne pitajući me. Kružili smo čitavo poslepodne ulicama grada; malo je govorio, raspitivao se o spomenicima, onda bi opet začutao i pažljivo me slušao. Slušao me je, i to je za mene bilo otkrovenje.

Pre nego što je otputovao, poslao mi je buket ruža. Moja majka je bila vrlo uzbuđena, ja sam se pretvarala da nisam, pa sam čekala nekoliko sati pre nego što sam pročitala cedulju. On je ubrzo počeo da dolazi jednom nedeljno. Svake subote bi doputovao u Trst i svake nedelje se vraćao u svoj grad. Sećaš se kako je postupao mali princ da bi pripitomio lisicu? Odlazio je svaki dan pred njenu jazbinu i čekao da ona izađe. Lisica ga je postepeno upoznavala i tako je prestala da ga se boji. I ne samo to: raznežila bi se već pri pogledu na ono što ju je podsećalo na njenog malog prijatelja. Osvojena istom vrstom taktike, već od četvrtka sam počela da osećam nemir. Proces pripitomljavanja je počeo. Moj život se sledećih mesec dana odvijao u očekivanju kraja nedelje. Za kratko vreme postali smo veoma bliski. S njim sam konačno mogla da razgovaram: cenio je moju inteligenciju i želju za znanjem, a ja sam cenila njegovu stalozhenost, spremnost da me sasluša, taj osećaj sigurnosti i zaštice koju mladoj ženi mogu da pruže samo muškarci stariji od nje.

Venčali smo se bez velike ceremonije 1. juna 1940. Posle deset dana, Italija je ušla u rat. Moja majka je, zbog bezbednosti, pobešla u jedno planinsko mesto u Venetu, a ja sam s mužem otišla u L'Akvilu.

Tebi koja si o ovim danima učila iz knjiga, a nisi ih proživela, izgledaće možda čudno što ne govorim o tragičnim događajima koji su obeležili to

doba. Zemlju je zahvatio fašizam i zavladao su rasistički zakoni, počeo je rat, a ja sam se i dalje bavila malim ličnim nezadovoljstvima i milimetarskim pomeranjima u sopstvenoj duši. Nemoj misliti da sam u tome bila izuzetak. Naprotiv. Osim onih malobrojnih koji su bili ispolitizovani, u gradu gde sam živela svi su se slično ponašali. Moj otac, na primer, smatrao je fašizam običnom lakrdijom. Kada je bio kod kuće, o vođi je govorio kao o „onom prodavcu lubenica“, ali bi zatim odlazio na večere s ljudima iz vrha i s njima ostajao do kasno u noć. Isto sam i ja radila: iako mi je bilo smešno i dosadno da subotom marširam i pevam obučena u crno kao udovica, ipak sam išla jer sam to shvatila kao gnjavažu koju moram da podnesem da bi me ostavili na miru. Znam da moje ponašanje nije za pohvalu, ali je to bila opšta pojava. Miran život je ono čemu čovek najviše teži. Bilo je tako onda, a verujem da je tako i danas.

U L'Akvili smo živeli u kući Avgustove porodice. Bio je to veliki stan na prvom spratu u jednoj otmenoj zgradi u centru grada. Nameštaj je bio taman i masivan, a svetla je bilo malo; sve u svemu, delovao mi je zlokobno. Čim sam ušla, osetila sam da mi se srce steže. Zar ću ovde morati da živim, upitala sam se, sa čovekom koga sam poznavala jedva šest meseci, u gradu u kome nisam imala nijednog prijatelja? Moj muž je odmah primetio moju zbunjenost i prve dve nedelje je činio sve da me razonodi. Svakog drugog dana smo odlazili kolima do okolnih brda i šetali. Oboje smo voleli izlete. Gledajući u ta tako lepa brda i u ta udaljena mesta na samim vrhovima, minijaturna kao na božićnim jaslama, malo sam se smirila jer me je sve to podsećalo na sever zemlje i na moju kuću. I dalje smo imali o mnogo čemu da razgovaramo. Avgusto je voleo prirodu, posebno insekte, i dok smo šetali, objašnjavao mi je mnoge stvari. Veliki deo mog znanja iz prirodnih nauka dugujem upravo njemu.

Po isteku dve nedelje, koje su ujedno bile i naš medeni mesec, on se vratio na posao, a ja sam počela svoj novi život, sama u velikoj kući. Tu je bila i kućna pomoćnica koja je već godinama vodila računa o svemu. Kao i sve žene mog ranga, trebalo je samo da isplaniram ručak i večeru, a ostalo nije bilo moja briga. Počela sam svakodnevno da izlazim u duge šetnje. Prepešačila bih grad uzduž i popreko, užurbanim koracima; toliko mi je misli prolazilo kroz glavu i nikako nisam uspevala da ih sredim. Da li ga

volim ili je u pitanju velika greška?, pitala sam se, naglo se zaustavljajući. Dok smo sedeli za stolom, ili uveče u salonu, posmatrala sam ga i pitala se: šta osećam? Osećala sam nežnost, to je bilo sigurno, kao i on prema meni. Ali da li je to bila ljubav? Zar je to bilo sve? Budući da drugačija osećanja nisam poznavala, odgovor nisam imala.

Posle mesec dana, do mog muža doprla su prva ogovaranja. „Ona Nemica“, a to sam bila ja, „stalno šeta sama ulicama.“ Bila sam zapanjena. Odrasla sam u drugačijem okruženju i nisam mogla da zamislim da neko od običnih šetnji može da napravi skandal. Avgustu se to nije dopalo. Razumeo je da je sve to za mene neshvatljivo, ali me je zbog mira u kući i svog ugleda zamolio da se odrekнем svojih samotnjačkih izlazaka. Posle šest meseci takvog života, ja sam se jednostavno ugasila. Ono što je već bilo mrtvo u meni, samo se uvećalo: kretala sam se kao robot, a oči su mi bile bez sjaja. Reči koje sam izgovarala čula sam kao udaljeni zvuk, kao da su nečije tuđe. U međuvremenu sam upoznala žene Avgustovih kolega i s njima sam se viđala četvrtkom u jednom kafeu u centru grada.

Iako smo manje-više bile vršnjakinje, nismo imale o čemu da razgovaramo. Govorile smo istim jezikom, i to nam je bilo jedino zajedničko.

Pošto se vratio u svoju sredinu, Avgusto je počeo da se ponaša kao i ostali muškarci iz tih krajeva. Tokom ručka smo uglavnom ćutali. Kada bih sebe naterala da ga nešto upitam, odgovarao je sa „da“ i „ne“. Uveče je često išao u klub, a kada je ostajao kod kuće, zatvarao se u radnu sobu i sređivao kolekciju tvrdokrilaca. Njegov veliki san je bio da otkrije novu vrstu insekta i da njegovo ime ostane zauvek zabeleženo u nauci. Ja sam sanjala da svoje ime ovekovečim na drugi način: želela sam da imam dete jer mi je bilo već trideset godina i vreme je sve brže prolazilo. U tom pogledu, stvari su stajale vrlo loše. Posle prve bračne noći, prilično razočaravajuće, skoro da se ništa nije dešavalo. Imala sam osećaj da je Avgustu bilo najvažnije da ima nekoga ko će ga čekati za stolom i koga će ponosno pokazivati nedeljom u crkvi; osoba koja se krila iza te umirujuće slike nije ga naročito zanimala. Šta je bilo sa onim dopadljivim i predusretljivim muškarcem iz vremena udvaranja? Zar je moguće da ljubav mora ovako da se završi? Avgusto mi je pričao da mužjaci nekih ptica u

proleće glasnije pevaju da bi privukli pažnju ženki i pozvali ih da zajedno sviju gnezdo. Tako je postupio i on: pošto me je dozvao u gnezdo, prestao je da se interesuje za mene. Bila sam tamo, grejala mu gnezdo, i to je bilo sve.

Da li sam ga mrzela? Ne. Biće ti čudno, ali nisam uspevala da ga omrznem. Da bismo nekoga mrzeli, on mora da nas povredi, da nam učini neko zlo. Avgusto nije činio ništa, u tome je bio problem. Lakše je umreti ni od čega nego od bola. Bolu se možemo suprotstaviti, ništavilu ne možemo.

Svojim roditeljima sam govorila da je sve u redu i pokušavala sam da zvučim kao srećna nevesta. Bili su sigurni da su me ostavili u dobrim rukama i ja nisam želela da ih razuveravam. Moja majka je bila stalno na planini, a otac je ostao u porodičnoj kući, s jednom daljom rođakom koja se o njemu brinula. „Ima li nešto novo?“, pitao me je jednom mesečno i ja sam redovno odgovarala: „Ne, još ne.“ Silno je želeo da dobije unuča. Kako je stario, postajao je nežan i pažljiv, a takav ranije nije bio. Zbog toga sam osećala da mi je bliži i bilo mi je žao što sam morala da ga razočaram, ali nismo bili i toliko prisni da bih mu poverila razlog onog „produženog“ steriliteta. Moja majka mi je slala duga pisma, puna lepih reči. Moja obožavana kćeri, tako bi počela. A onda bi do najsitnijih detalja opisivala sve što joj se tokom dana dešavalo. Na kraju bi me uvek obavestila da je završila ne znam koji po redu komplet od vune za unuka koji treba da se rodi. U međuvremenu, počela sam i fizički da se menjam. Gledajući se u ogledalo, svakog jutra mi se činilo da sam sve ružnija. Ponekad bih uveče rekla Avgustu: „Hajde da razgovaramo.“ „O čemu?“, odgovarao je, ne dižući pogled s lupe kojom je posmatrao nekog insekta. „Ne znam“, odgovarala sam. „Hajde da bar nešto ispričamo jedno drugom.“ Tada bi on zavrteo glavom i rekao: „Olga, ti stvarno imaš bujnu maštu.“

Opšte je poznato da posle dugih godina zajedničkog života pas i čovek na kraju počinju da liče jedan na drugog. Imala sam utisak da se mom mužu događa nešto slično: kako je vreme odmicalo, sve je više ličio na jednog od svojih tvrdokrilaca. Njegovi pokreti nisu imali više ničeg ljudskog, nisu više bili skladni nego geometrijski odsečni. Njegov glas je ostao bez boje i dopirao je, potpuno metalan, iz nekog nepoznatog dela u grlu. Na opsesivan način se bavio insektima i svojim poslom, i van toga nije postojalo ništa što

bi kod njega izazvalo i najmanje oduševljenje. Jednom mi je pokazao nekog užasnog insekta, čini mi se da je to bio kukac, držeći ga razapetog između dve pincete: „Pogledaj kakva vilica“, rekao je. „Njom zaista može sve da jede.“ Iste noći sam sanjala kukca, ali je bio ogroman i proždirao je moju venčanicu kao da je bila od papira.

Posle godinu dana, počeli smo da spavamo u odvojenim sobama. On je ostajao noću sa svojim tvrdokrilcima i nije želeo da me uznemirava, tako je bar rekao. Ispričano ovako, moj brak ti mora delovati strašno, ali u to vreme, brak je uglavnom tako izgledao: kao mali domaći pakao u kojem pre ili kasnije jedan mora da se preda.

Zašto se nisam pobunila, zašto se nisam spakovala i vratila u Trst?

U to vreme nije bilo ni odvojenog života ni razvoda. Brak je mogao da se raskine samo zbog teškog zlostavljanja ili si morao biti buntovnik pa pobeći, napustiti sve i potucati se po svetu. Ali buntovništvo je, kao što znaš, strano mojoj prirodi, a Avgusto nikada nije povisio glas, a kamoli podigao ruku na mene. Nikada mi nije ništa nedostajalo. Nedeljom, po povratku s mise, svraćali smo u poslastičarnicu braće Nurcija, gde mi je kupovao sve što bih poželela. Neće ti biti teško da zamisliš s kakvim osećanjem sam se budila svako jutro. Posle tri godine braka, jedino o čemu sam razmišljala je bila smrt.

O svojoj prvoj ženi Avgusto mi nije nikada pričao. Kad bih ga u retkim prilikama diskretno nešto upitala, promenio bi temu. Vremenom sam počela da verujem, šetajući u zimskim popodnevim kroz avetinjske sobe, da Ada – tako se zvala Avgustova prva žena – nije umrla zbog bolesti ili nesrećnim slučajem, nego da se ubila. Kada je kućna pomoćnica bila odsutna, provodila sam vreme odvrćući zavrtnje i demontirajući fioke; tražila sam zaneto neki trag, neki znak koji bi potvrdio moju sumnju. Jednog kišovitog dana, pronašla sam u dnu ormana njenu odeću. Izvadila sam jednu tamnu haljinu i obukla je; bile smo istog stasa. Gledajući se u ogledalu, počela sam da plačem. Plakala sam tiho, bez jecaja, kao neko čija je sudbina bila zapečaćena. U nekom ćošku pronašla sam jednu klupicu za klečanje od masivnog drveta, koja je pripadala Avgustovoj majci, jednoj vrlo pobožnoj ženi. Kada nisam znala šta da radim, zatvarala sam se u tu sobu i ostajala tamo satima, sklopljenih ruku. Ne znam da li je to bila molitva. Govorila

sam ili pokušavala da razgovaram s nekim za koga sam pretpostavljala da je negde visoko iznad mene. Gospode, govorila sam, učini da pronađem svoj put, a ako je ovo moj put, pomози mi da ga podnesem. Uobičajeni odlazak u crkvu – na šta sam kao udata žena bila primorana – doveo je do toga da sebi ponovo postavim mnoga pitanja, ona koja sam još kao dete u sebi sahranila. Tamjan me je omamljivao, kao i muzika na orguljama. Slušajući Sveto pismo, osećala sam u sebi lako treperenje. Ali kad bih sreła na ulici sveštenika, bez svete odežde, i videla njegov veliki nos i sitne okrugle oči, dok mi je postavljao svoja banalna i licemerna pitanja, u meni više ništa nije treperilo. Sve je to samo prevara, govorila sam sebi, samo način da slaboumni podnesu nepravde u kojima žive. Uprkos svemu, volela sam da u tišini svoje kuće čitam jevanđelje. Mnoge Hristove poruke smatrala sam izuzetnim, pa sam ih često naglas ponavljala.

Moja porodica nije uopšte bila religiozna. Moj otac je bio slobodnog uma, a moja majka je bila, kao što znaš, pokrštena. Išla je na misu iz čistog konformizma. Kada sam je, mada retko, pitala da mi kaže nešto o veri, odgovarala mi je: „Ne znam, naša porodica nema religiju.“ Nema religiju! Opteretila me je ovom rečenicom u najosetljivijem periodu moga detinjstva, u vreme kada sam sebi postavljala suštinska pitanja. Bilo je nečeg sramnog u tim rečima: napustili smo jednu religiju da bismo prigrlili drugu, za koju nismo imali nimalo poštovanja. Bili smo izdajnici i za nas nije bilo mesta ni na nebu ni na zemlji – nigde.

I tako, izuzev nekoliko anegdota koje sam naučila od opatica, do tridesete godine ništa drugo o religiji nisam znala. Carstvo božje je u svakom od nas, ponavljala sam hodajući kroz pustu kuću i pokušavala sam da zamislim gde se ono nalazi. Videla sam sopstveno oko kao periskop koji silazi duboko u mene, ispitujući udubljenja u mom telu i još misterioznije nabore mog mozga. Gde je carstvo božje? Nisam uspevala da ga vidim: oko mog srca bila je gusta magla, a ne zelene i svetle livade kako sam zamišljala da izgleda raj. U trenucima kada mi je glava bila bistra govorila sam sebi da ludim, da sam, kao sve usedelice i udovice, polako i neosetno pala u mistično ludilo. Posle četiri godine takvog života bilo mi je sve teže da razlikujem šta je pravo a šta lažno. Zvona sa obližnje katedrale čula su se svakih četvrt sata; da ih ne bih čula ili da bih ih slabije čula, stavljala

sam vatu u uši.

Bila sam opsednuta mišlju da Avgustovi insekti uopšte nisu mrtvi. Noću bih čula šuštanje njihovih krila po kući; bilo ih je svuda: penjali su se uz tapete, škripali su po kuhinjskim pločicama, uništavali tepihe u salonu. Ja sam u krevetu zadržavala dah očekujući da će svakog trena uleteti u moju sobu kroz otvor ispod vrata. Krila sam svoje stanje od Avgusta. Sa osmehom na usnama obavestavala bih ga ujutru šta će biti za ručak, zadržavajući osmeh dok ne bi izašao iz kuće. Sa istom grimasom dočekivala sam ga i po povratku s posla.

Rat je, kao i moj brak, ušao u petu godinu. U februaru su pale bombe i na Trst. Za vreme poslednjeg napada potpuno je uništena kuća u kojoj sam odrasla. Jedina žrtva bio je konj moga oca, koga su našli nasred dvorišta bez obe noge.

U ono vreme nije bilo televizije i vesti su putovale mnogo sporije. Da smo ostali bez kuće, saznala sam dan kasnije. Otac me je pozvao telefonom i čim je rekao „halo“, znala sam da se nešto dogodilo: imao je glas nekoga ko se oprostio od života. Ostavši bez tog mesta gde sam mogla uvek da se vratim, osećala sam se stvarno izgubljenom. Dva ili tri dana išla sam kroz kuću kao obamrla, i ništa nije moglo da me trgne iz tog stanja. U jednoj jedinoj rečenici videla sam kako promiču moje godine, jedna za drugom, sve do smrti.

Znaš u čemu stalno grešimo? Verujemo da je život nepromenljiv i da kad odaberemo jedan put, moramo njime da idemo do kraja. Sudbina je, naprotiv, mnogo maštovitija od nas. Upravo kada poveruješ da iz jedne situacije ne postoji izlaz i kada tvoje očajanje dostigne vrhunac, poput iznenadnog udara vetra sve se brzo promeni i preokrene, i već narednog trena shvatiš da živiš jedan novi život.

Dva meseca nakon bombardovanja naše kuće, rat se završio. Ja sam odmah otišla u Trst. Moji roditelji su već bili privremeno preseljeni u jedan stan koji su delili s nekim ljudima. Bilo je toliko praktičnih stvari na koje je trebalo misliti da sam posle nekoliko nedelja zaboravila na godine provedene u L'Akvili. Mesec dana kasnije, stigao je i Avgusto. Trebalo je da preuzme rukovođenje firmom koju je otkupio od mog oca, a kojom je svih tih godina upravljao neko drugi. A bili su tu i moj otac i moja majka,

bez krova nad glavom i već ostareli. Brzinom koja me je iznenadila, Avgusto je odlučio da napusti svoj grad i preseli se u Trst. Kupio je ovu vilu na brežuljku i pre jeseni došli smo ovde da živimo svi zajedno.

Suprotno svim predviđanjima, moja majka je otišla prva. Umrkla je početkom leta. Njena jogunasta priroda bila je ozbiljno uzdrmana godinama usamljenosti i straha. Kada je ona nestala, u meni je oživela želja da imam dete. Avgusto i ja smo ponovo spavali zajedno, ali noću se dešavalo malo toga ili se nije dešavalo ništa. Provodila sam mnogo vremena sedeći sa ocem u bašti. Jednog sunčanog popodneva mi je rekao: „Za jetru i ženske probleme banje čine čuda.“

Dve nedelje kasnije Avgusto me je ispratio na voz za Veneciju. Tamo sam sačekala voz za Bolonju i posle još jednog presedanja stigla uveče u banju Poreta. Da budem iskrena, nisam mnogo verovala u delotvornost banja. Odlučila sam da pođem jer sam imala veliku potrebu da se osamim, da budem sama sa sobom ali na drugačiji način nego prethodnih godina. Mnogo sam propatila. Svaki deo mene je bio mrtav; bila sam kao livada posle požara: sve je bilo crno i ugljenisano. Samo na kiši, suncu i vazduhu ono malo što je ostalo moglo je postepeno da pronade snagu da oživi.

10. decembar

Otkako si otišla, ne čitam više novine. Nema tebe da ih kupiš, a niko drugi ih ne donosi. U početku su mi nedostajale, ali vremenom sam počela da osećam olakšanje. Tim povodom sam se setila oca Isaka Singera. Od svih navika savremenog čoveka, tvrdio je, čitanje dnevnih novina jedna je od najgorih. Ujutru, u momentu kada je naša duša najotvorenija, u nju se sliva celokupno zlo koje je svet stvorio prethodnog dana. Nekada je za spas bilo dovoljno ne čitati novine, ali danas to više nije moguće. Tu su radio i televizija: dovoljno je da ih uključimo samo na trenutak pa da strahote stignu do nas.

Tako je bilo i jutros. Dok sam se oblačila, čula sam na lokalnim vestima da su dali dozvolu konvojima izbeglica da pređu granicu. Čekali su četiri dana. Napred ih nisu puštali, a nazad nisu mogli. Na brodu su bili stari, bolesni, žene i deca. Prvi konvoj, rečeno je, smešten je u kamp Crvenog krsta i izbeglicama je već pružena prva pomoć. Blizina jednog tako svirepog rata veoma me uznemiruje. Otkako je izbio rat, živim sa trnom u srcu. Znam da je ovo poređenje banalno, ali svojom banalnošću ono oslikava upravo ono što osećam. Posle godinu dana bila sam ogorčena; izgledalo mi je nemoguće da niko neće da interveniše i učini kraj tom pokolju. Konačno sam morala da shvatim da tamo nema naftnih polja već samo stenovitih planina. Ogorčenje je vremenom preraslo u gnev i taj gnev me je izjedao, uporno kao crv.

Smešno je što me u ovim godinama još pogađa neki rat. U suštini, svakog dana na zemlji se vode desetine i desetine ratova. Do osamdesete godine trebalo je već da oguglam, da se naviknem. Od mog rođenja, visoku i žutu travu Karsa prelazile su izbeglice i pobedničke ili poražene vojske: prvo, uz bombe bačene po visoravnima, konvoji vojnika u Drugom svetskom ratu, a potom svečane povorke povratnika iz ratnih pohoda u Rusiji i Grčkoj, pokolji fašista i nacista pa pokolji pobednika, i sada ponovo topovi na granici i egzodus nevinih koji beže iz velike klanice na Balkanu.

Pre nekoliko godina, putujući vozom iz Trsta u Veneciju, bila sam u

kupeu sa ženom koja je bila medijum. Bila je to gospođa nešto mlađa od mene, sa okruglim šeširićem na glavi. Ne bih naravno znala da je medijum da to nije otkrila u razgovoru s jednom saputnicom.

„Vidite“, rekla je dok smo prelazile visoravan Karsa, „kad hodam ovuda, čujem glasove mrtvih. Ne mogu da napravim dva koraka, a da me oni ne zagluše svojom bukom. Svi užasno viču: oni koji su umrli najmlađi, najglasniji su.“ Zatim je objasnila da se nešto u atmosferi zauvek promeni onde gde se jednom dogodilo nasilje: vazduh kao da je nagrižen, nije više kompaktan, a ta korozija umesto da zbog poravnjanja podstiče suprotna, blaga osećanja, i dalje izaziva eksczesne situacije. Tamo gde je krv jednom prolivena, proliće se ponovo, i sve tako ukруг. „Zemlja je kao vampir“, rekla je žena na kraju. „Ako jednom oseti krv, stalno traži novu i svežu, stalno traži još.“

Godinama se pitam da li ovo mesto gde živimo ne nosi u sebi neko prokletstvo. I dalje sebi postavljam to pitanje, ali ne uspevam da nađem odgovor. Sećaš se koliko puta smo išle zajedno na tvrđavu Monrupino? Kad je bila bura, provodile smo sate i sate posmatrajući predeo, i imale smo utisak da ga gledamo iz aviona. Pogled se pružao na sve strane, a mi smo se takmičile koja će prva da prepozna jedan od vrhova Dolomita ili da raspozna šta je Grado a šta Venecija. Ja fizički više nisam u stanju da odem tamo, pa zato zatvaram oči da bih videla tu sliku.

Zahvaljujući čaroliji pamćenja, ta slika iskršava preda mnom kao da sam ponovo na steni. U njoj ništa ne nedostaje, čak ni zvuk vetra ni miris godišnjeg doba koje sam izabrala. Tamo sam i posmatram krečnjačke stubove nagrižene vremenom, velike goleti po kojima se kreću tenkovi, tamni istarski rt utonuo u plavetnilo mora. Gledam sve to oko sebe i pitam se po stoti put: ako i postoji neki nesklad, gde je on?

Volim ovaj pejzaž i možda me ta ljubav sprečava da pronadnem odgovor. Jedino u šta sam sigurna jeste da je ambijent uticao na karakter ljudi koji ovde žive. Ako sam često oštra i gruba, ako si i ti takva, onda to dugujemo Karsu, njegovoj eroziji, njegovim bojama i vetru koji ga šiba. Da smo, na primer, rođene u dolinama Umbrije, možda bismo imale blažu narav i bile manje razdražljive. Bilo bi bolje? Ne znam, ne možemo zamisliti nešto što nismo proživele.

Jedno malo prokletstvo danas se ipak ostvarilo. Kada sam jutros ušla u kuhinju, našla sam ptičicu mrtvu. Protekla dva dana već je pokazivala znake slabosti: manje je jela i često bi zadremala između dva zalogaja. Mora biti da je uginula negde pred zoru jer kada sam je uzela u ruku, glava joj je visila kao da je unutra pukla jedna opruga. Bila je laka, krhka i hladna. Malo pre nego što sam je zavila u jednu krpicu, pomilovala sam je kao da sam htela da je zagrejem. Napolju je vejao sneg. Zatvorila sam Baka u jednu prostoriju i izašla. Nemam više snage da uzmem ašov i da kopam, pa sam izabrala jednu leju od najmekše zemlja. Stopalom sam iskopala manju rupu i u nju položila pticu. Pokrila sam je zemljom i pre nego što sam se vratila u kuću, očitala sam molitvu koju smo uvek ponavljale kada smo sahranjivale naše ptice. „Gospode, primi ovaj maleni život kao što si primio i sve drugo.“

Sećaš se koliko ptičica smo negovale i pokušavale da spasemo kada si bila mala? Posle svakog vetrovitog dana nalazile smo poneku povređenu: bilo je senica, vrabaca, kosova, čak i jedna zeba. Činile smo sve da ih povratimo, ali naše lečenje je retko imalo srećan ishod. Umirale su nam iznenada, bez ikakvog nagoveštaja. Svaki put je bilo tragično, ali iako se situacija ponavljala, ti si uvek bila nesrećna. Kad bismo ih sahranile, brisala si dlanom nos i oči, a potom se zatvarala u svoju sobu „da napraviš mesto“.

Jednom si me upitala kako ćemo naći mamu; nebo je bilo tako veliko i bilo je lako izgubiti se. Objasnila sam ti da je nebo neka vrsta velikog hotela i da tamo gore svako ima jednu sobu, da se u toj sobi posle smrti ponovo nalaze oni koji su se voleli i da tu ostaju zauvek zajedno. Ovo moje objašnjenje te je umirilo, ali kada ti je uginula četvrta ili peta crvena ribica, ponovo si pokrenula to pitanje: „A šta ako više nema mesta?“ „Ako nema mesta“, odgovorila sam ti, „treba da zatvoriš oči i da ceo minut ponavljaš: 'Sobo, proširi se!' Tako će soba odmah postati veća.“

Pamtiš li te slike iz detinjstva ili ih je tvoj oklop poslao u zaborav? Ja sam ih se setila tek danas dok sam sahranjivala kosa. Sobo, proširi se! Kakva lepa čarolija! Imajući u vidu mamu, veverice, vrapce i crvene ribice, mislim da je tvoja soba već puna, da su mesta popunjena kao na stadionu. Ubrzo odlazim i ja i pitam se da li me želiš u tvojoj sobi ili ću morati da iznajmim jednu u susedstvu. Mogu li da pozovem prvu osobu koju sam

volela? Mogu li da te konačno upoznam s tvojim pravim dedom?

O čemu sam razmišljala, o čemu sam maštala one septembarske večeri, silazeći s voza na stanici u Poreti? Ni o čemu! Osećao se miris kestena u vazduhu i moja prva briga bilo je da pronađem pansion u kojem sam bila rezervisala sobu. Tada sam još bila veoma naivna i potpuno sam ignorisala neprekidni uticaj sudbine. Bila sam ubeđena da se sve dešavalo isključivo zato što sam ja to želela. U momentu kada sam kročila u mali pansion, moja volja nije postojala. Nisam želela ništa ili, tačnije, htela sam samo da me ostave na miru.

Tvog dedu sam srela već prve večeri: sedeo je i jeo za jednim stolom u sali za ručavanje mog pansiona. Izuzev jednog starijeg gospodina, drugih gostiju nije bilo. Tvoj deda je tako žustro s njim raspravljao o politici da mi je njegov ton odmah zasmetao. Tokom večere sam ga zbog toga nekoliko puta pogledala s negodovanjem. Iznenađenje me je čekalo sledećeg dana kada sam otkrila da je on bio banjski lekar! Desetak minuta me je ispitivao o mom zdravlju, a dok sam se skidala, dogodilo mi se nešto vrlo neprijatno: počela sam jako da se znojim, kao da sam se ne znam kako naprezala. Osluškujući mi srce, uzviknuo je: „Ola-la! Kako ste se vi uplašili!“ Prasnuo je u smeh na način koji sam smatrala neumesnim. Čim je uzeo aparat za merenje pritiska, skala sa živom se popela do maksimuma. „Da li patite od visokog pritiska?“, upitao me je. Bila sam besna i pokušavala sam sebe da ubedim da nema nikakvog razloga za strah: to je samo lekar koji radi svoj posao. Nije normalno, a i neozbiljno je da se ovako uzbuđujem. Iako sam to neprekidno ponavljala sebi, nisam uspevala da se smirim. Na vratima mi je dao razne upute i pružio ruku. „Odmorite se, predahnite malo“, rekao je, „inače vam ni voda neće pomoći.“

Iste večeri je došao i seo za moj sto. Sledećeg dana smo već šetali ulicama grada, ćaskajući. Ona žestina koja mi je na početku toliko smetala, počela je da me privlači. U svemu što je govorio bilo je strasti, zanosa. Bilo je nemoguće biti u njegovoj blizini a ne zaraziti se toplinom koja je izbijala iz svake njegove rečenice, iz svakog njegovog pokreta.

Pročitala sam nedavno u novinama da se, prema najnovijim teorijama,

ljubav ne rađa u srcu nego u nosu. Kada se dve osobe sretnu i međusobno privuku, počinju da predaju jedan drugom sitne hormone kojima ne pamtim naziv, a koji se unose kroz nos i prodiru do mozga; tamo, u nekoj njegovoj viziji, izazivaju ljubavnu oluju. Ukratko, u članku se zaključuje da osećanja nisu ništa drugo do nevidljivi smrad. Kakva apsurdna budalaština! Ko je u životu osetio pravu ljubav, onu veliku i bez reči, zna da su ovakve tvrdnje samo još jedan pokušaj da se srce progna. Tačno je da ti miris osobe koju voliš unosi nemir. Ali da bi do toga došlo, pre toga mora da se dogodi nešto drugo, nešto što se, uverena sam, mnogo razlikuje od običnog smrada.

Zbog Ernestove blizine tih dana, prvi put u životu sam imala utisak da moje telo nema granice. Činilo mi se da oko sebe imam nekakvu energetska auru koja je vibrirala pri svakom mom pokretu. Znaš kako se ponašaju biljke kada ih ne zalivaš nekoliko dana? Listovi postaju mlitavi, i umesto da se okreću prema suncu, opuste se kao uši tužnog zeca. Eto, moj život prethodnih godina ličio je na tu biljku bez vode; noćna rosa mi je davala tek toliko hrane da preživim, ali pošto nisam dobijala ništa drugo, jedva sam imala snage da se održim na nogama, i to je bilo sve. Dovoljno je jedanput zaliti biljku da bi se oporavila i lišće ispravilo. Tako je bilo i te nedelje. Šest dana nakon mog dolaska, gledajući se ujutru u ogledalu, postala sam svesna da sam drugačija. Moja koža je postala glatka a oči sjajne. Pevušila sam dok sam se oblačila, što nisam činila još od detinjstva.

Dok slušaš moju priču, verovatno ćeš pomisliti da su se iza ovog ushićenja krili nemiri, pitanja i mučenja. Ipak sam bila udata žena, kako sam mogla da laka srca prihvatim društvo drugog muškarca? Nije bilo nikakvih pitanja ni sumnji, i to ne zato što sam bila bez predrasuda već, pre svega, zato što se ono što sam proživljavala ticalo tela, samo tela. Bila sam kao štene koje zimi, posle dugog lutanja ulicama, pronalazi toplo skrovište: ništa se ne pita, tamo je i uživa u toploti. Osim toga, tako sam malo cenila svoj ženski šarm da mi nije na pamet padalo da bi neki muškarac mogao da pokaže takvo interesovanje za mene.

Prve nedelje, dok sam išla na misu pešice, pojavio se Ernesto za volanom jednih kola. „Kuda idete?“, upitao me je nagnuvši se kroz prozor i pre nego što sam mu odgovorila, otvorio je vrata. „Verujte mi, Bogu će biti mnogo draže ako umesto u crkvu odete u jednu lepu šetnju po šumi.“ Posle

dugog kruženja i mnogo krivina, stigli smo do staze koja je vodila među kestenove. Staza je bila neravna, a ja nisam imala adekvatne cipele i neprekidno sam se spoticala. Kada me je Ernesto uzeo za ruku, izgledalo mi je da je to najprirodnija stvar na svetu. Dugo smo šetali u tišini. U vazduhu se osećao miris jeseni: zemlja je bila vlažna, lišće je već počelo da žuti, a svetlost koja se kroz njega promaljala gasila se u različitim tonovima. U jednom trenutku, ugledali smo nasred proplanka ogromno kestenovo drvo. Podsetilo me je na moj hrast i pošla sam mu u susret. Najpre sam ga obgrlila jednom rukom, a onda sam naslonila i obraz. Tada je i Ernesto naslonio svoju glavu pored moje. Otkako smo se upoznali, nikada nam se pogledi nisu tako približili.

Sledećeg dana nisam htela da ga vidim. Prijateljstvo se pretvaralo u nešto drugo i imala sam potrebu da razmislim. Nisam više bila devojčica nego udata žena, sa svim odgovornostima koje to nosi. I on je bio oženjen, a uz to je imao i dete. Bila sam već predvidela kako će izgledati moj život. Uznemiravalo me je saznanje da bi nešto sa čim nisam računala moglo da ga promeni. Nisam znala kako da se ponašam. Novo u početku uliva strah i da bi se krenulo napred, treba prvo savladati tu zbunjenost. U jednom momentu sam pomislila: „To je ludost, najveća u mom životu, moram sve što se dogodilo polako da izbrišem iz sećanja.“ Već sledećeg trenutka činilo mi se da bi bila najveća ludost sve to napustiti jer sam se prvi put od detinjstva osetila ponovo živom: sve je treperilo u meni i oko mene, i bilo je nemoguće da se odrekнем tog novog osećanja. Imala sam, naravno, i jednu sumnju, onu koju imaju ili su bar imale sve žene: da se on sa mnom poigrava, da hoće samo da se zabavi i da je to sve. Sve to mi je prolazilo kroz glavu dok sam sedela sama u onoj tužnoj sobi u pansionu.

Nisam mogla da zaspim do četiri ujutru, jer sam bila suviše uzbuđena, ali ujutru nisam uopšte osećala umor. Dok sam se oblačila, počela sam da pevam; u tih nekoliko sati rođena je u meni jedna strasna želja za životom. Desetog dana boravka poslala sam razglednicu Avgustu. „Vazduh odličan, hrana osrednja. Nadajmo se“, napisala sam i poslala mu jedan nežan pozdrav. Prethodnu noć sam provela sa Ernestom.

Te noći sam iznenada postala svesna da između naših duša i naših tela ima puno malih prozora: ako su oni otvoreni emocije prolaze, ako su

prитvoreni one se jedva provlače, a samo ih ljubav sve odjednom širom otvara kao pod naletom vetra.

Poslednje nedelje mog boravka u Poreti bili smo stalno zajedno. Išli smo u duge šetnje i pričali dok nam se grlo ne bi osušilo. Kako su se razlikovali razgovori sa Ernestom od onih sa Avgustom! Sve je u njemu bilo strast, oduševljenje. Znao je da o najvećim temama govori s najvećom jednostavnošću. Pričali smo često o Bogu, o mogućnosti da izvan opipljive realnosti postoji i jedna druga. On je bio u pokretu otpora i često je gledao smrti u oči. U tim trenucima počeo je da razmišlja o višoj sili: ne iz straha, nego da bi našao nove prostore za svoju savest. „Ne mogu da sledim pravila“, rekao mi je, „i nikada neću ići na sveta mesta niti verovati u dogme, u priče koje su smislili ljudi poput mene.“ Uzimali smo jedno drugom reč iz usta: mislili smo o istim stvarima i govorili o njima na isti način; izgledalo je da se poznajemo godinama, a ne samo dve nedelje.

Ostalo nam je bilo još malo vremena. Polednjih noći nismo spavali više od jednog sata, koliko nam je bilo potrebno da povratimo snagu. Ernesto je bio zaokupljen temom predestinacije. „U životu svakog čoveka“, govorio je, „postoji samo jedna žena s kojom može da ostvari savršenu vezu, kao što u životu svake žene postoji samo jedan muškarac s kojim se oseća ispunjeno.“ Da se takve dve osobe pronađu, privilegija je malobrojnih. Svi ostali su prinuđeni da žive u nekom osećanju nezadovoljstva i neprekidne čežnje. „Koliko je ovakvih susreta“, govorio mi je u tami sobe, „jedan u deset hiljada, jedan u milion ili u deset miliona?“ Da, jedan u deset miliona. Sve ostalo su prilagođavanja, prolazne telesne privlačnosti, afiniteti tela ili karaktera, socijalne nagodbe. Posle tog zaključka, nisam prestajala da ponavljam: „Imali smo sreću, zar ne? Ko zna šta se iza toga krije, ko to zna?“

Na dan mog polaska, dok smo čekali voz u malenoj stanici, zagrlio me je i šapnuo mi: „U kom životu smo se već sreli?“ „U mnogim“, odgovorila sam mu i rasplakala se. U mojoj tašni bila je sakrivena adresa u Ferari.

Suvišno je da ti opisujem svoja osećanja tokom tih dugih sati putovanja. Bila su previše jaka, previše protivurečna. Znala sam da moram da izvedem jednu metamorfozu: odlazila sam više puta do toaleta i kontrolisala izraz svog lica. Osmeh i sjaj u očima su morali da nestanu. Trebalo je da na mom

licu ostane samo boja mojih obraza kao potvrda toga da mi je vazduh prijao. I moj otac i Avgusto bili su oduševljeni promenom. „Znao sam da vode čine čuda“, ponavljao je moj otac neprekidno, dok me je Avgusto obasipao sitnim pažnjama, što nije ličilo na njega.

Kada budeš prvi put doživela ljubav, shvatićeš kako protivurečni i komični mogu da budu njeni efekti. Dok se ne zaljubiš, dok je tvoje srce slobodno i tvoj pogled ne pripada nikome, nijedan od muškaraca koji bi mogli da te zainteresuju ne obraća pažnju na tebe. U trenutku kada te potpuno zaokupi jedna osoba i kada te više ne zanima niko drugi, odjednom te svi primećuju, svi imaju neku lepu reč za tebe, svi ti se udvaraju. To je onaj efekat prozora o kojem sam ti govorila: kada su prozori otvoreni, telo obasjava dušu i obrnuto; sistemom ogledala oni osvetljavaju jedno drugo. Za kratko vreme oko tebe se stvara nešto poput zlatnog i toplog prstena koji privlači i druge muškarce, kao što medvede privlači med. Avgusto nije bio izuzetak, a ni meni, iako će ti izgledati čudno, nije bilo teško da budem nežna prema njemu. Da Avgusto nije živeo van sveta, da je bio malo lukaviji, ne bi mu trebalo mnogo da shvati šta se dogodilo. Prvi put otkako smo u braku, zatekla sam sebe kako blagosiljam one užasne insekte.

Da li sam mislila na Ernesta? Svakako, verujem da sam samo to i radila. Misliti možda nije prava reč. Ja nisam mislila, ja sam živela za njega, on je živeo u meni; u svakom postupku, u svakoj misli bili smo jedno. Na rastanku smo se dogovorili da ću ja prva pisati; da bi mogao i on meni da piše, morala sam prvo da pronađem neku prijateljicu u koju imam poverenja i čiju adresu sam mogla da mu dam. Prvo pismo sam mu poslala uoči Dana mrtvih. Period koji je usledio bio je i najteži u našem odnosu. U dugoj odvojenosti, ni najveće ljubavi nisu lišene sumnji. Budila sam se pre nego što svane i ostajala u tišini, nepomična, u krevetu pored Avgusta. Bio je to jedini trenutak kada nisam morala da krijem svoja osećanja. Stalno sam se u mislima vraćala na te tri nedelje. A šta ako je Ernesto, pitala sam se, bio samo običan zavodnik, neko ko je razbijao banjsku dosadu zabavljajući se usamljenim gospođama? Kako su dani prolazili, a pismo nije stizalo, moja sumnja se pretvarala u izvesnost. Pa dobro, govorila sam sebi, čak i ako je bilo tako, ako sam ja bila najnaivnija među ženicama – to nije bilo ni negativno ni nekorisno iskustvo. Da se nisam prepustila tada,

ostarela bih i umrla, a ne bih nikada saznala šta može da oseća jedna žena. Morala sam na neki način da ublažim udarac.

I moj otac i Avgusto su prometili da se moje raspoloženje promenilo. Planula bih za svaku sitnicu, a čim bi jedan od njih dvojice ušao u sobu, ja bih odlazila u drugu. Imala sam potrebu da budem sama. U mislima sam preživljavala one dve nedelje koje smo proveli zajedno, ispitivala sam ih pomno minut po minut, ne bih li našla neki znak, dokaz koji bi me konačno odveo na jednu ili drugu stranu. Koliko je trajala ova muka? Mesec i po dana, skoro dva. Nedelju dana pre Božića, u kuću prijateljice koja nam je bila posrednik, stiglo je pismo – pet stranica ispisanih krupnim rukopisom.

Odjednom sam ponovo bila dobro raspoložena. Između pisanja i očekivanja odgovora proletela je zima, a zatim i proleće. Postojana misao o Ernestu izmenila je moj doživljaj vremena. Sva moja energija bila je usredsređena na neodređenu budućnost, na trenutak kada ću ga ponovo videti.

Njegovo pismo bilo je takvo da mi je odmah povratilo sigurnost u osećanja koja su nas vezivala. Naša ljubav je bila velika, najveća, i kao i sve zaista velike ljubavi bila je izvan uobičajenog ljudskog iskustva. Možda će te začuditi, ali mi nismo mnogo patili zbog duge razdvojenosti, mada reći da uopšte nismo patili – ne bi bilo sasvim tačno. Patili smo oboje zbog te prisilne odvojenosti, ali je ta patnja bila pomešana s drugim osećanjima: pred iščekivanjem, bol se povlačio u drugi plan. Bili smo odrasli ljudi, ja sam bila udata, on oženjen, i znali smo da se ništa ne može promeniti. Da se sve to dešavalo u današnje vreme, verovatno bih već posle mesec dana tražila razvod od Avgusta, kao i Ernesto od svoje žene, a već pre Božića bismo počeli da živimo zajedno. Da li bi tako bilo bolje? Ne znam. U suštini, ne uspevam da se oslobodim misli da lakoća odnosa banalizuje ljubav i da snagu zanosa pretvara u prolaznu zaslepljenost. Znaš šta se dešava kad praviš tortu pa loše zamesiš testo? Umesto da ono ravnomerno naraste, podigne se samo jedna strana – testo, u stvari, pukne i razliva se iz kalupa kao lava. Kao i strasti kada se dvoje spoje.

Imati ljubavnika i vidati se s njim, u to vreme nije bilo nimalo jednostavno. Ernestu je, naravno, bilo mnogo lakše. Kao lekar, mogao je uvek da izmisli da ima neki kongres ili hitan slučaj, ali za mene koja osim

kućnih nisam imala drugih obaveza, to je bilo gotovo neizvodljivo. Morala sam da pronađem nešto što bi mi omogućilo da odsustvujem od kuće nekoliko sati ili čak nekoliko dana, a da ne izazovem ničiju sumnju. Tako sam se pre Uskrsa upisala u Društvo latinista amatera. Oni su se sastajali jednom nedeljno, a išli su i na izlete. Znajući za moju strast prema klasičnim jezicima, Avgusto nije ništa posumnjao ni prigovorio, naprotiv: bio je zadovoljan što se ponovo interesujem za ono što sam nekada volela.

Leto je te godine stiglo u trenu. Ernesto je krajem juna otišao u banju, kao svake godine, a ja na more. Tog meseca uspela sam da ubedim Avgusta da nisam prestala da želim dete. Trideset prvog avgusta, rano ujutru, sa istim koferom i u istoj haljini kao i godinu dana ranije, ispratio me je na voz za Poretu. U vozu sam bila toliko uzbuđena da nisam mogla da se svrtim ni trenutak: s prozora sam gledala isti pejzaž koji sam gledala pre godinu dana, ali mi je sve izgledalo drugačije.

U banji sam ostala tri nedelje i te tri nedelje proživela sam intezivnije i dublje nego čitav svoj život. Šetajući parkom, jednog dana dok je Ernesto bio na poslu, pomislila sam da bi u tom trenutku najlepše bilo umreti. Najveća sreća, kao i najveća nesreća, nosi u sebi tu kontradiktornu želju. Imala sam osećaj da već dugo hodam, da godinama gazim neutabanim stazama i dubravama. Da bih nastavila put, iskopala sam podzemni rov, i krenula napred, gledajući ispred sebe. Ono što je bilo oko mene nisam mogla da vidim. Nisam znala kuda idem: ispred mene je mogla biti provalija ili klanac, veliki grad ili pustinja, a onda se odjednom dubrava otvorila i ja sam se, a da toga nisam bila ni svesna, našla na vrhu jednog brda. Sunce tek što je bilo izašlo i ispred mene su se, u različitim nijansama, spuštala prema horizontu ostala brda. Sve je bilo azurnoplavo; laki povetarac dopirao je do vrha brda, do moje glave i misli u njoj. S vremena na vreme, odozdo je dopirao neki zvuk – lavež pasa ili crkvena zvona. Sve je odjednom, u isto vreme, imalo i lakoću i snagu. U meni i oko mene sve je postalo jasno: ništa više nije stajalo nada mnom i nije bilo senki. Ja nisam više želela da idem dole u šumu, želela sam da se bacim u ono plavetnilo i da ostanem tamo zauvek, da umrem u najuzvišenijem trenutku. Sačuvala sam tu misao do večeri, do momenta kad budem videla Ernesta. Za vreme večere, međutim, nisam imala hrabrosti da mu to kažem,

bojala sam se da ne počne da se smeje. Tek kasnije, kada je došao u moju sobu i zagrlio me, primakla sam usne njegovom uhu. Htela sam da mu kažem: „Želim da umrem“, a umesto toga, znaš li šta sam mu rekla? „Želim dete.“

Kada sam napustila Poretu, znala sam da sam trudna. Verujem da je i Ernesto znao. Poslednjih dana bio je vrlo uznemiren i zbunjen, i često je ćutao. Ja uopšte nisam bila zbunjena. Moje telo je počelo da se menja već sledećeg jutra: grudi su mi odjednom postale veće i napete, a koža sjajnija. Stvarno je neverovatno koliko je malo vremena potrebno da se naše telo prilagodi novom stanju. Zato mogu da ti kažem da sam znala šta se dogodilo, iako nisam išla na analize, iako mi je stomak bio ravan. Osećala sam kako me obasjava jedna velika svetlost: moje telo se menjalo, počinjalo je da se širi, postajalo je moćno. Do tada nisam osetila ništa slično.

Teške misli su me zaokupile tek kada sam ostala sama u vozu. Dok sam bila uz Ernesta, nisam uopšte sumnjala da ću zadržati dete: Avgusto, moj život u Trstu, ogovaranje sveta, sve je to bilo veoma daleko, ali u vozu taj svet se približavao. Brzina kojom će trudnoća napredovati nalagala mi je da donesem odluku što pre i da je se držim zauvek. Odmah sam shvatila, paradoksalno, da bi bilo teže prekinuti nego zadržati trudnoću. Avgustu ne bi promakao abortus. Kako bih mu ga objasnila kada sam godinama insistirala na tome da želim dete? A zatim, ja nisam želela da prekinem trudnoću i to biće koje je u meni raslo nije bilo greška koju je trebalo što pre ukloniti. Ono je bilo ispunjenje jedne želje, možda najveće i najsnažnije u mom životu.

Kada se voli muškarac, kada se voli celim telom i dušom – želeći dete je najprirodnija stvar. Nije reč o promišljenoj želji, zasnovanoj na racionalnim kriterijumima. Pre nego što sam upoznala Ernesta, htela sam da imam dete i znala sam tačno zašto ga želim i koji su razlozi za, a koji protiv takve odluke. Bio je to racionalan izbor: želela sam dete jer sam već bila u izvesnim godinama, jer sam bila sama, jer sam bila žena, a ako žene već ništa ne rade, mogu bar da rađaju decu. Imala bih potpuno iste kriterijume i da sam kupovala kola.

Ali kada sam one noći rekla Ernestu: „Hoću dete“, bilo je to nešto

sasvim drugo: zdrav razum je bio protiv, ali je moja odluka bila jača od zdravog razuma. U suštini, nije to ni bila odluka, bila je to jedna pomama, glad za večnim posedovanjem. Želela sam Ernesta u sebi i pored sebe zauvek. Čitajući ovo, verovatno ćeš se zgranuti od užasa i pitaćeš se kako nisi ranije primetila te moje osobine, dostojne prezira. Kada sam stigla na stanicu u Trstu, uradila sam jedino šta sam mogla: sišla sam s voza kao nežna i zaljubljena supruga. Avgusto je bio vidno iznenađen promenom u mom izgledu, ali umesto da se zapita šta je sa mnom, odlučio je da to sa mnom podeli.

Posle mesec dana već sam mogla da mu kažem da je dete njegovo. Tog dana kada sam mu saopštila rezultate analiza, napustio je posao i proveo ceo dan sa mnom, planirajući kako ćemo preurediti kuću do bebinog dolaska. Kada sam novost saopštila ocu (morala sam da mu je viknem na uho), uzeo je moje ruke među svoje osušene šake i ostao je tako nepomičan dok su mu oči postajale vlažne i crvene. Već duže vreme ga je gubitak sluha isključio iz mnogih oblasti života: rasuđivao je samo na mahove, između rečenica su ostajale iznenadne praznine ili delići sećanja bez smisla. Ne znam zašto, ali te njegove suze me nisu dirnule; naprotiv, bile su mi neprijatne. U njima je bilo samo taštine. Unuku, ipak, nije dočekao da vidi. Umro je u snu, dok sam bila u šestom mesecu trudnoće. Videći ga onako položenog u kovčegu, bila sam iznenađena koliko je bio oronuo i suv. Lice mu je bilo isto kao i uvek, bezizražajno i daleko.

Kada sam dobila rezultate, obavestila sam, naravno, i Ernesta. Njegov odgovor stigao je za manje od deset dana. Bila sam veoma uzbuđena zbog tog pisma jer sam se bojala da u njemu ne bude nešto neprijatno. Skupila sam hrabrost da ga otvorim tek predveče i da bih ga pročitala na miru, zatvorila sam se u toalet jednog kafea. Njegove reči bile su razumne i umirujuće. „Ne znam da li je to najpametnije“, rekao je, „ali ako si tako odlučila, poštovaću tvoju odluku.“

Od tog dana, pošto su sve prepreke bile uklonjene, počelo je spokojno iščekivanje. Da li sam se osećala kao monstrum? Da li sam to bila? Ne znam. Za vreme trudnoće, a ni u godinama koje su usledile, nisam imala nikakvih sumnji ni griže savesti. Kako sam mogla da se pretvaram da volim jednog čoveka, a da istovremeno nosim dete drugog, koga sam zaista

volela? U životu stvari nisu nikada tako jednostavne, nikada nisu crne ili bele: svaka boja sadrži u sebi toliko različitih nijansi. Nije mi uopšte bilo teško da budem ljubazna i nežna prema Avgustu jer sam ga zaista volela, ali ne onako kako sam volela Ernesta. Volela sam ga, ne kao što žena voli muškarca, već kao što sestra voli starijeg, pomalo dosadnog brata. Da je on bio loš, sve bi bilo drugačije i ja se nikada ne bih usudila da pored njega rodim dete. Bio je plemenit i dobar, samo užasno metodičan i predvidljiv. Bio je srećan što će imati dete, a ja sam bila srećna što ću mu ga podariti. Zašto bih mu otkrivala tajnu? Ako bih to učinila, unesrećila bih troje ljudi zauvek. Tako sam bar onda mislila. Danas, kada postoji sloboda u ponašanju i u izboru, to što sam uradila može izgledati strašno, ali onda kada mi se to događalo, nisam bila izuzetak. Ne kažem da je to bila sudbina svakog bračnog para, ali je bilo često da udata žena rodi dete drugog čoveka. I šta se tada dešavalo? Ono što se desilo i meni – apsolutno ništa. Dete se rodilo, raslo i odrastalo uz ostalu braću i sestre, i ništa se nije sumnjalo. Porodica je tada počivala na veoma solidnim osnovama i bilo je potrebno nešto mnogo ozbiljnije da bi je uzdrimalo od jednog deteta koje se razlikovalo od ostalih. Tako je bilo i s tvojom majkom. Rodila se i odmah postala moja i Avgustova kćer. Za mene je bilo najvažnije da je Ilarija bila dete ljubavi, a ne slučajnosti, dogovora ili dosade. Mislila sam da će to izbrisati sve druge probleme. Kako sam se varala!

Prvih godina se sve ipak odvijalo normalno, bez potresa. Živela sam za nju i bila sam – ili sam verovala da jesam – veoma nežna i pažljiva majka. Od prvog leta provodila sam s njom najtoplije mesece na jadranskoj obali. Iznajmili smo jednu kuću i svake dve ili tri nedelje Avgusto je dolazio da provede subotu i nedelju s nama.

Na toj plaži, Ernesto je prvi put video svoju kćer. Pretvarao se da nas ne poznaje, samo bi dok smo šetale „slučajno“ tuda prošao. Njegov suncobran bio je na nekoliko koraka od našeg i odatle nas je – kada nije bilo Avgusta – satima posmatrao, krijući se iza knjige ili novina. Uveče bi mi pisao duga pisma o svemu što mu je prolazilo kroz glavu, o svojim osećanjima prema nama, o onome što je video. Njegova žena je u međuvremenu rodila i drugo dete, i Ernesto je napustio sezonski posao u banji i otvorio privatnu ordinaciju u svom gradu, u Ferari. Prve tri godine, izuzev tih lažnoslučajnih

susreta, uopšte se nismo vidali. Bila sam okupirana detetom i svako jutro sam se budila radosna što ono postoji; čak i da sam želela, nisam mogla ničemu više da se posvetim.

Pre nego što smo se rastali, za vreme poslednjeg boravka u banji, Ernesto i ja smo sklopili jedan mali pakt. „Svake večeri“, rekao je Ernesto, „u jedanaest uveče, gde god da budem i u ma kakvoj situaciji se nalazio, izaći ću napolje i potražiti na nebu Sirijus. Ti ćeš učiniti to isto i naše misli će se gore pronaći, i biće zajedno i onda kada budemo veoma daleko jedno od drugog, kada se dugo ne budemo videli i kada ništa ne budemo znali jedno o drugom.“ Zatim smo izašli na balkon odakle mi je, upirući prst ka zvezdama, između Oriona i Betelgeza, pokazao Sirijus.

12. decembar

Noćas me je iznenada probudio jedan zvuk i trebalo mi je malo da shvatim da zvoni telefon. Dok sam ja ustala, on je već pozvonio nekoliko puta i prestao je čim sam do njega stigla. Ipak sam podigla slušalicu i sanjivim glasom dva ili tri puta rekla „halo“. Umesto da se vratim u krevet, spustila sam se u fotelju pored telefona. Da li si to bila ti? Ko bi drugi mogao da bude? To zvono u tišini me je uzdrimalo. Setila sam se priče koju mi je nekoliko godina pre toga ispričala jedna prijateljica. Njen muž je već dugo ležao u bolnici. Zbog strogog režima poseta, ona nije bila uz njega kad je umro. Skrhana bolom što ga je izgubila na takav način, prve noći nije uspjela da zaspi. Ostala je budna u mraku, kada je iznenada zazvonio telefon. Bila je zapanjena i pitala se da li je moguće da je neko zove u to doba da joj izjavi saučešće? Dok se približavala telefonu, dogodilo se nešto veoma čudno: iz aparata se širio treperavi svetlosni prsten. Čim je podigla slušalicu, iznenađenje se pretvorilo u užas. Neki udaljeni glas s druge strane žice govorio je s naporom: „Marta“, čulo se između fijuka vetra i šumova iz pozadine, „želeo sam da te pozdravim pre nego što odem...“ Bio je to glas njenog muža. Posle te rečenice, još na tren se čuo fijuk vetra, a odmah zatim veza je prekinuta i sve je utonulo u tišinu.

Bilo mi je žao moje prijateljice koja je bila duboko potresena: ideja da mrtvi biraju moderna sredstva komunikacije izgledala mi je najblaže rečeno čudna. Ta priča je ipak ostavila traga u meni. Negde duboko, duboko u sebi, u onom najnaivnijem delu moje ličnosti koji je hteo da veruje u čuda, i ja sam se nadala da će mi pre ili kasnije neko usred noći telefonirati sa onog sveta. Sahrnila sam svoju kćer, svog muža i čoveka koga sam volela najviše na svetu. Mrtvi su, a ja se i dalje ponašam kao da sam preživela brodolom: struja me je izbacila na neko ostrvo i ja ništa ne znam o svojim saputnicima. Izgubila sam ih iz vida u trenu kad se brod prevrnuo; oni su se možda udavili – to je izvesnije – a možda i nisu. I mada su prošli meseci i godine, ja i dalje pretražujem susedna ostrva i očekujem neki zvučni ili dimni signal, bilo šta što će potvrditi moju sumnju da još uvek živimo pod istim nebom.

Te noći kad je umro Ernesto, probudio me je čudan zvuk. Avgusto je upalio svetlo i viknuo: „Ko je?“ U sobi nije bilo nikoga i sve je bilo na svom mestu. Tek ujutru kada sam otvorila ormar, videla sam da su se srušile sve police: čarape, šalovi, veš – sve je bilo jedno preko drugog.

Sada mogu da kažem „te noći kad je umro Ernesto“. Onda to nisam znala. Bila sam upravo primila njegovo pismo i nisam mogla ni da naslutim šta se dogodilo. Pomislila sam jedino da su od vlage propali potporni stubovi na tremu i da su zbog velike težine popustili. Ilarija je imala četiri godine i počela je da ide u zabavište. Moj život s njom i Avgustom proticao je u mirnoj svakodnevicu. Tog popodneva, posle sastanka latinista, otišla sam u obližnji kafić da napišem Ernestu pismo. Za dva meseca trebalo je da se održi jedan skup u Mantovi, i to je bila prilika koju smo tako dugo čekali. Pre nego što sam se vratila kući, poslala sam pismo i posle nedelju dana počela da iščekujem odgovor. Pismo nije stiglo ni sledeće ni narednih nedelja. Nije se nikada dogodilo da toliko čekam. U početku sam mislila da je u pitanju poštanska greška, zatim da se razboleo i da nije mogao da ode do ordinacije i uzme poštu. Mesec dana kasnije, poslala sam mu kratku poruku, ali i ona je ostala bez odgovora. Kako su dani odmicali, počela sam da se osećam kao kuća u čije temelje prodire voda. U početku je vode bilo malo i jedva je dopirala do temelja kuće, ali vremenom se voda širila, postajala sve silnija i pod njenom snagom kamen se pretvarao u pesak. I mada je kuća i dalje stajala i sve naizgled bilo normalno, ja sam znala da nije bilo tako. Bio je dovoljan i najslabiji udarac da se ona sruši, kao kula od karata.

Kada sam krenula na sastanak u Mantovu, ličila sam na sopstvenu senku. Pošto sam u Mantovi bila viđena, uputila sam se u Feraru i pokušavala da shvatim šta se dogodilo. U ordinaciji se niko nije javljao, a sa ulice sam videla samo zatvorene prozorske kapke. Sledećeg dana sam otišla u biblioteku i tražila da pregledam novine iz prethodnih meseci. U jednom kratkom članku, našla sam sve. Vraćajući se kući iz posete jednom bolesniku, izgubio je kontrolu nad volanom i udario u veliki platan. Ostao je na mestu mrtav. Dan i sat poklapali su se s vremenom kada su se srušile police u mom ormaru.

Jednom sam u nekoj od revija koje mi donosi gospođa Racman, u

rubrici posvećenoj zvezdama pročitala da na nasilne smrti odlučujuće utiče Mars u osmoj kući. Prema onome što je tamo rečeno, ko se rodi s tom konstelacijom zvezda, nije mu suđeno da umre mirno, u svom krevetu. Ko zna da li je na Ilarijinom i Ernestovom nebu sijao taj zlokobni spoj. U razmaku od dvadeset godina, nestali su otac i kćer na isti način, udarivši kolima u drvo.

Posle Ernestove smrti bila sam potpuno slomljena. U trenutku sam shvatila da ona svetlost kojom sam blistala poslednjih godina nije dolazila od mene, već da je to bio samo odblesak. Ono osećanje sreće i ljubavi prema životu meni u stvari nije ni pripadalo: ja sam, zapravo, bila samo ogledalo. Ernesto je bio svetlost, a ja sam bila samo odblesak. Kada je on nestao, ja sam ponovo bila bez sjaja. Pogled na Ilariju u meni više nije izazivao radost, već netrpeljivost. Bila sam toliko očajna da sam čak počela da sumnjam da je ona uopšte Ernestova kći. Ova promena nije prošla neprimećeno. Senzibilna devojčica, kakva je bila, osetila je moje odbijanje i postala hirovita i drska. Već je bila ona mlada i vitalna biljka, a ja staro drvo koje će se osušiti. Naslutila je da osećam krivicu i koristila je to za ostvarivanje nekih svojih ciljeva. Kuća je postala mali pakao zbog prepiranja i vike.

Da bi me rasteretio, Avgusto je doveo jednu ženu da se brine o Ilariji. Pokušao je i da je zainteresuje za insekte, ali je odustao posle trećeg-četvrtog pokušaja, pošto je ona svaki put urlala da su odvratni. Najednom su njegove godine postale vidljive. Više je ličio na njenog dedu nego na oca. Prema njoj je bio nežan, ali joj nije bio blizak. Kada bih pogledala u ogledalo, činilo mi se da sam i ja ostarila, a moje lice je dobilo oštrinu koju ranije nije imalo. Zapustila sam se jer je to bio način da pokažem prezir prema samoj sebi. Oslobođena svih obaveza, imala sam mnogo slobodnog vremena. Nemir me je primoravao da budem u pokretu. Obično sam uzimala kola i krstarila Karsom, a vozila sam kao u transu.

Počela sam ponovo da čitam neke religiozne tekstove, kao nekada dok sam živela u L'Akvili, i mahnito sam tražila odgovore na tim stranicama. Hodajući, ponavljala sam u sebi jednu misao svetog Avgustina, koju je izgovorio povodom smrti svoje majke: „Ne budimo tužni zato što smo je izgubili, budimo zahvalni što smo je imali.“

Jedna prijateljica me je nekoliko puta odvela kod svog ispovednika i posle tih susreta bila sam još neutešnija. Njegove reči su bile sladunjave, a veličao je snagu vere kao da je ona bila roba koja se prodaje u obližnjoj radnji. Nisam uspela da pronađem razlog za Ernestov nestanak, a otkriće da ne mogu da u sebi pronađem svetlost, samo me je udaljavala od odgovora. Vidiš, kada sam ga upoznala i kada je rođena naša ljubav, odjednom sam bila ubeđena da su svi moji problemi rešeni. Bila sam srećna što postojim, srećna zbog svega što je postojalo zajedno sa mnom; osećala sam da sam dostigla najvišu i najpostojaniju tačku svog puta. Bila sam sigurna da odatle, ništa i niko ne može da me pomeri. Osećala sam pomalo gordu sigurnost nekoga ko je sve razumeo. Godinama sam bila uverena da sam kroz život išla samostalno a, u stvari, nisam napravila nijedan samostalni korak. Iako toga nisam nikada bila svesna, poda mnom je bio jedan konj i on je taj koji je išao napred, a ne ja. U trenutku kada je konj nestao, postala sam svesna svojih nogu i toga koliko su bile slabe. Htela sam da koračam, a noge su mi klecale: moji koraci su bili nalik koracima malog deteta ili starca. Na trenutak sam pomislila da moram da pronađem neki oslonac: jedan je mogla da bude religija, drugi posao. Ta misao je bila kratkog daha. Vrlo brzo sam shvatila da bih po ko zna koji put pogrešila. U četrdesetoj, više nema prostora za greške. Ako u jednom trenutku ustanovimo da smo goli, moramo se pogledati u ogledao takvi kakvi smo. Morala sam da počnem sve iz početka. Da, ali odakle? Od sebe. To je bilo lako reći. Gde sam ja bila? Ko sam bila? Kada sam poslednji put bila ono što jesam?

Već sam ti rekla da sam popodneva provodila šetajući po brdima. Ponekad, kad bi naslutila da mi usamljenost neće prijati, silazila sam u grad i pomešana s gomilom svetine šetala najprometnijim ulicama, tražeći neko olakšanje. Ponašala sam se kao da odlazim na posao: izlazila sam kad i Avgusto i vraćala se kad i on. Lekar koji me je lečio, objasnio mu je da je u nekim slučajevima depresije povećana potreba za kretanjem normalna pojava. Budući da nisam imala suicidalnih misli, mogao je mirno da me pusti da jurim okolo, misleći da ću se tako možda na kraju i smiriti. Avgusto je prihvatio njegovo objašnjenje. Ne znam da li mu je zaista verovao ili je samo bio suviše lenj i želeo da sačuva svoj mir, ali ja sam mu u svakom slučaju zahvalna što je ostao po strani i što me nije ometao u mom nemiru.

U jednoj stvari doktor je bio u pravu: nisam imala suicidalnih misli. Čudno, ali posle Ernestove smrti nijednog trenutka nisam pomišljala na samoubistvo, i nemoj misliti da je to bilo zbog Ilarije. Već sam ti rekla da mi u tom trenutku ona uopšte nije bila važna. Više je to bilo naslućivanje da taj iznenadni gubitak nije bio, odnosno nije smeo i nije mogao biti sam sebi cilj. Bio je u tome neki skriveni smisao i taj smisao sam videla kao jedan ogroman stepenik pred sobom. Da li je bio tu da bih ga savladala? Verovatno da jeste, ali nisam uspevala da zamislim šta se iza njega krije i šta ću ugledati kada se popnem.

Jednoga dana sam se odvezla do mesta gde nikada ranije nisam bila. Na obroncima brežuljaka pokrivenih šumom nalazila se jedna crkvice i malo groblje. Na vrhu jednog od njih videla se kula utvrđenog zamka. Nedaleko od crkve postojale su dve ili tri seoske kuće: kokoške su slobodno čeprkale okolo, a jedan crni pas je lajao. Na tabli je pisalo Samatorca. Samatorca mi je zvučalo kao usamljenost, pravo mesto gde sam mogla da priberem svoje misli. Odatle je vodila jedna kamenita staza i ja sam pošla njome, ne pitajući kuda vodi. Sunce je već zalazilo, ali što sam dalje išla, sve sam manje želela da se zaustavim: s vremena na vreme samo bi me neka kreja prenula iz misli. Nešto me je vuklo napred, a šta je to bilo shvatila sam tek kada sam izbila na jedan proplanak i na njemu ugledala ogroman, miran i veličanstven hrast, čije su grane poput raširenih ruku bile spremne da me zagrlje.

Znam da zvuči smešno, ali čim sam ga ugledala, srce je počelo drugačije da mi kuca, pre se može reći da je poigravalo od radosti kao zadovoljna životinjica. Na isti način je udaralo kada bih ugledala Ernesta. Sela sam ispod drveta i zagrlila ga, prislonivši leđa i potiljak uz njegovo stablo.

Spoznaj samog sebe, zapisala sam na koricama svoje sveske za grčki jezik. U podnožju hrasta, iznenada mi se u sećanje vratila ova već zaboravljena izreka. Spoznaj samog sebe. Vazduh, dah.

16. decembar

Noćas je pao sneg. Kada sam se probudila, vrt je već bio sav u belom. Bak je jurcao kao lud, skakao, lajao, dohvatao granu zubima i bacao je. Nešto kasnije, došla je gospođa Racman. Popile smo zajedno kafu i pozvala me je da božićno veče provedem s njima. „Šta radite po ceo dan?“, upitala me je pre nego što je otišla. „Ništa“, odgovorila sam joj. „Malo gledam televiziju, malo razmišljam.“

Za tebe nikad ne pita, diskretno izbegava tu temu, ali po boji njenog glasa shvatila sam da te smatra nezahvalnom. „Mladi“, ubaci često usred nekog razgovora, „nemaju srca ni poštovanja kao nekada.“ Da bih skratila priču, ja obično odobravam, ali duboko u sebi sam uverena da je srce uvek isto: danas ima samo manje licemerja, to je sve. Mladi nisu prirodno egoisti kao što ni stari nisu prirodno mudri. Razumevanje i površnost ne zavise od godina, već od životnog puta koji prelazi svako od nas. Nedavno sam negde pročitala, ne sećam se tačno gde, jednu izreku Indijanaca: „Pre nego što izrekneš sud o nekome, hodaj u njegovim mokasinama tri mesečeve mene.“ Toliko mi se ta izreka dopala da sam je zapisala u notes koji držim pored telefona, da je ne bih zaboravila. Posmatrani sa strane, mnogi životi deluju kao greška, kao nešto iracionalno, suludo. Tako posmatrajući, lako je pogrešno proceniti ljude i njihove odnose. Samo ako se u njih udubimo, noseći njihove mokasine tri mesečeve mene – razumećemo njihove motive, njihova osećanja, ono što čoveka tera da reaguje na jedan, a ne na neki drugi način. Razumevanje se rađa iz samilosti a ne iz nadmene spoznaje.

Ko zna da li ćeš obuti moje papuče kad pročitaš ovu priču? Nadam se da hoćeš i da ćeš dugo vući noge iz jedne u drugu sobu, da ćeš više puta proći baštom, od oraha do trešnje, od trešnje do ruže, od ruže do onih antipatičnih crnih borova u dnu travnjaka. Nadam se da hoćeš, ne zato da bih isprosila tvoje sažaljenje, niti da bih od tebe posthumno dobila oprostaj, nego zato što je to važno za tebe i za tvoju budućnost. Moramo razumeti odakle smo došli i šta je bilo pre nas – to je prvi korak koji treba da načinimo da bismo nastavili put bez laži.

Trebalo je da ovo pismo, umesto tebi, napišem tvojoj majci. Ali da ga

nisam uopšte napisala, moj život bi zaista bio promašaj. Grešiti je prirodno, ali otići a ne biti svestan svojih grešaka, poništava smisao jednog života. Stvari koje nam se događaju nisu nikada same sebi cilj, i one imaju svoju cenu: svaki susret, svaki, pa i najbeznačajniji događaj, ima neko značenje. Sebe ćemo razumeti i spoznati onoliko koliko smo spremni da sve te događaje prihvatimo, onoliko koliko smo sposobni da u svakom trenutku promenimo pravac i da za sobom ostavimo staru kožu kao gušteri na prelazu dva godišnja doba.

Da se onog dana pre četrdeset godina nisam setila one izreke iz moje sveske za grčki, da nisam stavila tačku pre nego što sam krenula dalje, nastavila bih da ponavljam iste greške koje sam pravila do tog trenutka. Da bih se oslobodila sećanja na Ernesta, mogla sam da pronađem novog ljubavnika i zatim još jednog, pa još jednog: u potrazi za Ernestovom kopijom, u pokušaju da ponovo doživim ono što sam s njim doživela, promenila bih na desetine njih. Niko ne bi bio ravan originalu, a ja bih sve nezadovoljnija nastavila da ih menjam, i možda bih se već stara i smešna okružila mladićima. Ili bih omrznula Avgusta; na kraju krajeva, i njegovo prisustvo me je sprečilo da donesem drastičnije odluke. Shvataš? Pronaći način da se od sebe pobegne umesto da se u sebe pogleda, najlakša je stvar na svetu. Uvek postoji neka krivica izvan nas i potrebno je imati mnogo hrabrosti pa prihvatiti da je krivica – ili još bolje, odgovornost – samo naša. Ali, već sam ti rekla, to je jedini način da se ide dalje. Ako je život put koji treba da se pređe, onda on vodi uvek uzbrdo.

U četrdesetoj sam shvatila odakle treba da krenem. Da bih saznala i gde treba da stignem, prešla sam dug put, pun prepreka ali uzbudljiv. Po onome što sam videla na televiziji i pročitala u novinama, zaključujem da ima mnogo novih svetaca i da je mnogo ljudi koji na prečac odlučuju da slede njihove pouke. Plaši me što je tih učitelja sve više, kao i puteva koje nude za pronalaženje mira u nama i univerzalne harmonije. To su znaci jedne velike, opšte pometnje. Mislim da je to zato što smo na kraju jednog milenijuma i mada su datumi stvar dogovora – zbog čega ne deluju manje zastrašujuće – svi čekaju da se desi nešto strašno i žele da budu spremni. Zato se obraćaju tim nazovi svecima, upisuju se u škole da bi pronašli sebe i posle mesec dana već su opijeni arogancijom kojom se odlikuju proroci, i

to lažni proroci. Opet jedna velika, zastrašujuća laž!

Jedini učitelj, jedini pravi i poverenja dostojan učitelj jeste naša savest. Da bismo do nje doprli, treba ostati u tišini – sami i u tišini – treba ostati nag na zemlji i bez ičega na sebi, kao da smo već mrtvi. U početku ne osećaš ništa, odnosno sve što osećaš jeste strah, ali onda do tebe počinje da dopire jedan miran udaljeni glas koji će te možda u početku nervirati zbog svoje banalnosti. Čudno, kada očekuješ da čuješ velike stvari, pojavljuju se samo male. Toliko su male i očigledne da ti dođe da vikneš: „Zar je ovo sve?!“ Ako život ima neki smisao – reći će ti glas – to je smrt, sve ostalo se samo vrti oko nje. Lepo otkriće, primetila sam, lepo jezovito otkriće, kao da i poslednji među nama ne zna da se mora umreti. To je istina, i u mislima to svi prihvatamo, ali srcem, to je već nešto drugo. Kada se tvoja majka ustremljivala na mene, na svoj arogantan način, prebacivala sam joj: „Ne vodiš računa o mom srcu.“ Ona se smejala. „Ne budi smešna“, odgovarala mi je. „Srce je samo mišić: ako ne trčiš, ništa mu neće biti.“

Toliko puta sam pokušala da s njom porazgovaram kada je već bila dovoljno odrasla da me razume, da joj objasnim kako je došlo do toga da se udaljim od nje. „Tačno je“, govorila sam joj. „U jednom periodu tvog detinjstva sam te zapostavila jer sam bila veoma bolesna. Bilo bi mi možda još gore da sam nastavila da se tako bolesna bavim tobom. Sada sam dobro i možemo o tome da razgovaramo, i da počnemo iz početka.“ Nije htela ni da čuje: „Sada meni nije dobro“, odgovarala je, odbijajući razgovor. Mrzela je moj mir i činila je sve da ga naruši i da me uvuče u svoj mali svakodnevni pakao. Odlučila je da je nesreća njeno prirodno stanje. Bila se zatvorila u sebe da ništa ne bi narušilo predstavu koju je imala o svom životu. Njen razum je govorio da želi da bude srećna, ali duboko u sebi – sa samo šesnaest ili sedamnaest godina – odbijala je svaku mogućnost da nešto promeni. I dok sam se ja polako otvarala prema jednoj drugačijoj dimenziji, ona je ostala nepokretna, skrštenih ruku, čekajući da joj sve padne s neba. Nerviralo ju je moje spokojstvo, a kada bi ugledala jevanđelje pored mog uzglavlja, dobacila bi: „A zašto ti tražiš utehu?“

Kada je umro Avgusto, nije htela ni da dođe na njegovu sahranu. Poslednjih godina patio je od jednog oblika arterioskleroze: išao je po kući i pričao kao dete, a ona to nije podnosila. „Šta hoće ovaj gospodin?!“,

vikala je čim bi se on, vukući noge, pojavljivao na vratima neke od soba. Kada je umro, imala je šesnaest godina, a od četrnaeste ga više nije zvala tata. Umro je u bolnici jednog novembarskog popodneva. Primljen je dan ranije zbog srčanog napada. Bila sam s njim u sobi: nije imao pižamu nego jednu belu dugačku košulju koja se, poput onih za misu, vezivala na leđima. Po mišljenju lekara, najgore je bilo prošlo.

Bolničarka je upravo bila donela večeru kada je on, kao da je iznenada nešto ugledao, ustao i napravio tri koraka prema prozoru. „Ilarijine ruke...“, rekao je, a njegov pogled je bio bez sjaja. „Takve ruke nema niko u porodici.“ Onda se vratio u krevet i umro. Pogledala sam kroz prozor. Padala je sitna kiša. Pomilovala sam ga po glavi.

Sedamnaest godina je čuvao tajnu, a da to nikada i ničim nije pokazao.

Podne je, ima sunca i sneg se topi. Sliva se s grana kap po kap, a ispred kuće, kao pegama išarana, izbija požutela trava. Čudno, ali kada je Avgusto umro, postala sam svesna da smrt, sama po sebi, ne donosi uvek istu vrstu bola. Smrt uvek ostavlja iznenadnu prazninu, ali ona, ta praznina, nije uvek ista. Sve ono što nije rečeno u ovom prostoru, materijalizuje se i širi, stalno se širi. To je praznina bez vrata, bez prozora i bez izlaza. Ono što ostaje unutra konačno je: zauvek ostaje u tvojoj glavi, s tobom i oko tebe, obavija te i zbunjuje kao gusta magla. Pogodilo me je to što je Avgusto znao za Ilariju a što mi to nikada nije rekao. Da je to učinio, ispričala bih mu sve o Ernestu i objasnila koliko mi je značio; razgovarala bih s njim o Ilariji i o toliko drugih stvari, ali to više nije bilo moguće.

Sada ćeš možda razumeti ono što sam ti na početku rekla o onima kojih više nema: od njihove odsutnosti bolnije je to što nismo jedni drugima sve rekli.

Kao posle Ernestovog nestanka, i tada, nakon Avgustove smrti, potražila sam utehu u religiji. Tih dana sam upoznala jednog nemačkog jezuitu, nekoliko godina starijeg od mene. Kada je shvatio da ne volim religiozne obrede, posle nekoliko susreta mi je predložio da se viđamo van crkve.

Pošto smo oboje voleli da pešačimo, odlučili smo da idemo u zajedničke šetnje. Dolazio je po mene svake srede po podne, u cokulama i

sa starim rancem na leđima. Sviđalo mi se njegovo izborano i ozbiljno lice čoveka koji je odrastao u brdima. Na početku mi je smetalo to što je bio sveštenik i bila sam prilično uzdržana. U strahu da ga ne zaprepastim, svaku stvar bih mu ispričala polovično. Bojala sam se njegove osude i sažaljenja. A onda mi je jednog dana, dok smo se odmarali sedeći na kamenu, rekao: „To samo vama škodi. Samo vama.“ Od tog trenutka prestala sam da lažem. Otvorila sam mu svoje srce kao što nisam nikome otkako je Ernesto umro. Govoreći bez prestanka, vrlo brzo sam zaboravila da pred sobom imam sveštenika. Za razliku od ostalih koje sam upoznala, nije poznavao reči osude ni utehe i bila mu je strana ona sladunjavost unapred pripremljenih poruka. Bilo je u njemu nečeg oštrog, zbog čega je na prvi pogled delovao odbijajuće. „Samo se u bolu sazreva“, govorio je „ali se s bolom i hvata u koštac. Ko ga zaobilazi ili plače nad sobom, predodređen je da gubi.“

Pobediti i izgubiti – bili su to ratni termini kojima se služio da opiše tihu unutrašnju borbu. Govorio je da je čovekovo srce kao zemlja: polovina je obasjana suncem, polovina je u senci. Ni sveci ne žive stalno osvetljeni. „Zbog jednostavne činjenice da postoji telo“, objašnjavao je, „mi smo ipak senka. Mi smo kao žabe, kao amfibijske: jedan deo nas živi na zemlji, a drugi teži visinama. Živeti znači samo biti svestan toga i boriti se da senka ne zakloni svetlost. Ne uzdaj se u onoga ko je savršen“, govorio mi je, „ko ima spremna rešenja za sve; veruj samo u ono što ti kaže tvoje srce.“ Ja sam ga slušala očarana; nisam poznavala nikoga ko bi tako dobro izrazio ono što se, već dosta dugo, dešavalo u meni, a što sama nisam uspevala da objasnim. Svojim rečima uobličavao je moje misli: iznenada se preda mnom otvorio put i više mi nije izgledalo nemoguće preći ga.

S vremena na vreme bi poneo u rancu i knjigu koju je posebno voleo. Kada bismo zastali, čitao mi je pojedine delove, onim jasnim i strogim glasom. S njim sam otkrila molitve ruskih monaha i govor srca, a razumela sam i neka mesta u jevanđelju i Bibliji koja su mi do tada bila nejasna. Svih onih godina posle Ernestove smrti ja jesam prelazila svoj unutrašnji put, ali je on bio ograničen na svest o meni samoj. U tom hodu našla sam se jednog trena pred zidom i mada sam znala da se iza njega put nastavlja, još svetliji i širi, nisam znala kako da preskočim taj zid. Jednog dana, kada smo

se zbog iznenadnog pljuska sklonili u ulaz neke pećine, upitala sam ga: „Kako se postaje vernik?“ „Jednostavno“, odgovorio je. „To dođe samo od sebe. Vi već verujete, ali vam vaš ponos ne dozvoljava da to priznate. Postavljate suviše pitanja, a ono što je jednostavno, iskomplikujete. U stvari, vi se samo užasno bojite. Samo se prepustite i ono što treba da dođe, doći će.“

Iz ovih šetnji sam se vraćala kući sva zbunjena i sve nesigurnija. Osećala sam neugodnost, to sam ti već rekla, a njegove reči su me povređivale. Toliko puta sam poželela da ga više ne vidim. Utorkom uveče sam govorila sebi da ću ga pozvati i reći da sutra ne treba da dođe jer se ne osećam dobro, ali nikada ga nisam pozvala. Sredom posle podne čekala sam da se pojavi, tačan kao uvek, s rancem i cokulama.

Naši izleti trajali su nešto više od godinu dana, a onda su njegove starešine iznenađeno odlučile da ga oslobode službe.

Posle ovoga što sam ti ispričala, možda ćeš pomisliti da je otac Tomas bio arogantan čovek, da je bilo žestine i fanatizma u njegovim rečima i njegovoj viziji sveta. Ali nije bilo tako: u osnovi, bio je najspokojniji i najmirniji čovek koga sam upoznala. Nije bio božji vojnik. Ako je u njemu i bilo misticizma, on ga je povezivao sa svakodnevnim stvarima. „Ovde smo, sada“, stalno mi je ponavljao.

Na rastanku mi je predao jedan koverat. Unutra je bila razglednica s pejzažom planinskih pašnjaka. *Carstvo božje je u vama*, bilo je odštampano na nemačkom, a pozadi, njegovim rukopisom dodato: „Kad sedite pod hrastom, budite hrast, u šumi budite šuma, na livadi budite livada, među ljudima budite čovek.“

Carstvo božje je u vama, sećaš se? Ova misao je uticala na mene još dok sam kao nesrećna nevesta živela u L'Akvili. Ali kada sam tih dana zatvorila oči da bih pogledala u svoju dušu, nisam uspevala ništa da vidim. Posle susreta sa ocem Tomasom, nešto se promenilo – ja i dalje nisam ništa videla, ali to više nije bilo potpuno slepilo: u dnu tmine počelo je da se nazire svetlo. Ponekad sam, samo na momente, uspevala da zaboravim na sebe. Bila je to mala i slaba svetlost, plamičak tek, i jedan dašak mogao je da je ugasi. Ali njeno postojanje mi je davalo neobičnu lakoću; to što sam osećala nije bila sreća nego radost, nije bila euforija ni oduševljenje, nisam

se osećala ni mudrijom ni uzvišenijom. Ono što je raslo u meni bila je samo jedna mirna svest o postojanju.

Livada na livadi, hrast pod hrastom, čovek među ljudima.

20. decembar

U Bakovom društvu otišla sam jutros na tavan. Koliko godina nisam otvarala ona vrata! Svuda je bila prašina, a u uglovima između velikih greda visili su veliki pauci. Pomerajući kutije i kartone, otkrila sam dva ili tri gnezda puhova; oni su spavali tako dubokim snom da me nisu ni opazili. Deca mnogo vole da odlaze na tavan, dok se starijima to manje dopada: sve ono što je bilo tajna i avanturističko otkriće, postaje bolno sećanje.

Tražila sam božićne jasllice i da bih ih pronašla, morala sam da otvorim razne kutije i dva najveća sanduka. Pronašla sam i Ilarijinu omiljenu lutku, uvijenu u novine i krpe, i njene igračke iz detinjstva.

Još dublje u sanducima bili su sjajni i odlično očuvani Avgustovi insekti, njegova lupa i sva oprema koju je koristio. Malo dalje, u jednoj kutiji od bombona bila su Ernestova pisma vezana crvenom trakom. Nema ničeg što je tvoje: ti si mlada i živa, tavan još uvek nije tvoje mesto.

Otvarajući kese koje su bile u jednom od sanduka, našla sam i nešto malo stvari iz mog detinjstva, koje su sačuvane kad je kuća srušena. Jako već pocrnele i nagorele, izvukla sam ih kao relikvije. Bili su to uglavnom kuhinjski predmeti: jedan emajlirani sud za pranje posuđa, jedna plavobela posuda za šećer, nešto escajga, jedan kalup za tortu i, na dnu, stranice jedne knjige, nepovezane i bez korica. Kakva je to knjiga bila? Nisam mogla da se setim. Tek kada sam je pažljivo uzela u ruke i počela da prelistavam stranice, setila sam se. Bila sam veoma uzbuđena: to nije bila obična knjiga, već ona koju sam kao dete volela više od svih ostalih, ona uz koju sam najviše sanjala. Zvala se *Čuda dvehiljadite* i pripadala je žanru naučne fantastike. Priča je bila prilično jednostavna, ali puna mašte. Da bi proverili da li će se ispuniti proročanstva o veličanstvenoj pobedi progresa, dva naučnika s kraja osamnaestog veka dala su da se njihova tela sačuvaju do dvehiljadite. Posle tačno jednog veka, unuk jednog njihovog kolege, i sam naučnik, odmrznuo ih je i na letećem tanjiru odveo na jedan poučan put oko sveta. U ovoj priči nije bilo vanzemaljaca ni svemirskih brodova; sve ono što se događalo ticalo se samo čovekove sudbine i onoga što je čovek stvorio svojim rukama. I, ako je verovati autoru, čovek je stvorio mnoge

stvari, i sve su one čudesne. Na svetu više nije bilo gladi ni siromaštva jer je nauka, ujedinjena s tehnologijom, pronašla način da učini plodnim svaki deo planete i što je još važnije – učinila je da ti plodovi budu podeljeni svima jednako. Mnoge mašine su olakšavale čoveku posao, pa je slobodnog vremena bilo na pretek, tako da je svaki čovek mogao da razvija svoje najplemenitije sklonosti. U svakom uglu planete odzvanjala je muzika, stihovi, filozofske rasprave, mirne i učene. I kao da to nije bilo dovoljno: zahvaljujući letećem tanjiru bilo je moguće prebaciti se s jednog kraja planete na drugi za manje od jednog sata. Dva stara naučnika izgledala su vrlo zadovoljno: sve što su u svom pozitivističkom uverenju pretpostavili, ostvarilo se. Listajući knjigu pronašla sam i svoju najomiljeniju ilustraciju: onu na kojoj dva korpulentna naučnika, s darvinovskim bradama i kariranim prslucima, likujuć gledaju na Zemlju sa svojih letilica.

Da bi otklonio svaku sumnju, jedan od njih se usudio da postavi pitanje koje mu je ležalo na srcu: „A anarhisti i revolucionari, da li još uvek postoje?“ „Oh, naravno da postoje“, odgovorio je njihov vodič, osmehujući se. „Žive u gradovima specijalno za njih izgrađenim, ispod leda na Severnom polu. I kada bi hteli nekome da naškode, ne bi mogli.“

„A vojska?“, žurno je dodao drugi. „Kako to da nema nijednog vojnika?“

„Vojska više ne postoji“, odgovorio je mladić.

Tada su oba naučnika odahnula sa olakšanjem: konačno se čovek vratio svojoj izvornoj dobroti. Ali olakšanje je bilo kratkog veka, jer im je vodič odmah objasnio: „Oh, ne, nije to razlog. Čovek nije izgubio strast za uništavanjem, samo je naučio da se uzdržava. Vojnici, topovi, bajoneti, sve su to prevaziđena sredstva. Umesto njih postoji jedna mala ali veoma moćna sprava: upravo ona je zaslužna što više nema ratova. Dovoljno je, u stvari, popeti se na jedno brdo i baciti je odatle pa da uništi ceo svet.“

Anarhisti! Revolucionari! Te dve reči bile su mora mog detinjstva. Tebi je malo teže da to shvatiš, ali uzmi u obzir da sam, kada je izbila Oktobarska revolucija, ja imala sedam godina. Slušala sam odrasle kako šapuću strašne stvari; jedna moja drugarica iz škole mi je rekla da će uskoro kozaci stići do Rima, do crkve Svetog Petra i da će napojiti svoje

konje sa svetih izvora. Užas, prirodno prisutan u dečjim mozgovima, napajao se tim slikama: noću, pre nego što bih zaspala, čula sam ih kako u cokulama dotrčavaju s Balkana.

Ko bi mogao da zamisli da će strahote koje ću videti biti mnogo drugačije i strašnije od konja u galopu po ulicama Rima! Kada sam u detinjstvu čitala tu knjigu, pravila sam velike proračune da bih saznala da li ću, s obzirom na godine koje sam imala, uspeti da se pojavim u dvehiljaditoj. Devedeset godina mi je izgledalo mnogo, ali ne i nemoguće. Zanosila sam se tom idejom i osećala se blago nadmoćnom u odnosu na sve one koji to neće dočekati.

Sada kada smo skoro stigli, znam da je neću doživeti. Da li mi je žao i da li sam tužna? Ne, samo sam veoma umorna; od svih najavljenih čuda videla sam da se samo jedno zaista i dogodilo: mala i moćna sprava. Ne znam da li svi u poslednjim danima svog života imaju taj osećaj da su živeli suviše dugo, da su previše toga videli i čuli. Ne znam da li se to dešavalo i neolitskom čoveku. U suštini, razmišljajući o bezmalo čitavom veku koji sam proživela, imam utisak da je vreme na neki način dobilo ubrzanje. Jedan dan je uvek jedan dan, noć traje zavisno od dana, a dan od godišnjeg doba. Tako je danas, a tako je bilo i u neolitu. Sunce izlazi i zalazi. U astronomskom smislu, ako i postoji neka razlika, ona je minimalna.

A ipak imam osećaj da je danas sve ubrzano. Istorija je puna događaja i stalno nas bombarduje različitim zbivanjima. Na kraju svakog dana, čovek je sve umorniji; na kraju života je iscrpljen. Pomisli samo na Oktobarsku revoluciju, na komunizam! Gledala sam kako se on rađa, a zbog boljševika noću nisam mogla da spavam. Videla sam ih kako se šire po mnogim zemljama i dele svet na dve polovine: ovde belo, tamo crno – belo i crno u neprekidnoj borbi – i zbog te borbe svi smo zadržavali dah; postojala je sprava, jednom je već pala, a mogla je da padne ponovo, u svakom momentu. A onda, iznenada, jednog dana koji se ni po čemu nije razlikovao od ostalih, uključujem televizor i vidim da sve to više ne postoji: ruše se zidovi, ograde od žice i kipovi. Za manje od mesec dana velika utopija stoleća postala je dinosaur. Balsamovana i već bezopasna u svojoj nepomičnosti, ostala je nasred jedne dvorane i svi koji prođu pored nje kažu: „Kako je bila velika, kako je bila strašna!“

Govorim o komunizmu, ali mogla bih da spomenem i nešto drugo; toliko toga sam videla i od svega toga ništa nije ostalo. Razumeš sada zašto kažem da je vreme ubrzano? U doba neolita, šta je moglo da se dogodi u jednom ljudskom veku? Sezona kiše ili sezona snega, vreme sunca i invazije skakavaca, novi krvavi okršaj s nesimpatičnim susedima, ili možda pojava malog meteorita ili njegovog kratera koji se dimi. Sa one strane polja i sa one strane reke nije postojalo ništa; ako zanemarimo da se svet u međuvremenu širio, vreme je moralo teći sporije.

„Dabogda živeo u zanimljivo vreme“, kažu Kinezi. Dobronamerna želja? Ne verujem. Više mi liči na prokletstvo. Interesantne godine, one u kojima se dešava mnogo toga, jesu i najnemirnije. Ja sam živela u vrlo zanimljivo vreme, ali ono u kojem ćeš ti živeti možda će biti još zanimljivije. Iako je samo pitanje dogovora, izgleda da smena milenijuma uvek sa sobom nosi i velike lomove.

Prvog januara dvehiljadite, ptice na drveću će se probuditi u isto vreme kao i trideset prvog decembra 1999, pevaće na isti način i čim prestanu da pevaju, kao i prethodnog dana, otići će da traže hranu. Za ljude će biti sve drugačije. Možda će – ako ih ne stigne predviđena kazna – prionuti dobrovoljno na građenje jednog boljeg sveta. Da li će biti tako? Možda, a možda i neće. Znaci koje sam do sada videla različiti su i oprečni među sobom. Jednog dana mi se čini da je čovek samo majmun u vlasti svojih instinkata, ali, nažalost, sposoban da upravlja najmodernijim i najopasnijim uređajima; već sutradan imam utisak da je najgore prošlo i da ono najvrednije u našem duhu izlazi na videlo. Koja je pretpostavka tačna? Ko zna, možda nijedna; možda će zaista u prvoj noći dvehiljadite, da bi kaznilo čoveka zbog njegove gluposti, zbog nerazumnog načina na koji je potrošio svoje mogućnosti, nebo poslati na Zemlju jednu strašnu kišu od vatrene lave.

Dvehiljadite ti ćeš imati tek dvadeset četiri godine i sve to ćeš videti; ja ću do tada otići i poneti u grob moju nezadovoljenu radoznalost. Da li ćeš biti spremna, da li ćeš umeti da se suočiš s novim vremenom? Kada bi u ovom momentu s neba sišla jedna vila i upitala me koje tri želje da mi ispuni, znaš šta bih tražila? Tražila bih da me pretvori u puha, u senicu ili u kućnog pauka, u nešto što će, iako nevidljivo, živeti pored tebe. Ne znam

kakva će biti tvoja budućnost i ne uspevam da je zamislim, a pošto te volim, mnogo patim zbog toga. U retkim prilikama kada smo o tome razgovarale, budućnost ti nije izgledala nimalo ružičasta: bila si ubeđena da će te nesreća koja te pratila do tada, pratiti uvek. Ja verujem u drugačiji ishod. Zašto, pitaćeš se. Otkud mi ta ideja? Zbog Baka, zlato, uvek samo zbog Baka, jer kada si ga izabrala u kafileriji, verovala si da je samo jedan od mnogih pasa. Ona tri dana, u stvari, u sebi si vodila jednu daleko veću bitku, mnogo odlučniju: između primamljive spoljašnosti i glasa srca, bez kolebanja i odlučno, poslušala si glas srca.

U tvojim godinama ja bih najverovatnije izabrala nekog malog i elegantnog, najotmenijeg i najmirišljivijeg psa na kojem bi mi zavideli kad bih ga izvodila u šetnju. Moja nesigurnost i sredina u kojoj sam odrasla nametnuli su mi da robujem spoljnim utiscima.

21. decembar

Posle dugog preturanja po tavanu, na kraju sam ponela samo božićne jaslice i kalup za tortu koji je preživeo požar. U redu, reći ćeš, božićne jaslice jer se bliži Božić, ali šta će mi kalup za tortu? Taj kalup je pripadao mojoj babi, odnosno tvojoj čukunbabi i od svega što su imale žene naše porodice, ostao je samo on. Od dugog stajanja na tavanu je potpuno zarđao. Odmah sam ga odnela u kuhinju, u sudoperu, pokušavajući ovom zdravom rukom i sunderom da ga očistim. Pomisli koliko puta su ga stavljali i vadili iz rene, koliko je različitih i sve modernijih rerni video, koliko različitih a ipak sličnih ruku ga je punilo testom. Ponela sam ga da bi nastavio da živi i dalje, da bi ga ti upotrebila i možda ostavila svojim kćerkama, jer istorija skromnog predmeta sažima i pamti istoriju mnogih generacija naše porodice.

Kada sam ga ugledala na dnu sanduka, setila sam se poslednjeg puta kada nam je bilo lepo zajedno. Kada je to bilo? Pre godinu, ili možda više od godinu dana? Jednog popodneva ušla si u moju sobu bez kucanja, dok sam se odmarala ispružena na krevetu, ruku prekrštenih na grudima. Videvši me tako, počela si da plačeš i tvoji jecaji su me probudili. „Šta je bilo?“, upitala sam te, uspravljajući se u krevetu. „Šta se desilo?“ „Desilo se to da ćeš uskoro umreti“, odgovorila si mi, jecajući još snažnije. „O bože, valjda neću tako brzo“, rekla sam ti smejući se, i predložila: „Znaš šta, naučiću te nečemu što ja znam a ti ne znaš, pa kada me više ne bude, uradićeš to i setićeš se mene.“ Ustala sam, a ti si mi se obisnula oko vrata. „Dakle“, kazala sam da se ne bih i sama rasplakala, „šta hoćeš da te naučim da radiš?“ Obrisala si suze i na trenutak se zamislila. „Hoću da me naučiš kako se pravi torta.“ Otišle smo u kuhinju i počele dugu bitku. Prvo nisi htela da staviš kecelju. „Ako je stavim“, rekla si, „posle ću morati da stavim i viklere i obujem papuče. Kakav užas!“ Kada je trebalo umutiti sneg od belanaca, žalila si se da te boli ručni zglobovi, ljutila si se što se buter ne meša dobro sa žumancima ili što rerna još nije dovoljno zagrejana. Dok sam lizala varjaču kojom sam mešala čokoladu, umazala sam nos, a ti si prasnula u smeh kada si me ugledala takvu. „U tvojim godinama“, rekla si,

„zar te nije sramota? Nos ti je smeđ kao kod kućica.“

Trebalo nam je celo popodne da umesimo taj jednostavni kolač, a u kuhinji smo napravile pravi kaos. Odjednom je među nama bilo neke lakoće i radosti koju rađa savezništvo. Tek kada je torta konačno bila u reni i kada si videla sa one strane stakla kako polako dobija boju, setila si se zašto smo je napravile i počela si ponovo da plačeš. Pokušala sam da te utešim, tu ispred rerne. „Ne plači“, kazala sam ti, „tačno je da ću otići pre tebe, ali kada me ne bude, biću i dalje s tobom, živeću u tvom sećanju kroz lepe uspomene: gledaćeš drveće, baštu i dvorište, i setićeš se svih srećnih trenutaka koje smo provele zajedno. Ista stvar će se dogoditi ako budeš sedela u mojoj fotelji ili ako napraviš tortu kako sam te naučila: videćeš me ispred sebe s noseom boje čokolade.“

22. decembar

Posle doručka sam otišla u salon i počela da nameštam božićne jaslice na uobičajeno mesto pored kamina. Najpre sam stavila zelenu hartiju, zatim delove suve mahovine i palme, pa kolibu u kojoj su bili Josif i Marija, goveče i magare, a oko njih mnoštvo pastira, žene s guskama, svirače, ribolovce, svinje, kokoške i petlove, ovce i koze. Iznad svega toga pričvrstila sam lepljivom trakom plavu hartiju kao nebo. Zvezdu repaticu sam stavila u desni džep kućne haljine, a tri sveta kralja u levi. Potom sam otišla na drugi kraj sobe i okačila zvezdu na kredenac, a ispod nje, malo dalje, poređala sam tri kralja i kamile.

Da li se sećaš kako mi nisi dala da zvezde i kraljeve odmah stavim blizu jaslica? Sa inadžijskom upornošću karakterističnom za decu, tražila si da budu daleko i da ih onda polako približavamo: prvo zvezdu, a tri kralja odmah iza nje. Na isti način nisi podnosila da mali Isus bude pre vremena u jaslama i zato smo ga spuštali s neba u ponoć, tačno u dvanaest. Dok sam nameštala ovce na njihovu zelenu prostirku, setila sam se još jedne stvari koju si volela, a u vezi je s božićnim jaslama – jedne igre koju si sama smislila i koja ti nikada nije dosadila. Mislim da si inspiraciju dobila za Uskrs jer sam tada imala običaj da ti sakrivan farbana jaja u bašti. Ti si za Božić, umesto jaja, skrivala ovčice: krišom si uzimala jednu iz stada i odnosila na najneverovatnija mesta. Zatim si dolazila do mene i počinjala da blejiš očajničkim glasom. Tada je počinjala velika potraga: morala sam sve da ostavim i da idem da tražim ovčicu. Ti si išla za mnom, smejala se i blejala, a ja sam išla kroz kuću i dozivala je: „Gde si se izgubila, ovčice? Javi se, ja ću te izbaviti.“

I sada, ovčice, gde si? Dok ja pišem, ti si negde među kaktusima i kojotima. Kada budeš ovo čitala, svi su izgledi da ćeš biti ovde, a da će moje stvari već biti na tavanu. Da li će te izbaviti moje reči? Ne uobražavam tako nešto, a možda će te samo naljutiti i potvrditi loše mišljenje koje si imala o meni pre polaska. Možda ćeš me razumeti tek kada budeš starija i kada pređeš onaj tajanstveni put koji od nepomirljivosti vodi do samilosti.

Samilosti, pazi, ne sažaljenja. Ako me budeš sažaljevala, sići ću kao oni zli duhovi i napraviću ti gomilu pakosti. Isto ću učiniti i ako budeš stidljiva umesto skromna, ako se budeš opijala praznim razgovorima umesto da ćutiš. Eksplozivne lusteri, poleteće tanjiri s polica, gaćice će završiti na lusteru – od svitanja do duboko u noć neću te ni na trenutak ostaviti na miru.

To naravno nije tačno, neću uraditi ništa od toga. Ako me bude negde, i ako budem mogla da te vidim, biću samo tužna, kao što sam tužna kad god vidim uništen život u kome se put ljubavi nije ispunio. Čuvaj se. Svaki put kada, sazrevajući, budeš htela da promeniš nešto što je pogrešno u ono što je ispravno, ne zaboravi da prvu revoluciju treba izvesti u sebi samoj, prvu i najvažniju. Boriti se za jednu ideju, a nemati ideju o sebi, jedna je od najopasnijih stvari koje mogu da se dogode.

Svaki put kada se osetiš izgubljenom i zbunjenom, pomisli na drveće i seti se kako ono raste. Ne zaboravi da jedno drvo s velikom krošnjom i malim korenjem iščupa prvi nalet vetra, dok kroz drvo s mnogo žila i malom krošnjom i sokovi jedva protiču. Korenje i krošnja moraju da rastu zajedno; moraš da budeš istovremeno u stvarima i iznad njih, samo tako ćeš moći da ponudiš hlad i zaklon, samo tako ćeš se, kad za to dođe vreme, okititi cvetovima i plodovima.

I kada se pred tobom otvore mnogi putevi a ti ne budeš znala kojim da kreneš, nemoj poći bilo kojim, nego sedi i sačekaj. Diši duboko verujući u sebe, onako kako si disala onog dana kada si došla na svet; ne dozvoli da ti nešto odvuče pažnju; čekaj, i dalje čekaj. Budi mirna, ćuti i oslušuj svoje srce. Kad budeš čula njegov glas, ustani i idi kuda te ono vodi.

za *balkandownload.org* **Thalia**

- 1 Vrsta ukrasne biljke (prim. prev.).
- 2 Proučavalac insekata (prim. prev.).